

**Міністерство освіти і науки України**  
**Національний університет «Острозька академія»**  
**Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання**  
**Кафедра філософії та культурного менеджменту**

Кваліфікаційна робота  
на здобуття освітнього ступеня магістра  
на тему:

**Принципи формування світогляду дітей в епоху постмодерну:**  
**досвід протестантських церков сучасної України**

Виконала студентка 6 курсу  
групи ЗМР-61  
спеціальності 031 Релігієзнавство  
Джордж Наталя Василівна

Науковий керівник:  
кандидат історичних наук, доцент  
Филипчук Світлана Василівна

Рецензент: Смаль Ірина Ігорівна,  
кандидат філософських наук,  
доцент кафедри цивільно-правових  
дисциплін МЕНУ ім. С. Дем'янчука

**РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ**

Протокол № 6  
засідання кафедри філософії  
та культурного менеджменту  
від 15 листопада 2022р.  
Завідувач кафедри  
доц. Петрушкевич М.С.

Острог - 2022

## ЗМІСТ

|                                                                                                                              |           |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ВСТУП.....</b>                                                                                                            | <b>4</b>  |
| <b>РОЗДІЛ 1. НАПРЯМИ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТЕМАТИКИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ДІТЕЙ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ .....</b>                  | <b>9</b>  |
| 1.1 Відповідальність сім'ї, державних та церковних навчально-виховних закладів у формуванні ідентичності молоді людини ..... | 9         |
| 1.2 Богословський погляд на постмодернізм: від витоків до сучасних тенденцій.....                                            | 11        |
| 1.3 Постмодернізм як основа глобальної сексуальної революції .....                                                           | 18        |
| 1.4 Секулярний підхід у формуванні сімейних та загальнолюдських цінностей в сучасній освіті.....                             | 30        |
| <b>РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ТА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ІДЕЙ ТА ВПЛИВІВ НА СВІДОМІСТЬ ДИТИНИ.....</b>                               | <b>39</b> |
| 2.1.1 Психологічні характеристики дошкільного, молодшого, середнього, старшого шкільного віку.....                           | 39        |
| 2.1.2 Сімейні цінності як основа формування особистості.....                                                                 | 46        |
| 2.1.3 Роль держави в забезпеченні прав та свобод дитини: аналіз законодавчих актів.....                                      | 59        |
| 2.1.4. Позиція ВРЦіРО щодо створення Міністерства у справах дітей, молоді та сім'ї.....                                      | 64        |
| 2.2 Вплив християнського богослів'я на виховання дитини.....                                                                 | 67        |
| 2.2.1 Біблійна антропологія як підвалина для формування християнської парадигми в сфері дитинства.....                       | 67        |

|                                                                                                               |            |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 2.2.2 Вплив цінностей Реформації на інститут сім'ї та виховання молоді.....                                   | 73         |
| 2.2.3 Особливості виховання дитини в християнській сім'ї.....                                                 | 82         |
| <b>РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ НАПРАЦЮВАННЯ В СФЕРІ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ОСВІТИ.....</b>                                 | <b>88</b>  |
| 3.1 Християнські навчальні заклади як альтернатива світській освіті.....                                      | 88         |
| 3.2 Роль дитячих церковних служінь у формуванні християнського світогляду дитини.....                         | 92         |
| 3.3 Церковні соціальні служіння для дітей різної вікової категорії.....                                       | 94         |
| 3.4 Будинки сімейного типу: шлях вирішення проблеми сирітства на прикладі Благодійного фонду «Пілігрим» ..... | 98         |
| <b>ВИСНОВКИ.....</b>                                                                                          | <b>101</b> |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....</b>                                                          | <b>104</b> |
| <b>ДОДАТКИ .....</b>                                                                                          | <b>114</b> |

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Процеси, що відбуваються в сучасній Україні, необхідність подолання кризових явищ, особливо на тлі воєнної агресії Російської Федерації, потребують консолідації зусиль українського народу не лише в політичній, економічній, правовій чи інших сферах. Надзвичайно важливим постає питання формування світогляду юного покоління, нової генерації молодих українців, якій доведеться взяти кермо правління майбутньої України.

Географічне та політичне становище кидає виклик і вимагає від нашої країни чинити вплив на навколишні народи. Сучасна Україна, словами професора історії Гарвардського університету, «розташована на вододілі Схід-Захід», і «це місце на кордоні кількох культурних просторів допомогло зробити Україну контактною зоною». [22, с.466]

Війна України проти Росії виявила чесноти та цінності, притаманні українському народові. Прагнення свободи, самовідданість, жертвність, волелюбство, консолідація зусиль, єдність перед загрозою показало всьому світу могутність та нескореність нашого народу.

Україна набуває нової політичної і силової ваги. Авторитетність та впливовість на світовому рівні вимагає суспільних (і не тільки) змін в середині країни, а також відповідального ставлення до формування нового підходу, який би зберіг традиційне для українського народу, вкорінене в його світогляді та душі, філософії життя українців, їхньої культури, моральних принципів та духовного розвитку.

Епоха модерну та постмодерну вплинула не лише на весь світ, але й на українське суспільство. Крім того рудиментами проростають негативні прояви радянської спадщини. Відбувається світоглядний розрив між старшим та молодшим поколіннями. Держава покладає на освіту завдання виховати не тільки грамотне, але й високоморальне молоде покоління. Але, ґрунтуючись

на модерних чи постмодерних засадах західного суспільства, побудувати високоморальне та культурне суспільство надзвичайно складно.

У час стрімкого розвитку сучасних технологій молоде покоління все більше і більше захоплюється інтернет-простором, що не завжди допомагає використовувати його переваги з користю. Часто нерозумний та недоцільний контент на сторінках мережі утворює такий же світогляд тих, хто його переглядає.

Досвід християнських церков України засвідчує, що навчання дітей біблійним принципам здатне їх утримати від згубного впливу постмодерного світогляду, формує позитивне ставлення до життя, скеровує молоду людину знайти власний шлях для реалізації свого потенціалу.

**Метою** дослідження є з'ясування принципів формування світогляду дітей в епоху постмодерну, а також розглянути досвід протестантських церков сучасної України в царині сім'ї та дитинства.

Із мети роботи випливають дослідницькі **завдання**:

- з'ясувати витоки та сучасні тенденції постмодернізму;
- дослідити секулярний підхід у формуванні сімейних та загальнолюдських цінностей в сучасній українській освіті
- визначити відповідальність сім'ї, державних та церковних навчально-виховних закладів у формуванні ідентичності молодої людини;
- простежити розвиток та формування світоглядних ідей та впливів на свідомість дітей;
- дослідити вплив християнського богослів'я на виховання дитини, у тому числі вплив цінностей Реформації на інститут сім'ї та виховання молоді;
- розкрити важливість сімейних цінностей як основу формування особистості;

- простежити розвиток біблійної антропології як підвалини для утворення християнської парадигми в сфері дитинства;
- виявити відмінності між християнськими та світськими навчальними закладами освіти;
- вивчити роль дитячих церковних служінь у формуванні християнського світогляду дитини;
- проаналізувати вплив протестантських церков на формування сімейних цінностей у молодих людей;
- розглянути перспективу вирішення проблем сімей з дітьми та сирітства в Україні.

**Об'єктом** нашого дослідження є принципи та чинники формування світогляду дитини, а **предметом** дослідження – секулярний та християнський (в межах досвіду протестантських церков) вплив на сферу дитинства в Україні.

**Хронологічні рамки** аналізу охоплюють часи Незалежності України з 1991 по 2022 роки. В роботі також є посилання на праці науковців, які розглядають витoki постмодерної ідеології, історичне бачення подій в сфері дитинства та розвиток протестантської думки, наслідки якої розповсюдилися і на українські землі, з часів Реформації по теперішній час.

**Географічні межі** осягають терени всієї України. В межах дослідницької роботи проводилися інтерв'ю з пасторами протестантських церков, які проживають та служать в громадах Волинщини, Тернопільщини, Київщини та Дніпропетровщини. Крім того розглядається досвід євангельських церков в роботі з дітьми та молоддю в різних куточках України.

**Методами** дослідження в роботі є методи систематизації та узагальнення; компаративний метод; описовий та логічно-аналітичний метод; метод збору даних; проблемно-хронологічний. Їх поєднання та взаємопроникнення дають змогу відтворити об'єктивний підхід у дослідженні.

Названі методи дослідження базуються на фундаментальних принципах: академічного релігієзнавства та психології, об'єктивності, історизму, багатовекторності, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного, плюралізму та позаконфесійності.

**Наукова новизна** полягає в тому, що в даній роботі піднято питання кризи гуманістичних підходів світських освітніх закладів стосовно аксіологічних принципів у вихованні молодого покоління.

Вперше проведено дослідження стосовно досвіду протестантських церков щодо морально-ціннісного формуванні світогляду як у дітей, так і у молодих людей, що являється основою цілісності особистості, підґрунтям для створення міцних сімей, а зрештою і успішної держави.

Вважається за необхідне створити умови для подальшого розвитку державно-церковного діалогу та співпраці, виявлення довіри одної інституції іншій, розуміння взаємозалежності на засадах свободи та поваги, поєднання зусиль для вирішення проблем в точках зіткнення заради суспільного добра.

Проведене дослідження має не тільки теоретичне, а й **практичне значення**. Воно визначається можливістю використання матеріалів для подальшого вивчення проблематики формування дитячого світогляду на засадах Христового вчення, а також для використання вчителями з таких предметів в загальноосвітніх навчальних закладах як «Християнська етика», «Основи сім'ї» та на виховних годинах в школах і т.ін.. Корисним значенням даної роботи може бути популяризація серед українців переваг християнського світогляду у формуванні моральних принципів в суспільстві. Проведення семінарів, навчань та консультацій серед членів релігійних громад з метою роз'яснення суспільних процесів сучасності. Християнські принципи, висвітлені в даній магістерській роботі, можуть бути використані для створення єдиної платформи для співпраці державних органів та церковної спільноти.

**Апробація результатів роботи.** Виступ на академічній конференції «Дні науки» в НУ «Острозька академія».

**Структура роботи.** Робота побудована за хронологічно-проблемним принципом і складається зі вступу, основної частини (трьох розділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (86 позицій) і додатків.

## **РОЗДІЛ 1. НАПРЯМИ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТЕМАТИКИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ДІТЕЙ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ**

### **1.1 Відповідальність сім'ї, державних навчально-виховних закладів та церкви у формуванні ідентичності молодшої людини**

Сім'я, в якій народжується дитина, відіграє в її житті надзвичайно важливу, якщо не вирішальну роль. Тут вона зростає і виховується в осередку любові, турботи, пожертви батьківського життя заради того, щоб передати наступному поколінню людей здатність жити, гідно розвиватися та приносити користь всьому суспільству. В осередку сім'ї дитина вперше має можливість взаємодіяти з іншими членами родини, отримує базові навички довіри, вчиться розуміти добро і зло, розвиває свої, притаманні лише їй, здібності і таланти.

Державі необхідно розуміти, що лише в сім'ї можливо виховати справжнього громадянина суспільства. Як висловився Михайло Головка в передмові до книги «Глобальна сексуальна революція»: «Нації, які дотримуються цієї аксіоми, процвітають і мають світле майбутнє. Ті ж, які відійшли від цього, зараз стрімко вироджуються, втрачають свою чисельність, ідентичність, культуру і, як наслідок, уже стикаються з проблемами в економічній та безпекових галузях.» [15, с.12]

Економічні, політичні, соціальні негаразди в країнах негативно впливають на суспільство, сім'ї, приводять в дію чинники, які посилюють стресовість, особливо для психіки дітей. За перших 4 місяці 2021 року в Україні зчинено 126 підліткових суїцидів. А за весь 2020 рік сталося 123 випадки. «Серед причин, через які діти йдуть на суїцид, - сварки з батьками, доведення дітей до самогубства через соцмережі, булінг – знущання та цькування з боку однокласників, або інших учасників освітнього процесу, нерозділене кохання, розлучення батьків тощо.» - засвідчила уповноважена ВРУ з прав людини Л.Денісова. [37]

Обов'язком дорослої частини суспільства є забезпечення своїх дітей всім необхідним, аби вони зростали в безпеці, були розвинутими та мали гідне життя і гарні перспективи.

В дослідженнях формування ідентичності молодого людини науковці вважають вагомим фактором ціннісні орієнтації, які визначають зміст її устремлінь, моральну свідомість та смислові компоненти світогляду. Ціннісні ідеї виражають суть моральності людини, утворюються культурно-історичними та соціальними умовами. [20]

Загарбницька війна РФ проти України та поглиблення кризових явищ практично в усіх сферах життя суспільства з новою силою поставила перед нашою державою питання формування у молодого покоління національно-культурної ідентичності. Іван Бех та Катерина Журба, співробітники Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, розробили Концепцію формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. В ній наголошується на актуальності засвоєння дітьми національних та культурних цінностей українського народу, збереження автентичності та традицій. [6] Державні акти, на які посилаються науковці, надають підґрунтя для формування такої ідентичності у молоді. А саме: Закон України «Про освіту», «Про культуру», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», Указ Президента «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадянськості у цій сфері», Постанова Верховної Ради «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» та інші. Автори визначають принципи, на яких будується світогляд молоді: «Формування національно-культурної ідентичності має опиратися на: історичну правду; історичну пам'ять; національні ідеали; національну гідність; національну самосвідомість; патріотизм.[6]

Через свій духовний вплив, який ґрунтується на біблійному вченні, протестантські церкви вважають прерогативою всебічний вплив на суспільство через поширення християнських цінностей, соціальне служіння та просвітницьку діяльність; зміцнення сім'ї через розвиток стосунків любові і вірності подружжя та всебічне піклування про дітей; взаємоповагу і взаєморозуміння між молодшим та старшим поколінням [80]

Держава, церква та сім'я мають поєднувати свої сили та дії заради спільної мети – виростити щасливих людей. Вони не мають конкурувати між собою, але доповнювати одна одну, допомагати та сприяти розвитку. При виконанні кожною з цих інституцій своїх прямих функцій можливі поява й всебічний розвиток та формування світогляду майбутнього покоління країни.

## **1.2 Богословський погляд на постмодернізм: від витоків до сучасних тенденцій**

Час, в якому нам випало жити, наповнений постмодерністськими проявами. Різні джерела по-своєму інтерпретують таке явище як постмодернізм, що свідчить про певну невизначеність цього терміну. Більшість науковців визначають постмодернізм не як історичну епоху, але як подію чи «інтенсивний прояв суспільних та природних проблем нової якості» [19].

Виходячи з досвіду осмислення постмодерну в новітній літературі, за словами доктора політичних наук Володимира Горбатенка, під постмодернізмом сьогодні розуміють:

- 1) нову тенденцію в культурному самоусвідомленні розвинених західних суспільств, яку сучасний французький філософ Ж.Ф. Ліотар характеризує як «недовіру стосовно метаоповідей», вихід з обігу «метанаративного механізму легітимації» попередньої епохи, котрий тримався на звернених у майбутнє «великих завданнях» людства — ідеях прогресу,

послідовного розвитку свободи, емансипації особистості, великої мети і великого героя, універсальності знань, індустріально-технічного розвитку, звільнення людства від тягара буденної праці;

2) глобальний стан цивілізації трьох останніх десятиліть ХХ століття, в умовах якого не тільки зникає визначеність, але й з'являється «безкінечна кількість невизначеностей», які змушують зрозуміти, що «маємо справу не з “новим світовим порядком”, а з неспокійною, надломленою планетою»;

3) новий напрям у соціальній теорії, який ставить за мету пояснити вищезазначені явища і процеси, «стимулює розробку багатомірних уявлень про пріоритети, цілі й завдання людства, ініціює виникнення поліваріантних способів, засобів, стратегій їх здійснення». [11]

Перший пункт свідчить про відкидання суспільною панівною культурою метанаративів. Основною концепцією постмодернізму є ніцшеанська ідея смерті Бога. А відтак, мертва слово, мертва істина, мертва мораль, мертва життя.

Фрідріх Ніцше влучив у саму суть, сказавши: «Досі на християнство нападали неправильним чином. Поки мораль християнства не сприймають як капітальний злочин проти життя, його захисники виграють. Питання «істинності» християнства є другорядним, доки не порушують питання про цінності християнської моралі.» [15, с.33]

Істина передбачає наявність метанаративів. Постмодерністи вважають, що істина залежить від історичного чи соціального контексту, а не від якогось абсолюту, вона часткова і неповна. Для християнського світогляду смерть метанаративу - це основний виклик у час постмодернізму. Християнству притаманна любов до навчання, спілкування в раціональній та літературній формі. Біблія сповнена текстами про сутність людства, історичними відомостями та моральними настановами. Але для постмодерністів християнство зводиться до набору оповідань, які можна інтерпретувати як

заманеться. Р. Барт вважає, що «якщо текст не має авторитету, то і автор не буде мати авторитету» [32] А це призводить до розмиття світоглядних основ, що в свою чергу не дозволяє людині бути максимально ефективною в суспільстві та веде до численних загроз її існуванню. Замість пошуку істини і буття в її межах, основоположні питання зводяться до: «Що дозволяє мені почуватися добре?» [там же] Тобто людина постмодернізму шукає для себе чуттєвих переживань, емоційних спалахів, тимчасових задоволень. Особливо це притаманно молоді. Як висловився богослов та професор Нового Заповіту в Оксфордському і Кембриджському університетах Томас Райт у своїй праці «Таємниця зла»: «Вже не існує «Я», є лише вир емоцій, знаків та імпульсів, а тому «Я» – це завжди мінливий потік. Моральний імператив другосортного екзистенціалізму (адже потрібно бути вірним своєму глибинному «Я») сходиться з твердженням постмодернізму про плинність та нестабільність глибинного «Я». ... Але така філософія та психологія призводять до сум'яття. [23, с.11]

Біблійна концепція, що в основі всього сущого лежить Слово (logos), що сам Ісус Христос є Словом, руйнується ідеологією світського гуманізму, що повертає нас до джерела модерної епохи, яку називають Просвітництвом.

Віра в Бога в Середні віки була природньою. Пошук Бога не мав сенсу. За словами магістра богослів'я Д.Бінцаровського людина жила собі в «зачарованому» світі, де мораль, природа і саме життя мали на увазі наявність Бога. Без Бога неможливо було пояснити світ, знайти впевненість, утіху та надію. [7, с.440]

Зсув такого світогляду був підготовлений Декартом, принцип якого «не приймати за істину нічого, що не доведено розумом», надав перевагу раціональному підходу в усвідомленні буття. Таким чином, епістемологічною точкою відліку і кінцевим критерієм істини стає вже не відкриття або інший який зовнішній авторитет, а сама людина – мислячий, самодостатній, автономний суб'єкт. [там же, с.10]

В питаннях богослов'я епоха Просвітництва закінчилася філософією Канта. Для нього релігія зберігає свою роль лише, щоб допомогти людині відповідати нормам моралі. Розум стає законодавцем природи, він не тільки пояснює її, але й підпорядковує її. [там же, с.15]

В епоху модернізму ключове місце мали основи [*foundations*] – універсальні, постійні, беззаперечні принципи, які не потребують підтримки, обґрунтування і доказів, так як очевидні самі по собі або необхідні раціонально. Передбачалося, що можна і необхідно визначати основи, знаходити аргументи, доказувати, систематизувати питання буття людини та використання знання. Без цих основ у знання не може бути впевненості. Людство звикає жити і мислити так, як ніби Бога не було. Людина набуває переконання, покладаючись не на Боже відкриття чи церкву, але на висновки чистого розуму. [там же, с. 444]

Цей фундаціоналізм проявлявся і в теології, тому що богослови намагалися також показати основи християнської віри, а саме: раціональні докази існування Бога, історичні свідоцтва, моральну необхідність релігії.

В постмодернову епоху фундаціоналізм відкидається тому, що постмодерністи не признають існування загальних та постійних принципів, які були б основою для універсального знання. Кожна людина сформована своїм конкретним контекстом. Поняття істини зводиться до поняття внутрішньої несуперечності. [7, с.444]

Все, що претендує на універсальність, об'єктивність і абсолютність, у постмодерні має бути деконструйовано. І це не обов'язково руйнування. Дерріда і Капуто використовують таке поняття як «неможливе», під яким розуміють щось позамежне, недоступне, поза об'єктивне. Прикладом цього «неможливого» є любов, справедливість, прощення, дар, мир, гостинність. І це «неможливе» в постмодернізмі є певним абсолютом, якого ніколи не досягнути і не визначити повністю. Отже деконструкція саме тим і займається, що шукає це «неможливе», пропонує невизначеність, невирішеність, напругу та непередбачуваність. Капуто сказав, що сенс і місія деконструкції у тому,

щоб показати, що такі речі як тексти, інститути, спільноти, вірування, практики і т. ін., не мають значення, яке піддається визначенню та встановленій місії. Все постійно потребує нового формулювання, нового прочитання, нової інтерпретації. [там же, с.445]

Люди не відчують себе частиною метанаративу і не вірять в абсолюти. Це призводить до втрати ідентичності та життєвої мотивації. Життя уявляється як безглузда гра або абсурд. [там же, с. 449]

Історія останніх століть дала можливість спостерігати та переживати наслідки епохи гуманізму, технічного прогресу, який призвів до війн, витончених у здатності знищувати життя; показує втомленість та вичерпність людства в ідеологічному сенсі. Але в наукових колах все частіше можна почути думку про те, що є необхідність повернення постмодернізму до гуманізації суспільства «на принципово нових засадах». Прослідкуємо цю ідею, яка розглядається в навчальному посібнику з політичного прогнозування авторів Горбатенка В.П. і Бутовської І.О. Зокрема науковці говорять, що з розвитком нової технологічної структури виробництва формується новий тип працівника. Інтелектуальна праця стає домінуючою, чим в свою чергу долається «індустріальна форма відчуження людини» і зумовлює визнання людської особистості основним багатством суспільства. Тобто зміни в постіндустріальному суспільстві призводять, на думку науковців, до «глибокої інтеграції матеріального та духовного виробництва, ... сприяють забезпеченню потреб не тільки фізіологічних, а й вищого порядку, які зумовлюють всебічний розвиток особи». Від освіти вимагається підвищення рівня та пріоритетність розвитку «як запорука прискорення процесу вдосконалення людського потенціалу». В свою чергу рівень освіти залежить від наукових досягнень і шляхів їх реалізації. І тут автори вважають, що: «Наука за багатьма параметрами виявилась неготовою до нових функцій у суспільстві. Це зумовлено розчаруванням у її прогностичних можливостях та тенденцією до відродження містики і міфотворчості, релігійно-сектантської експансії, що призводить до нав'язування одномірного світогляду,

продукування нетерпимості, вторгнення у свідомість підлітків та ін. Зазначене явище — характерна ознака будь-якого цивілізаційного зламу і ... є тимчасовим. Упродовж двох-трьох десятиліть ситуація може кардинально змінитись. Є всі підстави очікувати виникнення із непевної ситуації нерівномірно-закономірних змін грандіозної наукової революції, яка створить оновлену картину світу і виведе науку на позиції "лідера", відкриє для неї можливість стати наріжним каменем постіндустріальної цивілізації.» [40]

Цікаво те, що автори визначають інтелектуальну творчість і духовність предметами одного штибу. Якщо вважати духовність як розвинуту мозкову діяльність, тоді можна погодитися. Але, коли дивитися на духовну людину, яка є носієм високоморальних принципів, то часом це не вимагає високого інтелекту. Звичайно, творчість людини є індивідуальним показником, коли людина, користуючись знанням попередників (і тут послуговує освіта), разом з тим генерує свої притаманні лише їй ідеї чи підходи в праці. Проте духовність – це поняття іншого виміру.

Не можу також погодитися з висновком, що однією з проблем науки є «тенденція до відродження містики і міфотворчості, релігійно-сектантської експансії, що призводить до нав'язування одномірного світогляду, продукування нетерпимості, вторгнення у свідомість підлітків». На мій погляд, проблема науки в тому, що вона часом досліджує речі, які є непрактичними, відірваними від реальності, надуманими. Вважаємо, що наука має вивчати світ, бо він розумно налаштований, має докладати зусиль, щоб зберегти його і слугувати людині для її збудування і покращення життя. Лише людина, яка має в собі духовну складову бачити красу навколишнього світу, «розмірковувати над думками Бога вслід за Ним» [12, с.119], може принести користь людству. Наука і виникла завдяки тому, що християнство створило підставу для розуміння людиною правдивого і раціонального Бога, що дало можливість формулювати наукові закони. Крім того, логічним є те, що якщо людина створена за подобою Бога і Він призначив людині володарювати над землею і природним світом згідно із Книгою Буття, розділ 1, вірш 26, то

людина повинна брати те, що є у природи, перетворювати і використовувати для власного благополуччя, відображаючи образ Божий на землі. [1]

Наука є результатом поєднання міркувань та досвіду, раціоналізму та емпіризму. Причиною цього стала неможливість людини досягнути гріховним розумом повноти істини, яка походить від розумного Бога. [12, с.115–116]

Заради справедливості потрібно визнати, що в історії було багато прикладів, коли церква відкидала наукові дослідження, чинила гоніння на вчених, як це відбувалося з Коперником та Галілеєм. Відбувалося це через те, що ідеї науковців не відповідали доктринам церковної влади. Але через певний час з'явилося багато християн серед піонерів наукової думки, таких як Паскаль, Ньютон, Фарадей, Пастер, Кеплер, Бойль, Максвелл, Кельвін і багато-багато інших науковців минулих часів та сучасності, які пов'язували дослідження «Священного Писання, як волі Бога, та Природи – Книги Творіння, яка відкриває Його могутність.» [12, с.117–122]

Тобто несправедливо говорити про міфотворчість та релігійно-сектантську експансію, а також про одномірний світогляд. Саме науковці та освітяни мають відкривати підростаючому поколінню неосяжні простори наукових підходів, думок, методів для світорозуміння.

Цивілізаційний злам і відбувся через те, що суспільство відійшло від справжнього джерела. Безпідставно думати, що з «непевної ситуації нерівномірно-закономірних змін» може з'явитися «грандіозна наукова революція». Вважаємо, майбутнє науки нероздільно пов'язано з формуванням у молодого покоління (нашого «завтра») світоглядної позиції стосовно істинного походження всесвіту (створення розумним Богом), з виконанням раціонально-емпіричних спостережень за природою, здатністю розрізняти суспільні процеси, а саме, чи принесе те чи інше наукове дослідження користь людству і довкіллю, вміти прогнозувати майбутні ризики, щоб навчити наступну генерацію відповідальному поведженню. Саме це є духовністю.

Особливість постмодернізму - це деконструкція правди. Більшу частину історії люди сперечалися стосовно того, що таке істина. Християнська

традиція розуміє істину як те, що встановлено Богом і відкривається через відкриття Бога у Писанні, яке говорить, що істина є вічною, незмінною та універсальною. [56] Наша людська відповідальність полягає в тому, щоб привести наш розум у відповідність до цієї усталеної і дієвої за будь-яких обставин істини. В історії ми бачимо багато прикладів справедливості цього твердження. Суспільство, для якого провідними були інтенції Божого закону, було успішним. Крім того через виконання моральних біблійних приписів люди мали захист від негативних наслідків аморальної діяльності, оскільки така діяльність була незначною.

Але головною ідеєю постмодернізму є те, що істина — це соціальний конструкт, її створюють, а не виявляють. І ці претензії на істину, насправді, є претензією на владу, коли більшість намагається придушити меншість. Фуко вважав, що істину нав'язують ті, хто наділені владою. І головним завданням постмодернізму є те, щоб деконструювати і зруйнувати ці претензії на істину. [56] На жаль, здебільшого саме академічні кола та університети стали впроваджувати деконструкцію моделей та основ західної цивілізації. А християнство є основною цілью цих атак.

### **1.3 Постмодернізм як основа глобальної сексуальної революції**

Беззаперечним є той факт, що постмодерна ідеологія створила передумови для «дерегуляції сексуальності» [15, с.22]. Слово «дерегуляція» походить від лат. de- префікс, що означає скасування, припинення, і regulare – впорядковувати. [83]

Після Другої світової війни Організація об'єднаних націй, осмислюючи усі жахіття цієї війни, яка забрала десятки мільйонів людських життів, сформулювала в 1948 році Загальну декларацію прав людини, в якій було визначено в статті 16, що «сім'я є природним і основним осередком суспільства та має право на захист з боку суспільства й держави». [46] Сім'я з'являється через шлюб чоловіка та жінки, які мають певні зобов'язання одне

перед одним, ведуть спільне господарство, керуються моральними сексуальними нормами та мають можливість народжувати і виховувати дітей. Такий закон вважаємо природним, який доказав свою справедливість на протязі тисячоліть існування людської раси.

Прошло лише чуть більше п'ятдесяти років після впровадження Загальної декларації, а уявлення про цінність людського життя кардинально змінилася. Західний світ, запевняючи нас у забезпеченні прав людини, насправді лобіює закони за допомогою тієї самої ООН, різноманітних структур Євросоюзу та мас-медіа, які впроваджують намагання певних владних еліт керувати розвитком суспільства у власних інтересах. «Скорочення народонаселення», - так Габріела Кубі в своїх працях пояснює активне просування феміністичних та гомосексуальних рухів. [15, с.36].

Щоб краще зрозуміти проблему, в якій опинилося людство епохи постмодернізму, а тим більше шляхи виходу з неї, необхідно повернутися до витоків, проаналізувати передумови, що посприяли виникненню сексуальної революції.

Багато праць було присвячено цій темі, існує безліч поглядів, які засуджують чи схвалюють ідеї цієї революції. В даній роботі ми торкнемося лише тих чинників, які мали безпосередній вплив на формування світогляду теперішнього молодого покоління, хоч потрібно зауважити, що вони всі пов'язані між собою.

Епоха Просвітництва змінила уявлення людини про Бога, про світ і про саму людину. На місце християнської віри прийшло розуміння, що Всесвіт можна описати фізичними та математичними законами. [27, с.369] Богом став Розум людини, який міг дати оточуючому світу пояснення та знайти сенс людського буття. Людина стає законодавцем, який встановлює і регулює норми життя згідно із своїм розумінням істини, а саме: що є «добро», а що є «зло».

Активний розвиток науки, освіти, культури, мистецтва призвів до закріплення домінуючої позиції розумної людини. Завдяки технічному

прогресу значно виріс добробут Західної цивілізації, який став метою та основною цінністю суспільства.

Представник Франкфуртської школи Герберт Маркузе в своїх роботах виступив з критикою високоіндустріалізованого суспільства з його масовим виробництвом і створення штучних потреб, які поневолюють людину. Ця позиція допомогла новим лівим сформулювати своє критичне уявлення про сучасне суспільство добробуту. Маркузівська «Одновимірна людина» являє собою індивіда, що потрапив під владу масової культури: телебачення, реклами, коміксів, що втратив здатність оцінювати своє місце і призначення у світі. Система в суспільстві нав'язує свої цінності. Низька сила критики та опозиційності в такому середовищі веде до тоталітарних проявів, створює ілюзію благополуччя. На думку Маркузе сферу праці необхідно винищити, а чуттєвість навпаки – піднести, надати їй нового сенсу, а саме: індивід має оцінюватися не через продуктивність праці, але через його внутрішній потяг, здібності і бажання. Він вважає, що людина є доброю за своєю природою і здатна до самовдосконалення, а вимоги високорозвинутого індустріального суспільства являють такий собі вид рабства, поневолюючого достатку кайдани якого необхідно скинути. [39]

Необхідно вказати ще на одну ідею, введену Маркузе. Це поняття «репресивної толерантності», яке міцно закріпилося в ідеології нових лівих і яким вони постійно оперують. Мова йде про доктрину, що ліві промови, зібрання і навіть насильство потрібно схвалювати та пропагувати; тоді як мову правих, збори та, особливо, насильство в різноманітних формах, зокрема емоційне та моральне, потрібно засуджувати, придушувати та карати. [72] Для нашої роботи важливо зауважити цю думку, так як християнський погляд на ту, чи іншу проблему вважають як дискримінуючий та гідний маргіналізації.

Більшість західних вищих навчальних закладів 60-70-х років ХХс. були осередками марксистських ідей в поєднанні з фрейдівським психоаналізом. Тож, потрапивши під їхній вплив, молоді люди стали інструментом революційних перетворень у суспільстві. [15, с.55-56].

Маркузе протиставляє студентство робітничому класу, на якого робив ставку К.Маркс. У сучасних умовах революцію здатні розпочати молодь та інтелігенція. Студентам імпонувала ідея «обраності», вони прагнули змінити існуючий лад і скинути репресивну систему. Це вилилося у студентські бунти «проти брехливих батьків, вчителів і героїв та солідарністю з знедоленими всього світу». [39]

Психологи наголошують на схильності молодих людей бути імпульсивними, емоційними, нетерпимими до нав'язувань обмежень і заборон. На їхню думку, бажання і насолода є важливішими, ніж норми та умовності. [62]

Результатом впровадження цих лівих ідей став кардинальний зсув та підміна християнських цінностей західної цивілізації. Спроба змінити людину, звільнити її сексуальну енергію, а також послабити контроль над її сексуальним життям із боку суспільства, виявилася вдалою.

Трансформація сім'ї та сімейних цінностей стала одним із наслідків сексуальної революції. Жінки стали більш незалежними від чоловічої підтримки в економічному, соціальному та психологічному плані. Змінилися типово чоловіча та жіноча моделі поведінки в сім'ї. Зросла кількість розлучень, самотніх людей, які не беруть шлюб, а також бездітних або одностатевих подружніх пар. «Тріумф особистості» також негативно впливає на сімейні узи через те, що партнер такої «особистості» часто стає обмеженням і тягарем. З іншого боку, через зростання витрат задля забезпечення добробуту сім'ї, самореалізації та виховання дітей вимагає більшої віддачі членів подружжя роботі, що поступово призводить до роз'єднаності і прірви в стосунках. Особливо це проявляється через міграції в пошуках роботи. [там же]

Самореалізація й щастя стали поняттями одного ґибу. Секс стає центральним елементом щастя. І те, наскільки людина є сексуально активною (і не обов'язково в традиційний спосіб), показує її успішність. Утвердження індивідуальності людини, крім її проявів у багатьох сферах, охоплює також

утвердження її індивідуальності і в сексуальній сфері. Піклування про вигляд свого тіла, фізична активність стали проявом необхідності «бути у формі» задля самоствердження та свободи.

Під впливом сексуальної революції практика інтимних стосунків сильно «помолодшала». Наприклад, у США підлітки стають сексуально активними в середньому у 16 років, а в Україні – у 14-16 років. [62]

Негативним наслідком сексуальної революції вважається ріст насильства у суспільстві. Погоджуємося з думкою Т.Орлової: «Сама по собі революція – сексуальна чи якась інша – є насильством, оскільки навіть без збройних ексцесів вона передбачає злам, руйнування, знищення того, що було, хоч би як пручалися його прихильники й захисники». Переступ моральних цінностей в одних аспектах життя дозволяє це зробити і в інших. Більше того: насильство в нашому сьогоденні широко пропагується телебаченням, засобами масової інформації, в інтернеті тощо. [62]

Стосовно сексреволюції необхідно також зазначити, що сексуальна розбещеність призвела до росту епідемій хвороб, що передаються статевим шляхом, підштовхнуло країни Західної цивілізації шукати шляхи порятунку. Подекуди бачимо, що традиційні цінності почали повертатися в цю сферу. Але злам в парадигмі мислення суспільства все ж таки відбувся.

Наслідки сексуальної революції призвели до моральної розгубленості: стало складно розуміти, що «правильно», а що ні. Т.Орлова вказує на появу кризи культури, при якій дуже непросто здійснювати її нормативні функції, що захищає людину і суспільство від саморуйнування. [там же]

Габрієла Кубі у своїй вищезазначеній книзі посилається на Маргарет Пеетерс «Глобалізація західної культурної революції. Основи концепції, механізми дії». М. Пеетерс аналізує цю глобальну культурну революцію з її новою етикою: «Постмодернізм передбачає дестабілізацію та подолання нашого раціонального уявлення про дійсність, яке визнає існування Бога, нашої Богом даної антропологічної структури як чоловіка і жінки, порядку всесвіту, такого, яким його створив Бог. Основоположний постулат

постмодернізму полягає в тому, що дійсність є соціальною конструкцією, що істина і дійсність не мають об'єктивного і стабільного змісту, тобто вони не існують в собі (...) Постмодернізм возносить індивіда до волюнтаристської суверенності й абсолютизує його право на вільний вибір. Глобальна постмодерна етика урочисто служить месу відмінностям, розмаїттю вибору, культурним відмінностям, культурній свободі, сексуальним відмінностям (в сенсі різних сексуальних орієнтацій). Насправді йдеться про «визволення» чоловіка і жінки із тих умов, в які Бог поставив їх у їхньому існуванні. (...) «Визволення», яке розуміють таким чином стає імперативом нової етики. Воно прямує до дестабілізації та деконструкції (...) усього, що вважають християнськими цінностями і божественним Одкровенням.» [15, с.73]

Цікаві висновки можна побачити в роботі британського антрополога Джозефа Данієла Унвіна «Секс і культура» і на які опирається Габрієла Кубі. Мова йде про взаємозв'язок між сексуальністю і розвитком суспільства. У 1934 році він видав свою працю, в якій описав досліди восьмидесяти примітивних культур та шести цивілізованих суспільств (вавилонська, шумерська, афінська, римська, англосаксонська, англійська) протягом п'яти тисяч років історії з метою виявити, як сексуальні норми в суспільстві впливають на його розвиток.

Результатом дослідження виявилася теза: чим більші статеві обмеження, тим вищий культурний рівень, чим менші статеві обмеження, тим нижчий культурний рівень. Культури зникали тоді, коли в суспільстві сексуальний потяг не вгамовувався обмеженнями, а досягав тваринного рівня. Крім того, в історії немає жодного прикладу суспільства, яке б упродовж певного періоду мало високу соціальну енергію та при цьому не було абсолютно моногамним. Унвін роз'яснює термін соціальної енергії так: «Соціальна енергія виникає з емоційного конфлікту, неминучого при відмові від задоволення сексуального потягу. Цей конфлікт породжує нові ідеї і думки, які приводять до нового способу дій. Кількість енергії і глибина думок залежать від міри обмежень, що їх накладають соціальні норми». [15, с.26]

Слова чоловік і жінка на івриті походять від слова, яке перекладається як вогонь. Вчителі Талмуду вказують на зв'язок між цими словами: як вогонь може бути направлений на виробництво енергії і приносити користь, але неконтрольований він стає страшною руйнівною силою, так і людське сексуальне прагнення має зберігатися в рамках продуктивного, Богом освяченого шлюбу. [47]

Вагомий вплив сексуальної революції відбувся на законодавчому рівні. Європейський Союз став майданчиком для лобіювання законодавчих ініціатив на захист від дискримінації сексуальних меншин. Одним з векторів Єврокомісії є сприяння діяльності генеральної дирекції з освіти і культури, завданням якої є співпраця з організаціями, «що змінюють ставлення молоді до цінностей у питаннях релігії та сексуальності». [15, с.112] Через Європейський Форум Молоді (ЄФМ) та фінансування від ЄС чиниться вплив на формування свідомості молоді стосовно гендерної рівності, безпечнішого сексу, «проти дискримінації на зрізі вік/сексуальна орієнтація.» Цьому форуму підпорядкована Міжнародна ЛГБТ-організація молоді і студентів. А проект ЄФМ під назвою «Передача інформації з запобігання дискримінації геїв і лесбійок у Європі», насправді, є для молоді зв'язковою ланкою із середовищем гомосексуалістів. [15, с.112] Такі неурядові організації «вважаються «легітимними» представниками «громадянського суспільства». Вони впливають на всі етапи політичної сфери окремих держав, формування їхнього законодавства, контролюють діяльність та забезпечують заходами, які навіть змінюють культуру країни. Країни-учасниці ЄС, які мають на меті зберегти християнські цінності у вихованні молоді та консервативні погляди всередині країни (такі, наприклад, як Литва, Угорщина, Польща), з боку Євросоюзу зазнали тиску на «зрив демократичного рішення парламенту». [там же, с.113]

На прикладі прийняття резолюції про включення абортів до Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу можна спостерігати динаміку поступок Європарламенту на законодавчому рівні. Так у жовтні 2013 року більшістю голосів парламент відмовився голосувати за так званий звіт

парламентарки Едіт Есетрел від соціал-демократів, який вводив поняття «права на аборт, як фундаментального права людини», тобто сприяв абортам, а також вводив нове право людини, не відоме жодному міжнародному зобов'язуючому документу. Європарламентарі аргументували своє рішення тим, що «введення цього права йде врозріз з гарантованим фундаментальним правом людини на свободу совісті й віросповідання». А також виявили своє незадоволення позицією Єврокомісарів, які підтримали цей скандальний рекомендаційний звіт. [45]

А вже за вісім років по тому бачимо абсолютно протилежне рішення. В липні 2022 року Європарламент приймає резолюцію, «згідно з якою вимагається включення абортів до Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу та засуджується те, що сталося в США, де Верховний Суд скасував на федеральному рівні так зване право на аборт, залишивши повноваження регулювати це питання поодиноким штатам.» [54]

Під «дахом ООН» відбуваються ті ж самі процеси, які прослідковуються і в ЄС. Під прикриттям морального авторитету Конвенції з прав людини розробляється стратегія зі скорочення народонаселення Землі. Спочатку у вигляді рекомендацій, а поступово і перетворюючи в «жорстокі закони», найвпливовішими неурядовими організаціями нав'язуються суверенним державам «гендерний пакет, що складається із абортів, сексуалізації молоді та прав ЛГБТ» та чиниться тиск на «неподатливі країни». Наглядові органи за дотриманням конвенцій «регулярно перевищують повноваження свого мандату та переслідують суперечливі соціальні цілі, такі як право на аборт, легалізацію проституції, просування сексуальної освіти підлітків та дітей, заохочення молодих дівчат до використання контрацептивів, поширення в країнах, що розвиваються безкоштовних презервативів». [15, с.86]

Як висловилася Г.Кубі, після Другої світової війни Організація Об'єднаних Націй стала світлом надії для народів світу. А сьогодні вона є вістрям загрозливих культурно-революційних змін.

Хоч Європейська конвенція з прав людини забезпечує право батьків на освіту їхніх дітей згідно із своїми релігійними та світоглядними переконаннями, проте держави перебирають на себе функції освіти та виховання молодого покоління, впроваджуючи систему цінностей сучасного Європейського Союзу.

Так, наприклад, як зазначає Г. Кубі, від «сексуального просвітництва», запровадженого в семидесятих роках ХХ століття, шкільний курс обов'язкового сексуального виховання трансформувався до «повної деморалізації сексуальності». Згідно з уявленнями сексуальної педагогіки дітей потрібно змалку заохочувати до мастурбації, в дитячих книжечках показують про рівноцінність всіх видів розпаду сім'ї, гомосексуальність подається як норма. Разом з цим під гаслом «відповідального поведіння» в дітях притлумлюється почуття сорому, блокування сумління та розпалювання сексуальних пожелань.

Яскравим прикладом гендерного мейнстримінгу в школі та садочках Німеччини є впровадження «дівчачих» та «хлопчачих» днів. В ці дні діти можуть спробувати себе в нетрадиційній для своєї статі ролі. Наприклад, дівчаток переключають на технічні професії, а хлопчиків залучають до професій в соціальній сфері, таких як няня чи вихователь дитячого садка. І на перший погляд це гарна ідея, якби за цим не стояла політика соціального інжинірингу. Хлопці і дівчата мають доступ до вибору професії, «яка чутлива до статі», а також не мають ігнорувати «багатоманітність всередині статевих груп», щоб мати життя «чутливе до гендеру». Тобто спочатку створюється нова суспільна реальність, а далі, як висловлюється авторка, продовження радикальних перетворень виправдовують пристосуванням до цієї «реальності». Це ще раз свідчить про надуману реальність, неприродну, штучно створену.

За наміром подолати «рольові стереотипи» серед дітей стоїть поступове нав'язування «багатоманітності всередині статевих груп» тобто ЛГБТ. Гендерна педагогіка хоче «звільнити» дітей від «статевих стереотипів».

Розглянемо приклад інструкції для педагога стосовно теми занять: «Поліамідна панчоха («капрон») на хлопчачій нозі додає натхнення для спільного навчання хлопців і дівчат. Дівчатам і хлопцям треба дати шанс проявити свій індивідуальний репертуар поведінки із множини закладеного в них потенціалу». [15, с.136]

Таке «звільнення» насправді являє собою цілеспрямоване розмивання статевої ідентичності дітей, а також є ідеологічним насиллям над беззахисною дитячою душею. Дитина зачинається від злиття жіночої яйцеклітини та чоловічого сперматозоїда і народжується на світ у тілесній формі чоловічого або жіночого роду. Крім успадкованих генів на неї впливає поведінка батька та матері і вона набуває навиків, притаманних своїй біологічній статі. Це дозволяє їй ідентифікувати себе, відчувати, що «це є я». А відсутність однозначної оцінки свого буття у людини свідчить про відхилення від норми в психічному плані. [15, с.136-137]

Щоб виправдати свої нетрадиційні способи користування статевими ознаками, сексменшини, вживаючи політичні важелі, намагаються деконструювати, розхитати не тільки моральні принципи в суспільстві, але зробити схожими на себе те, що дасть цьому суспільству вижити – майбутнє покоління.

Доктор філософських наук Павло Павленко в своїй статті «Західна цивілізація під «Дамокловим мечем» гей-пропаганди (несімейні «сімейні цінності» у західному християнстві)» вказує, що під маскою обстоювання гей-культурою понять про шлюб, сім'ю, батьківство, дитинство, насправді ховаються морально-світоглядна деградація та психофізична дегенерація особистості. Автор акцентує увагу на тому, що в сучасних сім'ях партнери воліють не прив'язуватися один до одного офіційним шлюбом. А через подібні стосунки страждають передусім діти «оскільки, будучи народженими у “фактичному шлюбі”, автоматично стають наполовину сиротами». Ще гіршою на думку П.Павленка є ситуація з дітьми одностатевих пар: «Діти, які виховуються в системі подібних відносин, мало того, що не мають належної,

природно батьківської (від рідної мами і тата) опіки (бо ж один із них, а то й обидва не є біологічними батьками дитини, оскільки є особами однієї статі або особами “третьої статі” (третього гендеру) чи трансгендерами), їхнє сімейне виховання постає викривленим, а дитинство — неповноцінним, а це не може не позначитись у подальшому на формуванні їхнього світогляду, на оформленні їхніх уявлень про шлюб і родину, материнство і батьківство.» [64]

Павленко П. говорить, що багато з психологів ставляться схвально до виховання дітей гомосексуальними парами, аргументуючи, що воно не впливає на формування сексуальних уподобань дитини. Проте ревнителами такої практики є саме представники подібних родин і діти, які в них вирости. «На їхню думку, - говорить автор, - заборона усиновлення дітей одностатевими парами — чергова дурість.» Натомість «мудрістю», контраргументує науковець, є те, що державні органи західних країн, щоб не порушувати права гомосексуалістів в офіційних документах замість традиційних «мати» і «тато» застосовують «гендерно нейтральну термінологію» таку, як «родитель 1» і «родитель 2» (англ. «Parent One» and «Parent Two») у сенсі «один із батьків №1» і «один із батьків №2». «Примітно, що слова “мама” і “тато” в сучасному законодавстві все більше підпадають під ті, що мають “сексистське” смислове навантаження.» - доповнює П.Павленко. Релігієзнавець вважає, що виховання дітей в одностатевих сім'ях вибудовується передусім на запереченні християнського світогляду і, як наслідок, «руйнуються ті сенсобуттєві принципи, які ще донедавна для західного суспільства були значимими, парадигмальними». Автор відносить гей-культуру до ідеології, яка здатна тільки на «морально-світоглядну деградацію, психофізичну дегенерацію людини, а в остаточному рахунку — на винищення людства». П.Павленко резюмує: «Розгнuzдані пороки, довільні морально-етичні норми і, як наслідок, нівеляція інститутів шлюбу, сім'ї, батьківства ніколи не призведуть до позитивних зрушень, не піднесуть людину до висот моральної досконалості, не стануть запорукою її духовного гартування. Тому кризу, в якій сьогодні перебуває західне суспільство,

справедливо визначити передусім як кризу самої людини. І в цьому контексті неабияким «рятівним кругом» для нього (суспільства) може стати процес його повернення назад до засад християнської традиції, оскільки саме християнські цінності були покладені свого часу в основу західної цивілізації.» [64]

Ольга Климишин в своїй науковій праці «Психологія духовності особистості: християнсько-орієнтований підхід» розглядає проблеми сутності людини сучасності та посиляється на вислів: «Дискредитація духовних і культурних принципів та святинь по суті є технологією духовного розпаду ... Гонитва за матеріальними цінностями призвела до втрати моральних орієнтирів, сенсу життя. Духовні виміри буття: любов, надія, краса, добро набувають кількісних характеристик і перетворюються на продукти споживання» [14, с.36]

Сексуальна революція в Західному світі створила певну культуру з новими цінностями, новою етикою. За прагненнями сексменшин скасувати сексуальні норми захована стратегія скорочення населення Землі. «В ім'я свободи проголошували і пропагували нові «права», щоби підірвати культурні й релігійні традиції: право на вільне кохання, право на запобігання вагітності, право на аборт («Моя утроба належить мені!»), право на штучне запліднення, право на вільний вибір сексуальної орієнтації, права дітей супроти батьків. Центральним є право індивіда на свободу вибору. Поняттям свободи, яке стоїть за цим, є ампутованим поняттям, відірваним від істини, від відповідальності, від блага іншого, від загального добра. Зваблення людей до цих нових жадань йде пліч-о-пліч із егоїзмом автономного індивіда.» - резюмує Г.Кубі в своїй книзі. [15, с.75-76]

Отже, нова ера розвитку нашої України залежить від людей, які будуть в ній жити. Незалежність дістається українцям високою ціною життів громадян України. Обов'язком сім'ї та держави є виховати та сформувати нову генерацію відповідальних людей, які б берегли загальнолюдські цінності, розвивали б країну і, у свою чергу, могли передати свої надбання наступному поколінню.

Ґрунтуючись на біблійному вченні, протестантські церкви зайняли активну позицію формування молодого покоління з моральними цінностями. І держава, і церква, і сім'я потребують підтримки один одного для досягнення мети, аби наступне покоління України виросло цілісним, зі сформованим інтелектуальним та моральним достоїнством.

Постмодерні наративи руйнують таку цілісність. Вони атакують і не визнають загальні та традиційні моральні принципи.

Втративши віру в існування істини та в справедливість, люди втрачають свою ідентичність і життєву мотивацію.

Постмодерна ідеологія створила умови для дерегуляції сексуальності. Традиційні цінності вкотре підмінили. Контроль над сексуальним життям з боку традиційного суспільства послабшав. Як результат сімейні цінності були піддані трансформації. Держава перебирає на себе повноваження з сексуального виховання дітей всупереч батьківським сімейним цінностям. Сексуальна революція створила умови, які призводять до негативного психічного впливу на беззахисну дитячу душу, відбувається розмивання статевої ідентичності дітей, руйнуються основи сім'ї. Показовими в цьому ключі виявилися висновки досліджень Д.Д.Унвіна: чим більші статеві обмеження, тим вищий культурний рівень, чим менші статеві обмеження, тим нижчий культурний рівень.

#### **1.4 Секулярний підхід у формуванні сімейних та загальнолюдських цінностей у сучасній освіті**

Відомо, що на формування світогляду дитини в першу чергу впливає сім'я, а вже потім церква та державні інституції. Створена атмосфера, стосунки між членами родини, цінності, які сповідує сім'я, - все сформує дитину як особистість, закладе її характер та ставлення до навколишнього світу. Саме сім'я покликана народити, виховати дитину, надати їй все необхідне, забезпечивши таким чином продовження людського роду.

Наша держава покладає на освітні заклади функції навчання та виховання молодого покоління, а також формування патріотично налаштованих, відповідальних та свідомих членів суспільства. Державне законодавство також забезпечує напрацюваннями, націленими на утворення та розвиток міцних сімей.

В даному пункті розглянемо формування сімейних та загальнолюдських цінностей в освіті з точки зору секулярної думки, розкриємо та проаналізуємо її підходи та принципи.

В працях, присвячених вихованню дітей, часто акцентується на важливості формування духовних і культурних цінностей сім'ї. Так, наприклад, в монографії «Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах», присвяченій проблемі формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах, виданій Інститутом проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, вказується на кризу цих цінностей: «Сучасна сім'я, як і все українське суспільство, нині перебуває у кризовому стані, що характеризується зростанням психологічної напруги, збільшенням кількості стресових ситуацій, відмовою від усталених цінностей і появою нових, часом необґрунтованих і швидкоплинних. Усе це негативно позначається на функціонуванні інституту сім'ї, змісті внутрішньосімейної життєдіяльності, що часом ґрунтується на владно- підвладних взаєминах, зумовлюючи високий рівень розлучень. Спостерігається поширення консенсуальних шлюбів, трансформація світоглядних настановлень щодо сімейного життя, що часом виявляється у лібералізації міжстатевих відносин, нехтуванні важливістю вибудови сімейних взаємин на засадах культурних норм і цінностей.» [10, с. 5] Автори вказують, що в сучасній українській сім'ї, в своїй більшості, нехтують культурними нормами та цінностями. А це в свою чергу не може сформувати в підростаючому поколінні засади, на яких побудується їхнє щасливе життя.

Науковці дають визначення сімейним цінностям в такій спосіб: «Сімейні цінності – це визнана в суспільстві сукупність уявлень про сім'ю, що впливає

на вибір сімейних цілей, способів організації життєдіяльності та взаємодії; принципи взаємин між подружжям, між батьками і дітьми, які охоплюють любов, турботу, взаєморозуміння, вірність, повагу, співчуття, взаємопідтримку, щирість, довіру та ін. Названі цінності є не тільки важливими для ефективної життєдіяльності сім'ї, вони становлять її підґрунтя.» [10, с. 6]

Секулярний підхід у визначенні сімейних цінностей не поділяє релігійного бачення, відповідно до якого людина є творінням з певним призначенням та установками, з певною «інструкцією» не тільки для виживання, але й для щасливого буття на землі. Така інструкція передбачає всі ті цінності, які суспільство визнає як сукупність уявлень, про які йдеться вище.

При розгляді поставленої проблематики в своїй роботі автори виокремили низку суперечностей, які не дозволяють подолати кризу у сімейних стосунках. Це:

- висока соціальна значущість сімейних цінностей та недостатність науково обґрунтованих стратегій і педагогічних методів для їх виховання у дітей та молоді;
- на базі загальноосвітніх навчальних закладів існує можливість щодо формування у школярів сімейних цінностей та наявна відсутність педагогічних умов, змісту, форм і методів ефективної реалізації цього процесу. [там же, с.8-9]

У пошуку відповідей у зазначених питаннях та враховуючи багатогранність підходу до формування сімейних цінностей, автори спираються на філософські, соціологічні, психологічні, педагогічні знання. А в середині аксіологічного підходу до вивчення проблеми науковці розглядають аспекти виховання гуманної особистості, сформульовані у Концепції виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи до факультативного курсу «Основи гуманістичної моралі». Серед інших це є гуманізм, коли людина визнається найвищою цінністю, а її права –

пріоритетними, що вимагає шанобливого ставлення до кожного учня, забезпечення свободи совісті, віросповідання, світогляду, турботи про фізичне, психічне, духовне і соціальне здоров'я; індивідуалізм, який утверджує цінність, унікальність і неповторність кожної особистості, стимулює в ньому прагнення до самоствердження, відповідальності за свої вчинки; передбачає індивідуальний шлях розвитку учня, враховує його погляди, інтереси, потреби, життєву позицію, конкретний соціальний статус, стосунки з іншими людьми; колективізм – виступає одночасно і умовою і результатом суспільної сутності людини, навчає гармонічних стосунків з тією чи іншою спільнотою та інше. [10, с.15]

Автори наводять етапи розвитку поняття цінності від початкового задуму до сучасного розуміння. Перше трактування ціннісно-нормативної системи, як зазначають науковці, звучало як «мотиви поведінки людини й розуміння змісту її дій». Згодом відбулася втрата первісного змісту. Тепер в соціальній психології з'явився термін «соціальна установка», який трактують «як внутрішню позицію людини, готовність діяти відповідно до попереднього ціннісного досвіду». А цей досвід може бути як правильним, так і неправильним. На нього впливають ментальні установки, закладені в дитинстві, емоційне враження та поведінкова реакція згідно зі своїми переживаннями. [там же, с.17-18] Бачимо, що поняття цінності перетерпіло певну трансформацію. На нього впливають не об'єктивні норми, але певний негативний чи позитивний досвід людини. У такому трактуванні відсутня чітка границя між добром і злом. Рішення про цінність приймається на суб'єктивному досвіді і залежить від емоційного стану.

У статті «Міра нормативно-ціннісної системи як універсальна організація суспільного життя» кандидата філософських наук Ольги Бойко авторка також зауважує суб'єктивність та відносність цінностей, про які вперше заговорив Томас Гоббс, і який взагалі розум розцінював єдиним шляхом до істини, що притаманно гуманістам. [8] Міркуючи над нормами та цінностями людської поведінки, авторка відмічає інтуїтивне усвідомлення

якості таких норм. Крім того вона вбачає, що ця міра норм та цінностей «не просто продукт теоретичних пошуків, а є реальною, тому що норми і цінності, які існують в людській свідомості, відображають реальні, вимірювані відносини між людьми, між людиною і суспільством, між людиною і природою. Тобто підтвердженням сказаному є повсякденний досвід, який показує, що в усіх відносинах повсякденності мірою виступають норми і цінності.» [там же]

Науковиця вказує на інтуїтивний аспект, яким керується людина в повсякденні. К.С.Люїс назвав такий аспект «природним законом», тобто це не стосується природи фізичних законів, яким людина абсолютно підвладна, але він є людським поняттям про пристойну чи належну поведінку, очевидним для кожного і якому навчати людину не потрібно. Мова йде про інтуїтивне розуміння правильного і неправильного. І, на думку автора, цей «природний закон» є моральним законом людства, а також єдиним, якому людина може коритися чи порушувати. [17, с.17-18, 22] Люїс не відносить моральний закон до суспільної угоди, якої навчають батьки чи вчителі.[там же, с.24-25] «Природний закон» являє собою об'єктивну істину, яка діє у всіх людях. Існує певний стандарт, відносно якого люди з'ясовують, чи відповідає будь-яка ситуація цьому стандарту. За моральним законом стоїть певна сила, яка «нагадує розум», і яку християни відносять до вияву Бога, який надзвичайно зацікавлений в тому, щоб люди поводитися належним чином, «відзначалися порядністю, відсутністю себелюбства, сміливістю, щирою вірою, чесністю і правдивістю».[там же, с.40-41]

Секулярні науковці можуть лише перелічувати та піддавати аналізу моральні цінності через те, що вони не вбачають Бога, Який за цим стоїть. У вищезгаданій монографії автори, характеризують так звані вищі (абсолютні) цінності, які: «мають неутилітарний характер, вони є цінностями не тому, що слугують для чогось або когось, а навпаки, усе інше здобуває значущість лише в контексті вищих цінностей. Ці цінності неминущі, вічні, значущі за всіх часів, абсолютні. Вони сприймаються людиною як щось таке, що іншим бути

не може в принципі. До вищих цінностей належать загальнолюдські – мир, людство; соціальні – справедливість, воля, права людини; цінності спілкування – дружба, любов, довіра; культурні – світоглядні, етнічні; діяльнісні – творчість, істина; цінності самозбереження – життя, здоров'я, діти; особистісні якості – чесність, патріотизм, вірність, доброта й ін..» [10, с.20-21] В такому сенсі цінності мають спиратися на певну Істину, яка чітко вказує, що є добро, а що є зло.

В монографії вжито термін «духовні цінності», який інтерпретується як «сукупний педагогічний досвід людства, відображений у педагогічних теоріях і способах педагогічного мислення» або як загальнолюдська та національна культура [там же, с.22-23]. Вважаємо, що термін «духовний» має скоріше сакральний зміст, який витікає із Божественного одкровення. Погоджуюся з авторами монографії з визначенням абсолютних цінностей, описаними в абзаці вище. Але думаю, що вони являються результатом взаємодії духовної складової Бога і людини. Також загальнолюдські цінності бачимо в Декалозі, де чітко прописана взаємодія не тільки між Богом і людьми, але також і між самими людьми. Культурні цінності вбачаю, як результат акту Божественного замислу під час творіння людини, природи та Всесвіту у різноманітності та неповторності прояву.

Ольга Климишин у своїй праці «Психологія духовності особистості: християнсько-орієнтований підхід», вказуючи на духовну потребу людини говорить: «І, виявляється: «Коли хто не народився згори, то не може побачити Божого Царства» (Ів. 3:3). Отже - народжуватися згори, сягати неба, перероджуватися з людини душевної в духовну, одухотворену. Бути тут, у світі, і водночас - бути не від світу». Тобто запити духа ставити вище від потреб свого тіла. Усвідомлюючи, що Царство Боже народжується «всередині нас» (Лк.17:21), бо це «праведність, і мир, і радість у Дусі Святій» (Рим.14:17). Усе це, ясна річ, високі імперативи, орієнтири для людини в її життєвій мандрівці. Вона - все ж - у цьому світі, де, «щоб бути доброчесною, їй потрібен певний мінімум матеріального достатку» (Св.Томас Аквінський).» [14, с.28]

Через виховання чи спадковості люди володіють як позитивними, так і негативними рисами характеру. За словами Люїса, християнство декларує, що візьме під свою опіку недосконалі темпераменти, за умови згоди людини. [17, с.206] Йдеться про те, що християнство справляє такий вплив на людину, що вона здатна змінити своє негативне відношення до оточення та посилити позитивне ставлення до людей. Вчення Ісуса Христа та розуміння особою своєї причетності до сакральної складової відкриває для людини духовність як сенс існування. Вона відчуває свою приналежність до Божества, що в свою чергу змінює її світоглядну позицію. Вважаємо, що саме з цього пункту усвідомлення себе, як нового творіння, і починається шлях людини, сповненої добра, любові, терпіння, самовіддачі і т.і..

Сучасна педагогічна теорія та практика орієнтується на гуманізацію виховного процесу в освітніх закладах та в сім'ї. [10, с. 84] Відсутність розуміння зв'язку Божественного начала і духовної складової людини призводить до тих самих суперечностей, що не дозволяють подолати кризу у сімейних стосунках, і за вирішенням яких вболівають педагоги.

Освіта забезпечується та регулюється законами держави. Але які цілі держави? Звернемося до роздумів кардинала Йосифа Рацінгера в книзі «Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів». В ній він вказує, що метою держави є створення такої рівності свободи і блага, «щоб кожен міг гідно жити», завданням є «урядувати», не пануючи, а захищаючи спільний добробут та права кожної людини. А вже «привести людство до щастя – не є завданням держави, так само й створення нових людей – не є її метою.» [24, с. 60] Автор говорить про нездатність держави «перетворити світ у рай». Крім того, коли держава наважується на це, то вона перевищує свої повноваження, позиціонуючи себе абсолют, і в такому випадку видаючи себе за «бога». Разом з тим, кардинал, посилаючись на вчення Біблії зауважує про послух законові, який «не є перешкодою для свободи, а її умовою.» [там же, с. 61] Держава має слідувати за дотриманням законності та порядку у стосунках між людьми, забезпечуючи кожному громадянину рівність прав та свободи

вибору. А повноваження постановляти власним розпорядженням, що слід вважати справедливим та правдивим, не належить до прерогативи держави, вона має черпати ці знання «ззовні». На думку священника цим «ззовні» могла б стати «чиста проникливість розуму», яку б за сприятливих умов, потрібно було б плекати та оберігати незалежною філософією. Але історичний досвід не надає нам такої чистої та незалежної «розумової очевидності». Метафізичний і моральний розум передував релігійним традиціям і держави в історичному контексті пізнали і використовували його. «Однак відкритість розуму та міра пізнання добра в історичних релігіях дуже відрізняється, так само, як і спосіб співіснування держави та релігії», – зазначає кардинал. Релігію та державу не варто ототожнювати через загрози корумпованості. «Зливаючись з державою, церква зруйнувала б і її суть, і свою власну.» – говорить Й.Рацінгер. Разом з тим автор вказує на вихід з такої ситуації через консенсус держави та релігійної традиції щодо елементів добра. На думку автора християнська релігія виявилася найуніверсальнішою та найраціональнішою і може обґрунтувати моральний розум та віру, без яких суспільство не матиме змоги встояти. Ціллю Церкви має залишатися її моральна правда, яку вона має пропонувати державі, і яка має бути відкритою та зрозумілою для громадян. Тільки при таких умовах вона буде мати силу, щоб формувати людей, зокрема і дітей. [24, с. 71]

На основі вищезгаданих тез спостерігаємо нездоланну прірву у намаганні держави в обличчі освіти забезпечити майбутнє покоління щасливими стосунками в сім'ї, а зрештою зміцнити державу. В царині виховання дітей гармонійним сімейним відношенням, вважаємо, що метою функціонування державних освітніх інституцій має бути забезпечення доступу християнського світогляду в шкільні навчальні заклади.

Курс християнської етики та вивчення основ сім'ї в школах має певним чином допомагати батькам та педагогам запобігати та виводити з кризи молоде покоління, настановлюючи його у відповідальному та гуманному ставленні до людей та світу.

Розуміння предмету цінностей (зокрема і сімейних) має виходити не з загальнолюдського бачення добра і зла, але з трансцендентних законів та об'єктивного пізнання.

Резюмуючи даний підрозділ, вбачаємо вирішенням проблеми формування сімейних цінностей молодого покоління нашої держави в консолідації церковного світоглядного впливу та педагогічних практик і методів в сучасній школі. «Сьогодні важливо зберегти й укріпити загальну орієнтацію українських громадян на сукупність базових етичних цінностей, які здатні виступити єдиним духовним консолідуючим началом. Приведення до відповідності належного та сутого в нормативно-ціннісній системі сучасного українського суспільства можливе на основі наукового соціально-філософського аналізу духовного життя суспільства, всебічного пізнання протиріч і закономірностей функціонування етичних цінностей, використання одержаного знання і досвіду в практичній діяльності.» (Ольга Бойко, кандидата філософських наук) [8]

## **РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ТА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ІДЕЙ ТА ВПЛИВІВ НА СВІДОМІСТЬ ДИТИНИ**

### **2.1.1 Психологічні характеристики дошкільного, молодшого, середнього, старшого шкільного віку**

Коли маленька людина приходить у світ, вона вже має певні задатки та особливості, які пізніше сформують її індивідуальність. Недарма Джон Локк порівняв душевну складову дитини з чистою дошкою (*tabula rasa*), на яку «досвід наносить свої знаки і письмена» [42]. Взаємодія багатьох складових оточення дитини накладає свій відбиток на формуванні її душі. До цього відносять такі чинники як соціальні, духовні, фізичні, технічні, природні, матеріальні і т.ін. Психіка дитини втягує в себе всі складові навколишнього дорослого життя, що накладає відповідальність на батьків та старше покоління за те, якою виросте дитина. Велику роль у розвитку та вихованні особистості грають правила, які встановлюють дорослі. Такі правила являють собою межі, в яких дитина залишається захищеною як фізично, так і морально.

Через інтенсивний психічний розвиток молода людина потребує постійного спілкування, вона має бути почутою, захищеною, мати своє волевиявлення, можливість пізнавати світ. Розумові процеси дитини змінюються від простого до більш складнішого і формуються як структурно організована динамічна система. Онтогенез психіки виступає як незворотна послідовність ускладнюючихся структур, у якій генетично пізніші структури виникають із більш ранніх і включають їх у себе в зміненому вигляді. [21, с.4]

Така здатність людського мозку накопичувати знання та навички вказує на потребу навчатися через подолання певних труднощів. Тому батьки мають сприяти цьому процесу і, від простого і поступово до складнішого, допомагати дитині самотійно проходити різні випробування. Прикладом цього може бути одягання дитини: немовля одягають батьки, досягши дво-, трирічного віку дитинка сама має пробувати одягати речі, а дошкільнятко - одягатися

самостійно. Батькам варто щоденно показувати приклад виконання певної діяльності і терпляче давати дитині можливість бути самостійною, долати свої труднощі. Завдяки цьому у свідомості молодшої людини буде відкладатися, що тільки працею і завзятістю можна досягти бажаного результату. І в майбутньому буде адекватно сприймати виклики життя, перемагати випробування, оцінювати свої можливості і брати відповідальність за своє та чийсь життя.

Успішне формування особистості дитини відбувається по типовому сценарію. І тут важливо відмітити велику роль гри, як провідної діяльності у розвитку особистості дитини. Ігрова діяльність зумовлює найважливіші зміни у психічних процесах дитини та зумовлює такі функції у розвитку як накопичення комунікативного, розумового, морального досвіду, досягнення емоційного задоволення, стимуляцію інтелектуального розвитку та пристосування до майбутнього життя. [63]

Для дошкільного віку притаманні такі способи розв'язання життєвих завдань як наочно-дійові (дитина реально випробовує властивості предметів), наочно-образні (оперування конкретними образами предметів і ситуацій) та логічне судження з опорою на поняття. Чим старшою стає дитина, тим менше вона використовує практичні способи і частіше наочно-образні, а пізніше і логічні методи пізнання світу. Наочність образів має бути яскравою та емоційною. Цьому слугує сенситивний вид діяльності розвитку уяви, яка набуває таких темпів зростання, що вважається «новоутворенням пізнавальної сфери цього віку.» [там же]

На жаль, можна часто спостерігати, як батьки потакають малим дітям, надаючи їм постійний доступ до різного виду гаджетів. В навчальному посібнику «Вікова психології» автори М.В. Савчин та Л.П. Василенко вказують на зростання предметної цікавості у дитини річного віку: «Здатність самостійно пересуватись відкрила для неї загадковий світ предметів. Якщо раніше дорослий був центром її світу, то тепер вона мовби заворожена предметами.» [25, с.134] Але сприймаючи інтенсивний потік віртуальної

інформації, дитя дійсно «заворажується» нею. Вік до трьох років є сприятливим періодом для розвитку мовлення дитини, тому необхідно інтенсивно займатися її мовленнєвим розвитком. [там же, с.135] Дорослим необхідно обмежувати такі розваги по причині того, що малюк втрачає можливість розвитку мовленнєвого апарату, здатність до креативності, соціальні навички і т.ін..

Важливо відзначити, що заміна спілкування дитини з батьками на віртуальний світ призводить до заміни реальності у її свідомості. Інформаційний контент, підсилений пропагандою, має велику силу формувати світогляд дитини. Дітям властиво імітувати життєві ситуації або людей, якими вони захоплюються. Вони наслідують тих, на кого хочуть бути схожими як у реальному житті, так і у віртуальному світі.

Приблизно в дворічному віці дитина досягає такої стадії розвитку, коли вона активно намагається вияснити для себе межі, тобто, що можна робити, а що ні. Підсвідомо малюк випробовує різні тактики і методи, які би дозволяли йому досягати своєї мети. Плач, істерика, крик, спроби непослуху – все це інструменти для визначення того, як далеко можна зайти у своєму світопізнанні. Таким чином дитина випробовує межі батьківського терпіння. У поведінці дитини часом створюється враження, ніби вона противиться контролю, але насправді вона вияснює для себе кордони в своєму свавіллі. І тут батькам важливо дати певну свободу, але з чітким обмеженням, що можна робити, а що не можна. Батьківське слово має розглядатися дитиною як закон, а також дорослий має розцінюватися як головний для управління життям малюка. Батькам необхідно розуміти, що на даному етапі закладається основа характеру дитини та її майбутнє життя. [5, с.156]

На будь-якому етапі психологічного розвитку дітей ми бачимо їхнє бажання наслідувати дорослу поведінку: дівчатка взувають мамині туфлі на підборах, одягають сукні, фарбують губи та нігті, хлопчики уявляють, що водять машину, тримають цигарку в роті, як тато, малеча вимагає дозволу користуватися ножем, щоб нарізати продукти для салату, беруться мити посуд,

юнаки хизуються перед однолітками практикою гоління і т.ін.. Все це свідкує про бажання пізнавати для себе доросле життя, ідентифікувати себе та своє місце в суспільстві. І в цьому задача батьків та освітян допомогти, а не обмежити цей розвиток.

Людині властиве прагнення відкинути всяку зовнішню заборону, що продиктоване цікавістю до непізнаного. У своєму інтенсивному бажанні пізнавати навколишній світ діти ще не мають навичок обмежувати себе, коли для них дорослі «ввімкнули червоне світло». «Заборонений плід» завжди манить. І це є ще однією причиною бажання скинути з себе ярмо дитинства і скоріше стати вільним у своїх бажаннях. Дитинство виявляє в собі певним чином бунтарську природу. По-перше, це спричинено великим запасом невичерпної енергії (часто діти бігають, кричать, активно проявляють свої емоції), яку складно вгамувати, а по-друге, інтенсивний розвиток розумової діяльності вимагає постійно нових вражень, нового досвіду, навіть якщо він пов'язаний із ризиком для життя.

Такі особливості раннього розвитку дітей накладають на дорослих відповідальність бути прикладом виваженої поведінки, моральних вчинків, шляхетності дій, правильного ставлення до себе та до суспільства.

При правильному вихованні в молодшому віці дошкільнята та діти молодшого шкільного віку є хорошими учнями, здатними до того, щоб привчати їх до праці відповідно до спроможностей даного віку та передавати їм певні навички та вміння. Потрібно і далі розвивати в них позитивні якості такі як доброта, чуйність, а також повніше розкривати характер дитини. Це прекрасний час для навчання у всіх сферах. Але якщо батькам не вдалося приборкати бунтівний характер до цього віку, то потрібно використовувати певні методики і наставляти дитину, допоки не закладеться в ній фундамент послуху, на якому можна буде будувати її особистість. [5, с.166] Це говорить про те, що батькам та дорослим надзвичайно важливо не упускати час формування характеру дітей на всіх їхніх життєвих етапах.

Професорка психології Т.В.Дуткевич в навчальному посібнику з дитячої психології відмічає схильність дітей до схвальної оцінки з боку батьків. Емоційний комфорт дитини залежить від її ефективної діяльності. «Через успішну дію дитина прагне отримати від дорослого схвалення і заохочення, викликати його захоплення, а на їх основі заслужити повагу дорослого. ... Оцінки дорослих виступають однією з умов формування самооцінки в майбутньому.»- говорить науковиця. [13, с.279-280]

Разом з тим, продовжує Т. Дуткевич у своєму розвитку дитина починає вирізняти деякі уміння і часом завищує свої можливості в досягненні результату. А прагнення дорослого привернути до цього увагу сприймається дитиною як особистісна оцінка зі значенням «поганий». [там же, с.282] Тож батькам необхідна неабияка мудрість, щоб допомогти дитині удосконалюватися в своїй діяльності та підвищувати її самооцінку.

З віком зростає також залежність дитини від думки і ставлення до неї ровесників. Вміння батьків завдяки комунікативним навичкам сформувати в дитині поважне ставлення до себе та оточуючих зрештою дозволить їй побудувати гарні стосунки з однолітками, не поступаючись власними принципами. Тому що, як зазначає вищевказана дослідниця дитячої психології: «Дитина з гуманною позицією позитивно ставиться до товаришів, добре знає їх інтереси, настрої та бажання, охоче, за власною ініціативою ділиться тим, що має, допомагає іншим не з розрахунку на похвалу, а тому що одержує від цього радість і задоволення. Гуманна позиція у ставленні до одноліток найбільш сприятлива для формування адекватної самооцінки.» [13, с.284]

Лес Перротт, доктор наук, викладач клінічної психології в Тихоокеанському Університеті м.Сіетл психолог-психотерапевт-практик, в своїй книзі «Підліток та його проблеми» вказує на чотири основних види «Я», які розрізняють психологи:

- 1) Суб'єктивне «Я» – яким підліток бачить самого себе. Хоч це бачення сформовано переважно під впливом батьків та під тиском ровесників, але воно все ж таки є самооцінкою підлітка.
- 2) Об'єктивне «Я» – яким підліток сприймається зі сторони. Це та особистість, якою він є в очах навколишніх.
- 3) Соціальне «Я» – яким, на думку самого підлітка, його сприймають інші. Це та особистість, якою, на його власну думку, він здається навколишнім.
- 4) Ідеальне «Я» – це уявлення підлітка про те, ким він хоче стати, його кінцева мета. [16, с.14]

Якщо в житті підлітка все йде «як слід», то всі ці ідентифікації об'єднуються та перетворюються в цілісну особистість.

Пошук індивідуальності є непростим завданням для підлітка. У віці дванадцяти-тринадцяти років юнаки та дівчата вибирають для себе індивідуальність, з якою їм доведеться жити все життя. І це гігантське завдання. Їм необхідно приймати рішення тоді, коли вони ще не в змозі визначити, які з суміші відчуттів та емоцій є насправді їхніми особистими. Крім того цей процес ускладнюється тим, що підліткам необхідно визначити, чого від них очікують дорослі.

Значний вплив на формування індивідуальності дитини чинить сім'я. І це не тільки поведінка батька чи матері, але також дитина дивиться на своїх братів чи сестричок, порівнює себе з ними. Наприклад, менші діти в сім'ї засвоюють навички певної діяльності швидше ніж старша дитина, якій приходилося самотійно це опановувати. Або не відчуваючи в собі якихось певних талантів, молода людина може збунтуватися і розірвати зв'язки з «правильними» родичами, і формувати свою індивідуальність так, щоб якомога більше дошкуляти іншим.

Часто підлітки намагаються ствердитися за допомогою престижу. Вони обирають образ поведінки, речі, які впадають в очі, носять провокативні зачіски, стильний одяг, придбавають різні «круті» речі в сподіванні, що

представники бажаного для них кола сприймуть їх, як своїх. Символи статусу допомагають підліткам таким чином самоствердитися. Крім того молодій людині необхідно поводитися згідно з таким статусом, щоб однолітки не побачили в ній самозванця, не протистали їй та не наділили якимось призви́ськом. А певна поведінка незабаром створить репутацію, згідно з якою молода людина будуватиме своє життя, щоб підтримувати свій рівень, або ж їй доведеться своїм життям спростовувати репутацію, щоб змінити статус. [16, с.15]

Оскільки справжня зрілість не завжди помітна з першого погляду, підлітки часто імітують поведінку дорослих. Чим більш зрілими вони виглядають, тим більш їх визнають навколишні і тим більш їм здається, що вони вже сформовані особистості. Бажання робити все по-своєму, всупереч волі старших, є логічним для підлітка і дає можливість здійснювати свої безглузді фантазії. Вони віддаються заборонненим насолодам, тобто роблять те, від чого батьки чи вчителі убезпечують їх через молодість: курять, вживають алкоголь, наркотики, вступають в дошлюбні сексуальні стосунки. Чинять так через бажання зняти нав'язані дорослими обмеження, а також через бажання завоювати повагу ровесників, або просто з цікавості чи у пошуках пригод. Після таких експериментів часто на підлітків чекають випробування, тому дорослим слід безупинно попереджати їх про це. [16, с.15]

Підлітковий вік варто використовувати для надбання ще більшої кількості знань, для розкриття творчості та потенціалу молодої людини. Цьому віку притаманне бажання бути прийнятим своїми ровесниками. Друзі стають понад усе. Багато зусиль витрачається на те, щоб завоювати їхню повагу. Жага незалежності, як ознака дорослості, стає дужчою для підлітка навіть понад батьківську любов. Він претендує на право більш свободніше розпоряджатися своїм часом, речами, коштами, воліє самотійно мислити, обирати та встановлювати власні норми поведінки і відповідати за своє поводження. Підліток намагається глибше усвідомити, хто він є і на що здатен. Йому не притаманна властивість бути «сірою масою», але він хоче виділятися, набути

певний статус і вагу у колі молодих людей, навіть якщо це викличе незадоволення старших людей. [5, с.169]

Важливо відмітити формування емоційної сфери підлітка. По мірі дорослішання емоційне життя стабілізується, молода людина вже здатна контролювати та приховувати емоційні переживання і не допускати афективного стану. Як визначають науковці Савчин М. В. та Василенко Л. П. в роботі «Вікова психологія», в ранньому дорослому віці формується здатність емоційно відгукуватися на переживання іншої людини, що проявляється у співчутті та співпереживанні. Це може сприяти встановленню тісних стосунків між людьми протилежної статі, які перетікають у закоханість, яка, крім того, фізіологічно зумовлена сексуальним потягом. [25, с. 307-308]

Батькам підлітків варто розуміти характеристики цього віку, цінувати їх і допомогти дитині не скотитися у крайнощі. Вони мають допомагати підлітку у спілкуванні з ровесниками, підвищувати самооцінку, почувати себе незалежним, дорослим і відповідальним за себе і тих, хто поруч. Дуже важливо батькам та вихователям мати близькі стосунки з дитиною, щоб вона могла відкритися, що її бентежить, могла довіряти, коли чує поради. Дорослі мають вміти бачити ситуацію очима підлітка і проявляти максимальне терпіння і такт. Вищеназвані психологи Савчин М. та Василенко Л. вказують на неминучість вікових криз, а також залежність від готовності молодої людини до змін та проблем дорослого життя: «Детальне планування свого майбутнього, внутрішня готовність до активного вирішення проблем сприяють запобіганню кризам дорослості, подоланню складних періодів власного життя.» [25, с. 269]

### **2.1.2 Сімейні цінності як основа формування особистості**

Серйозним зобов'язанням батьків у вихованні дітей має бути зобов'язання допомогти дітям бути щасливими. І щоб це щастя стало можливим, батьки мають сприяти їхньому успіху повсякденно у всіх сферах

життя: у побуті, у навчанні, в роботі, у особистих досягненнях та стосунках. Сім'я має навчити дітей бути культурними, охайними, ввічливими, стриманими, уважними до потреб та почуттів навколишніх. Батьки мають розвивати розум дитини, щоб навчити розмірковувати, робити об'єктивні судження, приймати мудрі рішення, аналізувати ситуації. Сім'я має прищеплювати дитині впевненість, що їй під силу звершувати задумане і навчати самостійності, щоб всі свої потреби вона могла забезпечувати самостійно та твердо стояти на ногах. Ми маємо культивувати в дітях творче начало, здатність нестандартно мислити і діяти, а також запалити бажання прожити своє життя з користю. Замість того, щоб бути тягарем для суспільства, як це багато хто робить, вони будуть його збудовувати та підтримувати.

Батьки здобудуть від цього велику користь. Вони будуть позбавлені тривог та страхів, які випадають на долю батьків проблемних дітей. Натомість вони відчують радість та гордість, бачачи успіхи та досягнення своїх дітей, а особливо те, що вони вирости щасливими людьми. Після багатьох років самопожертви та посвяти батьки пожнуть добрі плоди у своїх дітях. Успіх дітей насправді є успіхом хороших батьків.

Хелен Анделін, досвідчена письменниця та консультант з сімейних питань, мати восьми успішних дітей та авторка книги «Все про дітей» висунула тезу стосовно того, що суспільство могло би подолати такі вади як корупція, насильство та більшість своїх проблем, якби хоча б одне покоління видатних дітей здійснило на нього свій вплив. Наша молодь повела б країну правильним шляхом і стала б найбільшим надбанням держави. Х.Анделін посилається на вислів релігійного діяча Девіда МакКея: «Найдорогоцінніший скарб країни - не безкраї рівнини, на яких пасутся стада, не багаті фермерські господарства, ні ліси, ні шахти, ні копалини чи нафтові свердловини, які приносять надприбутки. Найвеличніша дорогоцінність країни - це діти.» [5, с. 8-9]

Щоб діти були гарно виховані, мало просто слідувати певним правилам та методам. Процес виховання не обмежується лише ними. Важливіше всього те, ким насправді є батьки, їхні якості, внутрішній світ, здатність працювати над собою все життя. Необхідно також, щоб батьки оберігали, любили, розуміли своїх дітей і будували близькі стосунки з ними. Тільки тоді, коли закладений такий фундамент, діти будуть слухняні батьківській настанові та повчанню.

Авторка вищезазначеної книги визначає певні умови щасливих родин. В першу чергу батьки мають потурбуватися про житло для сім'ї. Незалежно від вартості будинку дитина має мати затишок в ньому, фізичний захист від зовнішнього світу та прихисток. В стінах свого дому діти отримують безпеку, укриття, відчуття душевної захищеності. Дім - це місце, де дитина отримує знання, духовні цінності, притаманні всій родині. Відповідальні батьки мають забезпечити комфортне, облаштоване і гарне житло в рамках сімейного бюджету. Кожна дитина має мати власний куточок і можливість усамітнитися, що важливо поважати і не втручатися у її особистий простір. В домі має царити чистота і порядок, продовжує авторка. Це дає дитині відчуття благополуччя і тим самим батьки показують свою турботу про родину. Дитина не має соромитися своєї оселі і може бути гостинною без страху чи сум'яття. Діти, які соромляться свого дому, виростають з комплексом неповноцінності. Разом з тим родина не має впадати в крайнощі перфекціонізму, шукаючи найбагатших будинків чи багатих районів, обладнуючи свій будинок новітнім устаткуванням і т.і.. Будинок може бути і скромним, але якщо в ньому панує затишок, повага, доброта, порядок, гостинність, любов до своєї родини, то діти в такому домі обов'язково виростуть щасливими. Значення також має естетика домашнього інтер'єру. Батьки, які розвивають свій власний художній смак, оточують своїх дітей витворами мистецтва і красивими деталями в одязі чи інтер'єрі. Впевнено вони зможуть привити дитині любов до прекрасного, навчать розбиратись в якостях та цінностях речей, що в свою чергу спонукає

дітей вже в дорослому житті і самим робити все якісно і на совість. [5, с.15-22 ]

Здається, що авторка занадто вдається до подробиць при описанні щасливої родини, але, поміркувавши, погоджуюся, бо життя складається з дрібниць. Як сказав римський історик Тіт Лівій, що результат великих справ часто залежить від дрібниць.

В перші роки життя дитини сім'я - це все, що в неї є. Родинне коло задає певний напрямок розвитку дитини, їй передаються сімейні цінності, погляди та переконання.

Брати і сестри в родині необхідні для того, щоб діти не росли егоїстичними, були терпеливими та співчутливими. Вони вчаться комунікації в суспільстві, вчиняти справедливо один з одним, бути жертвовними, справлятися з труднощами. Дитина не відчуває самотності і набуває тісні зв'язки з родиною на все життя. Якщо сім'я щаслива, то у дитини залишаться самі теплі і ніжні спогади.

Основою щасливої сім'ї є щасливий шлюб. За відсутності згоди, лагідності в стосунках, наявності розбіжностей у поглядах чи взаємної неповаги, батьки не в змозі правильно виконати свою роль, що загрожує міцності та єдності сім'ї. І навпаки: справжня любов між батьками закладає незламний фундамент щасливої родини. Щастя в шлюбі не досягається випадково, але вимагає праці над собою кожного члена родини. [5, с.29-30 ]

Автор книги «Просто християнство» К.С.Люїс вказує, що любов у подружжі не просто почуття, але є глибокою злукою, яку подружжя підтримує зусиллям волі і свідомого зміцнення за допомогою звички. Він вказує на важливість благодаті, яку отримує від Бога християнське подружжя, що не дозволяє коханням зникати попри певні невдоволення. [17, с. 113]

Слушним є вислів Августина Блаженного стосовно дружби, яка в першу чергу має проявитися в сім'ї: «Існує найвища дружба, заснована не на звичці, а на розумі, при якій людина любить свого друга завдяки вірності та добрій волі. Вище такої дружби може бути лише божественна любов. Людина

любить Бога, люблячи Його в іншій людині!» [30] Цитата монаха вказує на розуміння любові, яка ґрунтується не на мінливій емоційній складовій людського буття, але на волевиявленні та на дотриманні прийнятого рішення, а також вказує на Божественний аспект в іншій людині.

Сім'я - це маленький осередок людей. І щоб в ньому не було хаосу, необхідна організованість. У цієї групи має бути керівник, а члени групи мають виконувати свої важливі функції. Ця система має бути м'якою і гнучкою та на благо всіх членів сім'ї.

Авторка книги «Все про дітей» Х.Анделін ділиться досвідом і говорить про ролі в родині. В християнському шлюбі батько має бути незаперечним керівником своєї родини, забезпечувати її всім необхідним, виконувати чоловічу роботу. Важливо розуміти, що сім'я це не демократична форма правління, це теократія, де головою є батько. Такий порядок з самого початку задуманий Богом. [5, с.30 ]

Главенство чоловіка в сім'ї також визначається і його психологічними задатками. Він позиціонує себе лідером, володіє рішучістю, сміливістю у прийнятті рішень. Чоловік у сім'ї не має бути деспотом чи панувати над родиною, слідуючи своїм егоїстичним мотивам. Аби досягти результативності в батьківській ролі, чоловік має думати про кожного члена родини, приймати важливі рішення, будувати плани, виходячи з того, що найкраще буде для сім'ї. Він має дослухатися до думки та почуттів своїх домочадців, особливо своєї дружини, приймати спільні рішення. Чоловік має завоювати авторитет і розуміння зі сторони жінки та заручитися її підтримкою. Навіть при незгоді зі сторони дружини чоловік приймає остаточне рішення.

Батьку не варто перекладати свої чоловічі обов'язки на матір. Крім того він має стати мудрим радником для своїх дітей, допомагати їм вирішувати їхні проблеми. Для цього йому необхідно встановити близькі та довірчі стосунки з членами своєї родини. Чоловіку необхідне терпіння вислухати, уміння порадити, навчитися розбиратися, як влаштовані жінки і діти, набуті мудрість, якою він буде керувати своєю сім'єю.

Чоловік має захищати свою родину, особливо дружину та дочок, щоб їм не приходилося виконувати важку роботу. Виступаючи в ролі захисника, він захищає сім'ю від поганих впливів, шкоди, труднощів. Крім того чоловік є тим, хто забезпечує свою сім'ю всім необхідним.

Дружина і діти мають цінувати свого батька за те, що він забезпечує їх, охороняє, думає про них. Батько має надавати перевагу сімейним стосункам перед успіхом в кар'єрі, особистому престижу. Разом з тим йому необхідний час і для самого себе, щоб відпочити та підбадьоритися для досягнення наступних здобутків. [5, с.28-33 ]

Анделін вважає, що в ідеальній сім'ї чоловік має бути єдиним годувальником, а дружина має присвятити себе створенню домашнього затишку для всієї родини. Жінка не повинна розриватися між домом та роботою за його межами. Коли і батько, і матір правильно виконують свою роль, то вони успішніші і у вихованні своїх дітей. [там же, с.32 ]

В інтерв'ю з служителями різних протестантських церков, викладеному у Додатку 1 до даної магістерської роботи, на питання, чи має чоловік бути єдиним годувальником в сім'ї, служителі вважають цей підхід за ідеал. В таких сім'ях діти виростають більш захищеними. На думку одного з пасторів, чоловік має нести відповідальність, бути годувальником і лідером, щоб особливо в перші чотири-шість років життя мама могла максимально бути залученою в процес піклування і догляду за дитиною. Але практика показує, що в українських реаліях сім'я потребує доходу як від чоловіка, так і дружини. На жаль, дуже рідко ми спостерігаємо ідеальні принципи в українських сім'ях. І нам необхідно, щоб чоловіки мали можливість достатньо заробляти та повернути матерів додому.

Грунтуючись на дослідженні християнської консультантки Х.Анделін стосовно рольового розподілу в родині, обов'язокм заміжньої жінки - бути хорошою дружиною, матір'ю, хранителькою домашнього вогнища. І хоч жіноча сімейна роль відрізняється від чоловічої, вона надзвичайно важлива. Разом чоловік і дружина складають ідеальний тандем, завдяки якому їхня сім'я

буде щасливою. Дружина призначена Богом бути порадицею та помічницею свого чоловіка. Жіноча інтуїція дозволяє дружині звернути увагу свого чоловіка на речі, які він міг і не побачити. Хоч провідна роль належить її чоловіку, але вона допомагає йому виконати плани і цілі, які має досягти їхня сім'я. Жінка має властивість утішити свого чоловіка, коли він стикається з труднощами, зрозуміти його, підбадьорити та підтримати. Вона піднімає його самооцінку і допомагає йти правильним шляхом. Жінка як мати виконує надзвичайно важливу функцію. Недаремно англійська приказка говорить про руку, яка качає колиску, що вона править світом. Мати прикладає зусилля, щоб діти вирости вихованими, слухняними. Життєво необхідно, щоб мати була вдома і займалася своїми дітками, навчала їх, доглядала за їх здоров'ям, розвивала вміння та навички дітей, прививала моральні цінності. [5, с.33-34 ]

Авторка книги описує дослідження стосовно формування схильностей дитини в ранньому віці, що саме перші шість років в значній мірі визначають її майбутнє. Американські криміналісти в 1953 році досліджували 300 американських хлопчиків, стверджуючи, що майбутнього злочинця можна розпізнати ще, коли він йде в перший клас школи. З трьохсот протестованих хлоп'ят двадцять сім були зареєстровані в якості потенційних правопорушників. Десять років по тому двадцять три з цих двадцяти семи юнаків стали небезпечними злочинцями. Асистентка в даному дослідженні заявила, що саме мати грає вирішальну роль в тому, чи стане її дитина злочинцем у майбутньому. Вона радить, щоб мати залишалася якнайближче до своїх дітей, і виділяє три фактора впливу мами на дитину, а саме: як часто вона за нею доглядає, як вона дисциплінує дитину і чи є в сім'ї єдність. [там же, с.34-35 ]

На всіх етапах дозрівання дітей матері необхідно зберігати близькі стосунки з ними. Постійна присутність матері вдома надає дитині відчуття емоційної захищеності, натомість пустий дім навіює дитині занепокоєння. Звичайно жінка має розвиватися і в інших напрямках, не лише як мама. Але пріоритетом має залишатися сім'я.

Багатьом жінкам не до вподоби підпорядковуватися своїм чоловікам, тим більше, коли чоловік припускається помилок. Але мудра дружина вчиться своїй ролі і розуміє, що її становище не є другосортне, але відмінне від чоловічої позиції, яка існує для порядку у сім'ї. Коли жінка адаптується до такого становища, вона убезпечує себе, уникнувши багатьох конфліктів та розчарувань.

Батьки мають пояснювати дітям джерело їхнього благополуччя, дають зрозуміти, звідки і якою ціною беруться гроші, про необхідність шанобливого ставлення до матеріальних благ, а особливо до природних ресурсів (тварини, вода, газ, повітря, земля і т.і.). Батько та мати навчають дітей працьовитості, відповідальності за себе і за свого ближнього, говорити своїм братикам чи сестричкам хороші слова, цінити та бути дружелюбним. Важливим для батьків є те, щоб дати дитині зрозуміти, що від неї очікують. І, звичайно, батьки показують свій вклад в сім'ю та готовність прийти на допомогу.

Батько має будувати відкриті стосунки з дитиною, коли присвячує час щиро говорити з нею наодинці. Це допоможе їй більше довіряти батькові, долати труднощі, досягати цілей, почувати себе застрахованим.

Надзвичайно важливим є особистий приклад для дітей зі сторони батьків. Коли чоловік виконує свою роль, а мати - свою, тоді сім'я діє, як злагоджений механізм і кожен розвивається в позитивному плані. Батьки створюють собою зразок для наслідування. Щоб бути гарним прикладом для своїх дітей, батьки мають мати певні якості, а саме: стійкий моральний характер, що включає в себе моральні стандарти, чесність, справедливість, вірність, порядність. Не варто сподіватися на порядність дітей, якщо дорослим не властива ця якість. Діти поглинають як добрі, так і погані характеристики батьків, навіть без особливих настанов. Їм властиво підмічати гідні риси дорослих і завдяки цьому діти сповнюються більшою повагою до них та беруть приклад. А також важливими якостями на думку християнських психологів, які мають проявляти батьки, є смиренність. Смиренність - це усвідомлення своїх недоліків, слабкостей та обмеження своїх сил. Вона

протилежна зарозумілості та самоправедності. Це дозволяє нам бути добрими до дітей, стримувати гнів, бути поблажливими до чужих помилок та виробляти терпіння. [5, с.50-53 ]

В сім'ї потрібно уникати поганого впливу аморальних фільмів чи передач, де пропагується згубний контент. Натомість прояв християнської любові у вигляді безкорисної турботи про потреби інших, здатність бачити чужі потреби та страждання, готовність допомогти, все це сприяє зміцненню сім'ї та передачі моральних цінностей від покоління до покоління.

Якщо поглянути на життя хороших батьків, то можна побачити, що вони були вимогливими до своїх дітей, завдяки чому ті вирости слухняними, вихованими та щасливими. Твердість батьків допомагає дитині почуватися захищеною в безпекових рамках того, що їй дозволяється, а що ні.

Виховання вдається також при умові, що батьки почуваються впевнено у керівництві своїми дітьми. Діти відчують силу, краще піддаються впливу і готові слідувати за дорослими. Батьки - це якір для дитини і їй необхідно відчувати, що цей якір міцно тримається основи. Навіть якщо батьки і не володіють навичками впевненості, то мають створити для своїх дітей атмосферу впевненості, а тим часом працювати над удосконаленням своїх здібностей впевненості та віри в себе. [5, с.56-57 ]

Важливою складовою сімейного затишку є душевна рівновага або спокій подружжя. Порушити його може багато причин: це і фінансова скрута, великі борги, велика кількість зобов'язань, участь в якихось справах, загруженість на роботі, невирішеність проблем, відчуття неповноцінності і т.п.. Родині важливо чинити мудро і не допускатися до того, щоб проблеми заповнили життя: уникати стресів через фінанси, жити відповідно свого достатку, не брати зайвого на себе, берегти щастя в шлюбі, повисити свою самооцінку через саморозвиток, триматися своїх стандартів згідно зі своєю совістю. [5, с.59-60 ]

Оптимізм батьків дозволить звертати увагу дітей на схвальні сторони життя, що в свою чергу навчить їх бачити в усьому позитив. Основне джерело

мудрості сховане в середині людини. По-перше, воно дається Богом згори. По-друге, ми можемо її читати в книгах, записаних попередніми поколіннями, розмірковуючи над їхніми думками. Особливо багато мудрості записано в Біблії. Ми бачимо її реалізацію, коли слідуємо за настановами Божого Слова.

Перед вступом в шлюб молодим людям необхідно відповідально віднестися до такої події. Корисним буде аби вони пройшли певне навчання стосовно нових для себе ролей в житті. І тут необхідно відмітити роль протестантських церков, в яких священники заохочують молодих людей пройти навчальні курси по підготовці до шлюбу, які охоплюють всі сфери майбутнього життя подружжя від біблійного підґрунтя виникнення сім'ї, розподілення ролей, емоційної складової чоловіка, дружини та дітей до забезпечення своєї родини фінансами чи всіма необхідними матеріальними речами.

У вищезгаданому інтерв'ю (Додаток1) зі служителями протестантських церков з різних регіонів України на предмет дошлюбної підготовки молодих людей, ми бачимо широкий спектр питань, які порушуються для обговорення та навчання. У церквах впроваджені молодіжні, дошлюбні, сімейні служіння, де молодим людям роз'яснюють про цілі та призначення шлюбу. На думку служителів та пасторів, церква має не просто провести шлюбну церемонію, але «дати старт сім'ї і вести її протягом усього життя, консультуючи, надихаючи, наставляючи». Молоді люди перед одруженням мають оцінити себе, оцінити свого майбутнього партнера, а також зрозуміти Божий задум про сім'ю. Ціллю консультування є «якісна підготовка молодої пари до шлюбу, закладення фундаменту та отримання певних навичок для майбутнього сумісного життя». Майже всі опитані служителі навчають молодих людей, що таке шлюб, а саме: біблійне розуміння того, що різностатеві люди мають єднатися в пари, аби допомагати один одному в житті та народити і виховати нащадків після себе. В рамках Слова Божого роз'яснюються обов'язки та позиції чоловіка і дружини, торкаються теми спілкування та уникнення чи вирішення конфліктів у сім'ї. Молодих людей опитують про їхні очікування від сім'ї і чи ці

очікування відповідають ролям, які Бог відвів для кожного учасника подружжя. Обов'язково обговорюють тему фінансів, навчають створювати сімейний бюджет та орієнтують на зростання сім'ї в економічному сенсі.

Усі пастори, які брали участь в інтерв'ю, погоджуються в тому, що християнське вчення має безпосереднє відношення до будування сім'ї. Вся Біблія повна прикладів того, що сім'я займає надзвичайно важливе місце у стосунках Бога і людини. Сам Христос є фундаментом для будування сім'ї, і успішна сім'я будується на пізнанні Христа як кожного з подружжя окремо, так і сумісне посвячення Йому всієї родини. Єпископ Синюк М.П. говорить, що суть вчення Христового, яке має в основі любов до ближнього, яскраво проявляється в сім'ї. І ще одне визначення молодшого пастора церкви “Дім хліба” Єгорова Д.В.: «Біблійна любов (*на який має ґрунтуватися сім'я.* - Д.Н.) є основою всього, а це та любов, якою Христос нас любить.»

На питання, чи має сім'я відтворювати образ Божий на землі, прозвучала відповідь: «Так! Бо людина створена за образом Божим, а єдність в шлюбі є повнотою Божого образу та відносин на землі.... Сім'я була започаткована Богом і вона все ще існує в людському суспільстві. А батьківська опіка над дітьми показує Бога-Творця, відкриває суть любові, відносин, жертви.» На думку пастора Грунтковського С.С. сім'я на землі – у початковому задумі Бога – отримала можливість віддзеркалювати образ Святої Трійці у щирому та відкритому спілкуванні, в єдності у різноманітті, у спільності служіння в любові. Синюк М.П. акцентував увагу на тому, що Божа ієрархія відображається в сімейних стосунках, коли голова чоловіку є Христос, голова жінці – чоловік і, будуючись на цьому принципі, сім'я має благословення.

В питанні відносно функцій сім'ї служителі різних церков мають спільне бачення. Покликанням сім'ї на думку старшого пастора Савчака О.С. є спільність в служінні Богу, тобто «синергія однієї плоті», а також в сім'ї відбувається помноження дарів і талантів, і так як Бог дав наказ оволодіти землею, тож в сім'ї люди підсилюються та збагачуються здібностями один

одного. Пастор Грунтковський С.С. відмітив три пункти функцій сім'ї, а саме: відображати образ Божий через взаємовідносини любові; примножувати образ Божий через виховання благочестивих і чеснотних дітей; представляти образ Божий через доповнююче служіння дарами і талантами чоловіка і дружини суспільству, нести турботу і справедливість. Сім'я має бути взірцем для суспільства в посвяті подружньої пари один одному та принципам Божого Царства, як вказав лідер служіння консультування Єгоров Д.В. Сім'я покликана створити комфорт і затишок для людини, а також через сім'ю люди можуть плодитися та розмножуватися, до чого закликав Бог. «Людина – соціальна істота. Тому сім'я – це місце праці, це місце у соціумі...» на думку єпископа Синюка М.П..

Щасливим шлюб може бути за умови тривалої праці подружжя вважає Єгоров Д.В., і так як у Христі є вся повнота, тому рецепт щастя в шлюбі, це бути особисто щасливим у Господі. «В шлюбі люди мають служити один одному через особисте наповнення щастям.» – вважає він. Наступним чинником, який робить сім'ю щасливою і на який вказали служителі, це жертовність. Натхнені жертовністю Ісуса Христа заради звільнення від страждань, вбачаючи в цьому прояв Його любові, в християнському шлюбі люди допомагають один одному, позбавляються егоїзму, безвідповідальності, збагачуючи сімейні стосунки. А також жертовність є тією практикою любові, про яку говорить Біблія, як висловилися опитувані. На думку Грунтковського С.С. шлюб стане щасливим тоді, коли люди стануть кращими: «Кращими в тому, як терплять, слухають, служать, жертвують, прощають, піклуються, спілкуються, вислуховують, загоюють рани одне одного. Коли ми стаємо кращими, ми стаємо щасливішими.»

На підставі Біблії та з практичного досвіду протестантські служителі радять молодим сім'ям жити окремо, щоб не залежати від батьків, мати моральну та духовну свободу. Це дозволить подружжю «сильніше зв'язатися одне з одним», що є надзвичайно корисним. «Залишити фізично, фінансово, емоційно. Шлюб задуманий, як незалежна держава. Ось чому, залишаючись в

повазі і вдячності до батьків, (*молодята*. – Д.Н.) мають жити окремо», – радить пастор Грунтковський С.С. І продовжує відносно забезпечення сім'ї: «Перед тим, як одружитися, у Адама вже була робота, він вже був зайнятий справою. Ось чому, без сумніву, саме на чоловікові в першу чергу лежить відповідальність бути годувальником. І перш, ніж сказати «Кохаю» комусь, хлопець має бути готовим цю відповідальність фінансового тягара, піклування про їжу, одяг, житло, безпеку взяти на себе.»

На спільну думку служителів церков гомосексуальні шлюби не можуть укладатися через заборони, викладені в Біблії. Так прозвучала відповідь Савчака О.С.: «Така пара приречена, вона немає життя в собі, не здатна плодити. Вони обмануті!» «Крім того гомосексуальні стосунки засуджуються Біблією і є мерзотою для Бога та не благословляються Ним, а також не здатні на людське відтворення,» – висловився Єгоров Д.В.. На думку Грунтковського С.С. єднання різних чоловіка і жінки величезною любов'ю та народження ними дітей є важливою складовою Божого дизайну для людства.

Деякі з опитуваних служителів протестантських церков посилалися на запроваджені в їхніх церквах курси-семінари для сімейних пар з виховання дітей. Про це йшлося в контексті питання щодо того, які цінності християнський шлюб має передати своїм дітям. Одним із аспектів вчення є передача своїм дітям правильного образу Господа Ісуса Христа згідно із вченням Біблії. Батьки своєю поведінкою являють дітям цей образ через прояв любові, прощення, милості та ін. Іншим аспектом, якому батьки мають навчити своїх дітей, це правильний образ стосунків у сім'ї: батька та матері і батьків та дітей. На власному прикладі батьки мають показати справжнє християнство і передати дітям свою віру в Бога. Крім того батькам варто навчати своїх дітей брати мудрість із Біблії, оскільки вона багато говорить про практичні речі. Таке виховання, на думку пастора Грунтковського С.С., дозволить батькам не хвилюватися за дітей, коли вони подорослішають: «Якщо батькам вдасться виплекати у дітей надзвичайно щире кохання до Бога і до ближніх, то вони можуть спокійно відправляти їх у доросле життя і

самостійне плавання. А для цього потрібно бути втіленням цих чеснот. Бо ми, в першу чергу, впливаємо сутністю.» Для цього в церквах створюють умови для навчання батьків із залученням вчителів та фахівців. В церквах з сім'ями проводять сімейні домашні малі групи, сімейні клуби, конференції, тренінги, табори, ретрити, метою яких є передача батькам знань, умінь і формування навичок педагогіки.

Надзвичайно актуальним пастори визначили питання стосовно виховання в сім'ї дітей як майбутніх відповідальних членів суспільства. На їхню думку, християни «мають самі бути включеними в потреби суспільства і навчати цьому своїх дітей». Церква має допомогти людям зрозуміти, що таке відповідальна людина в політичній сфері, бути патріотично налаштованим, вміти протистояти кривді та несправедливості в суспільстві, не відмежовуватися та не ізольовуватися від суспільних викликів, особливо в наш воєнний час. Крім того, служителі вказали, що дітям необхідно надавати простір для розвитку особистих талантів, адже, як пояснив пастор Савчак О.С.: «Кожна людина в світлі Божого наказу оволодівати землею має знайти своє покликання в Бозі, знайти свою сферу діяльності, де вона проявить свої таланти і здібності.»

Як видно з інтерв'ю, проведених із пасторами та служителями стосовно вступу в шлюб, протестантські церкви беруть на себе зобов'язання у формуванні міцних шлюбів, дають розуміння та підготовку молодим людям стосовно того, що є важливим у створенні сім'ї, що зробить її міцною, як попередити всі ризики, щоб молоде подружжя було щасливим, уникло руйнації в шлюбі та залишило після себе благочестивих нащадків, які б також у свою чергу могли передати своїм дітям духовні та моральні людські цінності.

### **2.1.3 Роль держави в забезпеченні прав та свобод дитини: аналіз законодавчих актів**

Як і в міжнародному законодавстві, так і в українському питанню захисту прав дитини відводиться важливе значення. Так, наприклад, Конституція України, усвідомлюючи відповідальність перед Богом,

проголошує життя людини, її здоров'я, честь, гідність і недоторканність найвищою соціальною цінністю. Від самого народження діти рівні у своїх правах незалежно від походження, кожна дитина має право на освіту, забороняється їхня експлуатація і т.д. Батьки чи опікуни зобов'язані утримувати та піклуватися дітьми до їхнього повноліття. У свою чергу, згідно із статтею 3, параграфи 51-53 держава зобов'язалася охороняти дитинство, материнство та батьківство. [3]

Сучасний цивілізований світ убезпечив дитинство від різних ризиків, забезпечивши гармонійний розвиток як в межах сім'ї, так і в межах усього суспільства, надавши доступ до освіти та інших прав і свобод. В Україні це підтверджено ЗУ «Про дитинство», Цивільним та Сімейним кодексами України, Конвенцією про права дитини, Декларацією прав дитини та іншими правовими документами.

«Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні.» – говорить стаття 2 ЗУ «Про охорону дитинства». [69]

Полемічним в межах міжнародного законодавства є питання абортів. Всесвітня організація охорони здоров'я надає критерії, які визначають дитину живонародженою та життєздатною. На цих положеннях ВООЗ базується Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, яка дає визначення плоду, як внутрішньоутробний продукт зачаття, починаючи з повного 12-го тижня вагітності до пологів. [68] Однак постає питання щодо правового статусу ембріону до 12-ти тижнів вагітності.

Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» визначає поняття ембріону людини як зародок людини на стадії розвитку до восьми тижнів. [67]

Виникнення права людини на життя має походити саме з зародкового періоду. Адже, як зазначає магістр богослов'я та доктор біоетики Марія Ярема, ембріон – це «етап розвитку людського організму, а не заперечення людської природи. Розвиток людини, як і будь-якого іншого живого організму, — поступовий і послідовний.» Ембріон причетний до людської природи, а значить є носієм усіх її прав. [85]

Тему правового режиму ембріона розвиває Наталя Калинюк, кандидатка юридичних наук, адвокатка, членкиня Комітету медичного і фармацевтичного права та біоетики Національної асоціації адвокатури Україн. Авторка статті вказує: «В Україні правовий статус людини не охоплює і статус ембріона. У міжнародному й національному праві відсутній єдиний підхід до розуміння правового режиму ембріона. Охорона права та захист ембріона опосередковано здійснюється ч. 3 с. 24, ч. 3 с. 51 Конституції України, с.с. 49, 84, 110, 122, 123, 155 Сімейного кодексу України (2002 р.), де закріплено принцип охорони дитинства та невід'ємного права на життя. ...Суб'єктом права визнається лише вагітна жінка, яка зачала дитину та є її матір'ю.» [52]

Науковиця наполягає, що репродуктивні права тісно пов'язані з найважливішим основним особистим правом людини – правом на життя. Серед аргументів, що підтверджують невід'ємне право плода на життя, є право на захист, право на повагу до гідності ще ненародженої дитини. А втілення вагітною жінкою права на свободу та особисту недоторканність, права на сімейне й приватне життя, права на материнство слід розуміти не як реалізацію власних бажань, але як основні гарантії, що забезпечують права плода на життя. [52]

У Зверненні Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій про гідність і велич дару людського життя вказується, що через аборти вбиваються мільйони дітей, які могли б стати громадянами України. «Доведеним науковим фактом є те, що, роблячи аборт, жінка вбиває життя, ненароджену дитину, – убиває людину! Аборт – це зло, і наші закони повинні на це вказувати.» – наголошують члени ВРЦіРО. [49]

Автори звернення вказують на штучність абортівної практики, яка була нав'язана українському народові за часів радянської влади, що змінило свідомість народу. «Аборти в Україні стали явищем масовим, повсякденним, доступним.» Крім батьків відповідальність за аборти покладають також на законодавців та лікарів. [там же]

Погоджуємося з висновком релігійних діячів: «Реалізуючи політичну волю держави, слід завжди пам'ятати: сім'я – базова клітина суспільства. Що більше дітей, то більше економічних суб'єктів, які сприяють розбудові держави та її економіки через виробництво і споживання вироблених благ та сплату податків. Позитивна демографічна динаміка – це розвиток, а негативна – старіння нації та занепад.»[там же]

Важливим здобутком демократичних країн, зокрема і України, є забезпечення права батькам виховувати дітей згідно зі своїми релігійними переконаннями, що забезпечено статтею 3 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації». [70]

Біблійна концепція закликає християн коритися владі держави, де вони проживають, будучи підвладними Богові. Отець Петро Балог, директор Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського, в своїй статті стосовно покликання християн гармонізувати ці два виміри, посилається на слова Папи Івана-Павла II: «Головним завданням будь-якої влади є стерегти недоторканні права людини і дбати, щоб кожен міг як найсправжніше виконувати свої обов'язки. Якщо органи влади не визнають прав людини чи порушують їх, то вони не лише ухиляються від виконання своїх обов'язків, але так само їхні розпорядження позбавленні будь-якої зобов'язувальної сили.» В міркуваннях щодо роздільності Божої та світської влади отець Балог резюмує, що християнам належить узгоджувати земну владу з владою Бога, але не за рахунок однієї чи іншої: «... ані відкидати будь-яку земну владу і земні закони «в ім'я Боже», ані відкидати Євангеліє, якщо часом воно не сумісне зі світськими законами чи з розпорядженнями земної влади. Належить невпинно нагадувати владі, що її головним завданням є соціальна справедливість і лад у

громадянському суспільстві, і це є той мінімум, завдяки якому християнин може бути лояльним до влади, навіть якщо вона абсолютно світська і повністю відділена від релігійних законів.» [31]

Ініціативою з розвитку послуг в громадах для дітей та сімей проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), що виконується Alinea International Ltd. за підтримки Уряду Канади, у співпраці з Міністерством соціальної політики України та Офісом Уповноваженого Президента України з прав дитини підготовлено Звіт за результатами дослідження щодо наявних послуг для вагітних жінок, дітей раннього віку та їх сімей, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах. [50]

Науковці, аналітики, експерти та представники з державного управління, соціальних, юридичних питань провели дослідження, аби дослідити основні чинники, що зумовлюють вразливість чи складні життєві обставини сімей з дітьми. За результатами Звіту у перелік таких чинників, крім інших, увійшли матеріальні та соціальні чинники.

Серед матеріальних проблем основними були названі малозабезпеченість, безробіття, бездомність, які «найбільше впливають на неможливість забезпечувати догляд та виховання дитини в сім'ї». [50, с. 15] Крім того, на тлі матеріальних виникають соціальні проблеми, такі як низький батьківський потенціал, ухилення батьків від виконання своїх обов'язків із виховання дитини, домашнє насильство, алкогольна та наркотична залежність тощо, що безумовно призводить до руйнації стосунків в сім'ї та до розлучень. [там же, с. 17]

Автори Звіту вважають, що дані причини можуть бути усунені за наявності цілеспрямованої й ефективної державної політики забезпечення молодих сімей власним житлом. Крім державної підтримки молоді люди потребують «кола підтримки». Особливо цього потребують випускники інтернатних закладів, у яких немає «ані підтримки, ані житла, ані досвіду соціалізації». [там же, с. 18]

Таким «колом підтримки», крім державних установ, можуть бути благодійні чи релігійні організації.

Християнські протестантські церкви охоплюють багато векторів, направлених на подолання соціальної кризи та співпрацюють з державними організаціями, а саме: надання освітніх послуг через християнські освітні заклади, відкриття будинків сімейного типу, реабілітаційна робота з нарко- та алкозалежними людьми, зокрема і малолітніми, та інші церковні програми по роботі з сім'ями, молоддю та дітьми. Така політика впливу на суспільство через християнські цінності і настанови безумовно допомагає державі долати труднощі в соціальній сфері.

#### **2.1.4. Позиція ВРЦіРО щодо створення Міністерства у справах дітей, молоді та сім'ї**

У грудні 2021 року Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій провела зустріч з главою Уряду, профільними міністрами та іншими урядовцями. Парламент надав пропозицію щодо створення урядової структури в сфері захисту прав дітей. Однак на переконання ВРЦіРО «вимога Верховної Ради України щодо створення *«центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом, який... забезпечує формування та реалізацію державної політики з питань захисту прав дітей»*, буде найкраще реалізована у вигляді Міністерства у справах сім'ї, дітей і молоді України.» [65]

У своєму зверненні до Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала, прийнятому на засіданні Ради Церков 15 грудня 2021 року, релігійні діячі дають наступне пояснення:

*«Благополучне дитинство неможливе поза сімейним оточенням. Тим більше, формування державної політики в сфері дітей, молоді та сім'ї має здійснювати міністерство, а не державна служба, яка, як це визначено законом, – не може мати таких повноважень.»* [там же]

ВРЦіРО переконана, що держава в особі центрального органу виконавчої влади «має відійти від практики ігнорування потреб дітей та сімей і виконання каральних функцій (відібрання дітей, позбавлення батьківських прав тощо), а стати державним органом, який буде вчасно виявляти неблагополуччя та допомагати сім'ям у подоланні складних життєвих обставин». [там же]

Для цього Рада Церков пропонує створити Міністерство у справах сім'ї, дітей і молоді, яке б могло б вирішити такі завдання:

- розробити засади державної сімейної політики за участі релігійної спільноти та інших представників громадськості;
- розробити та подати на затвердження Кабміну державну програму підтримки сімей, відповідального батьківства і материнства з необхідним бюджетним фінансуванням;
- розробити і сприяти прийняттю парламентом законодавчих актів, спрямованих на заборону в Україні комерційного сурогатного материнства, яке по суті є різновидом торгівлі людьми. [ там же]

Стосовно першої пропозиції вважаємо за необхідне те, щоб держава об'єднала свої зусилля з релігійними організаціями через розроблений механізм допомоги один одному у вирішенні спільних проблем стосовно сімейної політики та забезпечення прав дітей, особливо тих, які опинилися у скрутних життєвих обставинах.

Релігійні організації неодноразово доказували свою здатність опікуватися молодим поколінням і не тільки з ціллю набути членів общини, але через бажання виконати християнський заклик допомоги ближньому.

Яскравим прикладом того, як, наприклад, протестантські церкви опікуються дітьми із незаможних сімей, які опинилися в кризовій ситуації, є Дитячий денний центр «Добродетель», який заснували у місті Покровську Донецької області. Такий центр є одним із багатьох, якими опікуються віряни різних протестантських церков тому, що «розуміють — війна вміє руйнувати

та калічити не лише тих, хто потрапив до зони бойових дій. Але і тих, хто в цей час мав би рости й розвиватись.» [43]

Необхідність у створенні такого Центру в Покровську став брак місць, де діти мали б змогу неформально навчатись і соціалізуватися. Крім допомоги дітям з виконанням шкільного домашнього завдання, годування гарячими обідами, надання місця для спортивних та інших розваг, команда протестантів намагається дати дітям більше альтернатив для подальшого майбутнього життя. Засновники одержали грант від «Української освітньої платформи» та можливість розвивати і мотивувати дітей до навчання. На їхню думку, це має заохотити дітей розвивати логічне мислення, вивчати інформатику, англійську мову та математику. Крім того віряни працюють із батьками своїх вихованців, аби вплинути на їх асоціальний спосіб життя, проводять з ними навчання, роздають гарячі обіди та християнську літературу, щоб надати змогу переоцінити та виправити своє життя. [там же]

Крім того, що працівники Центру жертвують своїм часом, силами чи фінансами, вони відчували опір та неприязне ставлення працівників соціальних служб при намаганні отримати інформацію стосовно жителів міста, які опинилися в скрутних життєвих обставинах. Аби запобігти такому ставленню необхідне втручання на рівні державних актів та законодавчої бази, які б регулювали відношення церква-держава.

У зверненні ВРЦіРО до прем'єр-міністра України від 14.03.2016 року стосовно Урядового уповноваженого з питань сім'ї релігійні діячі відзначають, що Уряд недостатньо вживає зусиль щодо формування та реалізації державної політики у сфері сім'ї. І хоч з огляду на те, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою відповідно до статті 51 Конституції України, на жаль, на теперішній час сімейна політика залишається поза пріоритетними напрямками Уряду. [2]

## **2.2 Вплив християнського богослів'я на виховання дитини**

### **2.2.1 Біблійна антропологія як підвалина для формування християнської парадигми в сфері дитинства**

Важливим в нашій роботі є дослідити біблійну антропологію у світоглядному формуванні питань щодо мети народження, виховання та ставлення до дітей.

В своїй науковій праці «Християнська антропологія в її сучасних трансформаціях» докторка філософських наук Гаврилюк Т.В. говорить, що уявлення про людину є наріжним каменем всієї християнської теології і по цій причині, не можливо зрозуміти християнство поза правильним розумінням співвідношення Бога та людини, які в цій релігії знаходяться в тісному взаємозв'язку. «Бог створює світ для людини, Він відкривається людині, Він втілюється в людині і, зрештою, Він наділяє людину своїм образом та подобою.»- говорить науковиця. [9, с.18]

Вивчаючи джерела для формування антропологічних уявлень різних християнських гілок, авторка вказує, що для протестантів єдиним таким джерелом являється Біблія. А в самій Біблії виділяє такі книги, як П'ятикнижжя, дидактичні та профетичні (Пророчі) книги, в яких сформульовані ідеї монотеїзму, креаціонізму, провіденціалізму, тобто основні світоглядно-філософські ідеї, закладені у формуванні світогляду людини.[там же, с.19]

Науковиця зауважує, що основні християнські уявлення про людину ґрунтуються на Книзі Буття 1:26 – 29, в якій занотовано божественне походження людини: «І сказав Бог: Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою». [там же, с.20] Цей уривок говорить, що лише людину Бог створює подібною до Себе. І одразу дає їй призначення: «І поблагословив їх Бог, і сказав Бог до них: Плодіться й розмножуйтеся, і наповнюйте землю, оволодійте нею, і пануйте над морськими рибами, і над птаством небесним, і

над кожним плазуючим живим на землі!» [1] Як бачимо, першою і важливою функцією людини є віддавати частину себе для майбутнього, розмножуватися, тобто народжувати потомство, плодоносити для існування людства, приносити результати в різних сферах життя, оволодівати всіма земними ресурсами.

Серед усього творива лише людину Бог наділяє розумом і здатністю до творчості. І лише з людиною Він встановлює завітні стосунки, що є прообразом сімейних стосунків. Тобто з перших розділів Біблії сімейні принципи стають основоположними. Як висновок, бачимо, що сім'я є головним фактором існування людства. Сім'я надає місце формуванню міжособистісних стосунків, тільки в сім'ї народжуються діти, в ній вони отримують турботу і можливість зрости, сім'я передає цінності майбутньому поколінню, навчає стандартам, моралі, ідеалам. Тільки жіноче тіло здатне, прийнявши насіння чоловіка, виносити, народити та годувати немовля, що, потрібно відмітити, унеможлиблює мати дітей одностатевим парам.

У статті «Чи важливо давати дитині християнську освіту?» богослови, вказуючи на важливість навчати своїх дітей, посилаються на біблійні тексти, зокрема на вірші з книги Повторення Закону 6:5-9 «І люби Господа, Бога твого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією силою своєю! І будуть ці слова, що Я сьогодні наказую, на серці твоїм. І пильно навчиш цього синів своїх, і будеш говорити про них, як сидітимеш удома, і як ходитимеш дорогою, і коли ти лежатимеш, і коли ти вставатимеш. І прив'яжеш їх на ознаку на руку свою, і будуть вони пов'язкою між очима твоїми. І напишеш їх на бічних одвірках дому свого та на брамах своїх.» Також цитують тексти, в яких батьків заохочують до виховання своїх дітей, а саме: «Привчай юнака до дороги його, і він, як постаріється, не уступиться з неї.» (Книга приповістей Соломонових 22:6); «А батьки, – не дратуйте дітей своїх, а виховуйте їх в напаминанні й остереженні Божому!» (Послання св. апостола Павла до ефесян 6:4). [82] Цим самим біблійні тексти являються орієнтиром для батьків у вихованні та

навчанні своїх дітей. Окремо виділимо аспект повчання саме духовній практиці.

Торкаючись такого поняття як любов, Гаврилюк Т.В. в своїй дисертації «Християнська антропологія в її сучасних трансформаціях» розкриває її сутність: «Важливим в антропологічному контексті є новозавітне розуміння концепції любові: “Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводить ся нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить! Ніколи любов не перестає! Хоч пророцтва й існують,— та припиняються, хоч мови існують,— замовкнуть, хоч існує знання,— та скасується (І Кор. 13: 4-8).” Ця концепція в подальшому найбільше розроблялась християнськими богословами, які впроваджували антропологічно-гуманістичну проблематику, і пройшла шлях еволюції від розуміння любові як основної заповіді християнства до проголошення Любові, як сутнісної складової людини, що домінує над вірою та знаннями.» [9, с. 22-23] Авторка продовжує розкривати еволюцію поняття любові: «Відбувається трансформація платонівської любові як еросу (що уособлює собою бажання досягнення вищої досконалості шляхом піднесення від чуттєвого до надчуттєвого) до «агапе» («сходження» Бога до людей). Трансцендентне стає іманентним через любов як моральний закон, який є одночасно і вимогою, і даром» [там же, с.50]

Як бачимо з процитованого тексту, що явище любові розглядається не як чуттєвий аспект, але у вигляді поведінкових дій. Саме така сутнісна складова людини здатна створити гармонійні стосунки як в межах сім'ї, так і в суспільстві вцілому. Дійова складова любові підноситься над її чуттєвою стороною, хоч, зрозуміло, не відкидає її, адже біологічний аспект є частиною людини.

На думку Гаврилюк Т.В. релігійна антропологія покликана дати цілісне знання про людину. Вона базується на священних текстах, які заявляють

остаточну істину щодо людської сутності та мети життя. [там же, с.55] Тому Біблія являється стандартом для регулювання людського існування.

В сфері сімейних стосунків біблійні тексти встановлюють певні функції та ролі як для чоловіка, так і для дружини, що дозволяє забезпечити Божественний порядок у сім'ї. Роз'яснюючи Писання в сфері шлюбних стосунків, богослови в трактаті «Біблійний погляд на сім'ю» виділяють аспекти цих стосунків. Чоловік має лідерську позицію в сім'ї, яка починається з особистих стосунків з Богом, він любить свою дружину «як і Христос полюбив Церкву, і віддав за неї Себе» (Послання св. апостола Павла до ефесян 5:25), забезпечує духовні, соціальні та економічні потреби сім'ї і провадить свою дружину та дітей до істини. Натомість дружина має поважати та цінувати свого чоловіка, охоче коритися йому: «Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господеві, бо чоловік голова дружини, як і Христос Голова Церкви, Сам Спаситель тіла! І як кориться Церква Христові, так і дружини своїм чоловікам у всьому.» (Послання св. апостола Павла до ефесян 5:22-24). [33; 34]

З вищевказаного джерела бачимо, що жінка створена бути помічницею своєму чоловіку, яка подібна йому. Дружина не є чимось другорядним по відношенню до чоловіка, але вона інша і має своє призначення. І чоловік, і дружина в християнській сім'ї мають особисті стосунки з Богом через вивчення Біблії, молитви та інші духовні практики, і переносять ці стосунки на міжособистісні відношення один з одним та дітьми. Благочестивий чоловік-християнин докладає зусиль, щоб забезпечити свою родину всім необхідним. Чоловік і дружина, які будують свої стосунки на біблійних основах залишаються вірними один одному в любых обставинах, бережуть свій шлюб, що не може не позначатися благотворно на їхніх дітях, забезпечити їм захист і спокій.

Часто в Біблії Бог називає та проявляє Себе як Батько: «... і буду Я вам за Отця, а ви за синів і дочок Мені будете, говорить Господь Вседержитель!» (Друге послання св. апостола Павла до коринтян 6:18); «Як жалує батько дітей, так Господь пожалівся над тими, хто боїться Його» (Книга Псалмів

103:13). Ці та багато інших текстів вказують на характеристики та атрибути Бога-Отця і є прообразом для батька: постійно опікується своєю родиною, розуміє своїх дітей (*«Думку мою розумієш здалека.»* Книга Псалмів 139:2); як добрий пастух для своєї пастви, бере на руки діток та носить на грудях (*«Він отару Свою буде пасти, як Пастир, раменом Своім позбирає ягнята, і на лоні Своєму носитиме їх.»* Книга пророка Ісаї 40:11); має добрі наміри для кожної дитини (*«Бо Я знаю ті думки, які думаю про вас, говорить Господь, думки спокою, а не на зло, щоб дати вам будучність та надію.»* Книга пророка Єремії 29:11); любить вічною любов'ю, виявляє свою милість (*«Я вічним коханням тебе покохав, тому милість тобі виявляю!»* Книга пророка Єремії 31:3) і т.ін.. [1]

Біблія неодноразово наголошує на тому, що діти є благом, яке Бог дав людям, наприклад, як говорить текст з Книги Псалмів 127:3: *«Діти спадщина Господня, плід утроби нагорода!»* Тому апостол Павло у своєму посланні до ефесян у 6 розділі в 4 вірші звертає увагу, щоб батьки, не дратували своїх дітей, але виховували їх в напаминанні й остереженні Божому. [1] Часто це означає, що батькам потрібно відноситися до дітей так, як Бог ставиться особисто до них.

Заслуговує уваги той факт, що Бог, коли представляє Себе наступному поколінню дітей, називає Себе Богом Авраама, Ісака та Якова (книга Вихід 3:6) [там же]. Таким чином ми бачимо наступництво поколінь, які Бог супроводжує, а також Він встановлює зв'язок нащадків з предками, що є важливим для сім'ї. Розуміння особистої приналежності до роду та поколінь вимагає від людини відповідально ставитися до своїх вчинків, які направлені на передачу наступній генерації пам'яті свого родоводу, традицій, звичаїв, світоглядних підходів до життя і т.ін..

На протязі історії людства ми бачимо, що ставлення до дітей мінялося з поганого на краще з приходом християнства. Так відомо, що в Римській імперії життя дітей, як і рабів, старих людей та жінок взагалі не цінувалося. Як вказують автори книги *«Що було б, якби Ісус не народився?»* Д.Д.Кеннеді та

Д.Н'юкомб, в Стародавньому світі було розповсюдженим явище жертвоприношення дітей, про що свідчать археологічні знахідки. Не цінувалося дитяче життя ні на Близькому, ні на Середньому, ні на Далекому Сході також. В класичному Римі та Греції аборти «лютували». Кидати своїх дітей було звичною справою. «Хворих або небажаних малюків виносили в ліс або на гору і покидали там, їх з'їдали дикі звіри або вони вмирали від голоду, або їх підбирали бродяги, щоб використовувати для своїх збочень, які могли лише придумати. Немовлят з дефектами батьки кидали практично всіх. Багато батьків відмовлялися від малюків через бідність. Часто кидали немовлят-дівчаток, так як жінки вважалися людьми нижчого сорту.» [12, с. 20]

В ті часи в Римській імперії виживало лише дві третини народжених дітей і тільки половина їх доживала до восьми років не тільки через дітовбивства, але і через голод та хвороби. Батько мав абсолютну владу над дітьми, яких він міг продати у рабство, одружити чи розлучити згідно зі своїми поглядами, позбавити спадщини і т.і.. Народження римлянина не сприймалося як біологічний факт, але тільки за згодою сімейства дитину «брали» та ростили. [там же, с. 21]

З приходом християнства віруючі стали прикладом ставлення до життя як до святині. Вони спасали знайдених дітей, будували лікарні та притулки, в яких могли їх доглядати. Під впливом християнства імператор Костянтин, а пізніше Юстиніан започаткували та впровадили реформи в законодавстві, які припинили дію жорстоких законів, забезпечили захист для дітей, немічних та обездолених. Як сказано у вищезгаданій книзі: «... пришествя Христа стало торжеством немовлят.» Ісус наголошував, щоб не забороняли дітям «приходити» до Нього (Євангеліє від св. Матвія 19:14). Він надавав надзвичайну важливість достойному ставленню до дітей. А також після того, як Христос показав характер Бога-Отця, це не тільки змінило ставлення батьків до дітей, але стало прикладом для нової форми батьківства. [там же, с. 22-23]

До нашого часу дійшов «Кодекс Юстиніана», в якому для закріплення цінності людського життя чітко вказувалася заборона абортів та дітовбивств: «Хто кидає своїх малюків на вулиці в надії, що вони помруть, і хто користується зіллям для аборту, підлягають по закону, як громадянському, так і церковному, покаранню за вбивство. Тому, хто знайшов покинуте немовля, зобов'язаний його охрестити і проявити до нього християнську турботу та співчуття. Після того немовля може бути усиновлене *ad scriptitiorum*, як і самі ми були прийняті в Царство благодаті.» [там же, с. 24]

Подібний опис ставлення до дітей знаходиться в книзі Брюса Шеллі «История Церкви, рассказанная просто и понятно»: «З Євангелією до життя почали відноситися абсолютно інакше. Це була справжня революція. Варто лише поглянути на те, як християни сприймали рабів, дітей та жінок!... Цінували і життя малюків. Християнин, на відміну від сусіда-язичника, не відвозив слабких та небажаних немовлят у ліс і не залишав їх на голодну смерть або поживу розбійникам. Якщо християнка виходила заміж за язичника і народжувала дівчинку, батько міг сказати: “Викинь її!” - але мати, як правило, відмовлялася.» [27, с. 57]

В сучасному світі особливо на Заході для нас певні принципи, а саме: любов до дітей, бажання берегти їх, виховувати, захищати і т.і., являються природними. Але на встановлення такого світогляду було покладено багато зусиль людьми, які впроваджували ідеї Христа у суспільство. Але як говорять Кеннеді та Н'юкомб в своїй книзі: «Якби Христос не прийшов у цей світ, все було б інакше – людське життя цінувалося б дуже дешево!» [12, с. 25]

### **2.2.2 Вплив цінностей Реформації на інститут сім'ї та виховання молоді**

Реформація, яка відбулася в Європі в XVI - початок XVII століття, представляє собою релігійний та суспільно-політичний рух, який мав за ціль реформувати життя людей відповідно до Біблії. Папська влада, яка

домінувала на той час у всіх сферах, нав'язувала свої догмати та зловживала владою. Це призвело до того, що свобода слова переслідувалася, населення було неграмотним, пригнічувався розвиток науки, державотворення концентрувалося в інтересах правлячого духовенства та монархів, жінки і діти були абсолютно обмежені в своїх правах і т.ін.. [28, с.10 ]

Поштовхом до змін такого становища стало відкриття професора теології Віттенберзького університету, молодого монаха Мартіна Лютера. Досліджуючи Біблію, він зрозумів, що церква спотворила принципи Євангелія, замінивши їх забобонами, релігійними обрядами, жахливими легендами. Тож реформатор запровадив в першу чергу відмінне від католицизму вчення стосовно виправдання людини через віру в Сина Божого Ісуса Христа, а не через індульгенції. [4, с. 18]

Біблія стає єдиним авторитетом для духовного скерування замість безлічі настанов корумпованої правлячої церкви. Як вказує Алістер Мак-Грат в своїй книзі про інтелектуальні витoki Реформації, що реформатори «волили, щоб християнська доктрина ґрунтувалася радше на *ex fontibus* (за *першоджерелами*), на основі Нового Заповіту і творів Святих Отців, аніж на середньовічних біблійних глосах, коментарях чи складному наборі засновників, які стояли за схоластичною теологією» [18, с. 58]

Потрібно відзначити, що Реформація Лютера та його послідовників-протестантів не стосувалася лише релігійних питань, але обійняла абсолютно всі сфери європейського життя. Як говорить Алістер Мак-Грат: «Реформація як історичний феномен не може бути вичерпно пояснена мовою самих лише релігійних ідей, що лежали в її основі. Поява націоналізму, зростання політичної влади міст Швейцарії та півдня Німеччини, а також німецьких князів, піднесення набожності й теологічної свідомості мирян – всі ці речі збіглися із кризою всередині світу релігійних ідей, перетворивши посутньо інтелектуальний рух на політичний переворот. Саме цю комбінацію соціальних, політичних і релігійних параметрів слід вважати наріжним

каменем тієї специфічної історичної форми, якої набрала Реформація.» [18, с. 230-231]

Хай би як історики та інтелектуали трактували строкате явище Реформації, про те ми бачимо явні зміни, які відбулися як в духовній сфері, так і в суспільній, економічній, освітянській, науковій та політичній площині. У своїх працях реформатори відзначали, що всі люди (священники та миряни, чоловіки та жінки) рівні перед Богом, що всяка чесна праця є покликом від Бога, що всі люди мають право на свободу совісті і кожна людина має право на пошук істини через читання Писання рідною мовою, що сприяло підвищенню рівня грамотності. Реформація створила умови для розвитку в науковій та культурній сферах, проявів демократії та верховенства права. [28, с. 9-10 ]

Такі нові світоглядні підходи до суспільства, праці, економіки, освіти, політики, права, державотворення, мистецтва, культури, управління і т.п.. призвели до процвітання та розвитку західних європейських країн в цих сферах.

Безумовно Реформація зчинила великий вплив і на інститут сім'ї, зокрема і на виховання дітей. Як говорять автори книги «Реформація: успіх Європи і шанс для України»: «У генетичній пам'яті всіх європейських народів зберігаються традиції сім'ї як малої церкви. Мартін Лютер вважав збереження шлюбу одним із шляхів самозбереження і розвитку держави, сім'ю – природною школою любові, творчої самопожертви, соціальних почуттів і альтруїстичного способу мислення.» І далі автори продовжують думку стосовно німецького шлюбу, що він був серйозною справою, а не романтичною подією: «Вважалося, хто зазіхає на шлюб, той зазіхає на цілісність німецького народу.» На думку Лютера шлюб є надзвичайно «потужним засобом морального виховання» і він запропонував зробити його заповіддю на кшталт заповідей Господніх. [там же, с. 130-131 ]

Шлюбом з реформаційної точки зору є єднання чоловіка та дружини як рівноцінних партнерів з поважним ставленням один до одного, вони будують

міцний та гармонійний шлюб на підставі Євангелія, не просто слухаючи, але і виконуючи його настанови. [28 , с. 137 - 138]

Автори монографії наголошують на тому, що Лютер вважав важливим «навчати і виховувати молодь, щоб вона хотіла і могла створювати щасливі сім'ї, знала закони Біблії і впроваджувала їх у своє життя.» Формування світогляду молодих людей він покладав на сімейне навчання, а також на державні християнські школи, бібліотеки та університети. Головною метою навчання реформатор вбачав «розвиток особистості згідно покликання, а також виховання для держави і влади добрих робітників.» [там же, с. 139]

Маючи викладацький досвід, Лютер виділяв такі принципи стосовно навчання чи виховання, а саме:

- кожному віку дитини притаманні свої особливості, що потребує певного методу навчання;
- всі діти, незалежно від статі та статків, мають право на безкоштовну освіту, що Ян Амос Коменський в свій час використав у своїй «Великій дидактиці»;
- влада має опікуватися тим, щоб забезпечити доступ дітей до навчання, утримувати школи та забезпечувати учнів підручниками;
- в кожній сім'ї має читатися Біблія, спільно виконуватися пісні, що сприятиме душевному та духовному єднанню родини, а також призведе до росту грамотності та освіченості населення країни. [там же, с. 140]

Крім того важливим вважалось навчати молодих людей практичних навичок для будування щасливої сім'ї. Автори виділяють такі загальнолюдські цінності, на які вказував Лютер:

- Любов і повага. Життя в подружжі побудоване на взаємообміні, тож, «віддаючи і отримуючи, виграють обоє – і той, хто дає, і той, хто бере. Любов чоловіка і дружини повинна бути

найбільшою і чистою, важливо навчити любити безкорисливо, бо «любов сама по собі є чеснотою і створює інші чесноти».

- Вірність у шлюбі. Лютер вважав вірність основою моральності. «Вірність істотно визначає подружнє життя, і вона не тільки в тому, щоб любити один одного, інакше розпусні дівки і хлопці теж були б подружжям; вона полягає у вірності, коли один каже другому: Я твій, а ти моя. Це і є шлюб».

- Працьовитість. «Чоловік повинен старанно працювати, щоб прогодувати своїх дружину і дітей.» А жінка створена, щоб допомагати чоловіку у всіх справах.

- Толерантність. Лютер навчав, що чоловіку належить бути господарем в сім'ї, але правити повинен з ніжністю, обходитися з дружиною терпляче, чинити так, як садівник поводить з тендітною виноградною лозою – треба її підв'язати, бо вона слабка, а щоб вона могла приносити плоди, брати не в залізні кайдани або грубу конопляну мотузку, а ніжну тонку соломинку. Управляти треба жінками не батогами, а привітними словами, жестами та лагідністю, не залякуючи.» [там же, с. 141-142]

Безумовно Реформація надзвичайно сильно вплинула на інститут сім'ї та виховання молодого покоління. Керуючись новими підходами у розуміння біблійних принципів відносно шлюбу, протестантські церкви України активно впроваджують ідеї реформаторів у своєму повсякденному житті. Як бачимо з інтерв'ю в Додатку 1 до цієї магістерської роботи що всі протестантські церкви практикують дошлюбне та сімейне консультування. По результатах вищеприписаного інтерв'ю, можна вказати на надзвичайно потужний потенціал протестантських церков, одним із напрямків діяльності яких є формування міцних сімей на біблійних цінностях, виховання здорових і розвинутих дітей, споряджених для щасливого життя, відповідальних в суспільстві, і які в свою чергу здатні будуть народити нову генерацію щасливих людей. Відповідальні

за консультування пастори чи служителі проходять потрібну підготовку задля ефективного навчання молодих людей.

Важливим для розуміння того, як навчати дітей: чи то в християнській школі, чи то в недільній школі, є приклад стосунків між вчителем Ісусом Христом та Його учнями-майбутніми апостолами. Дану тему розглянув у своїй дисертації кандидат філософських наук Станкевич В.А.. На його думку беззаперечним є той факт, що Ісус Христос як Вчитель є унікальним зразком в історії людства: «Приклад Христа не можна порівняти з діями будь-якого Його послідовника, хоча б з тієї причини, що вони продовжували справу Вчителя й втілювали Його ж принципи. Він є віссю, навколо якої обертається колесо історії. Він є наріжним каменем. Його слова і вчинки розкривають сенс життя і місії. Змінюються часи, розвивається педагогіка, пропонуються новаторства в навчанні, але приклад Святого Письма є незмінним унікальним джерелом.» [26, с. 79]

Погоджуємося з такою тезою, що справжній вчитель має розкрити дитині сенс життя і її місію на землі. Говорячи про місію, яку майбутня доросла людина має виконати, розуміємо, що вона не зводиться до якихось фаталістичних сенсів. Йдеться про здатність вчителя настановити дитину, щоб вона могла розвиватися у своїх здібностях і талантах та принести користь суспільству своїм життям, збагатити свої сім'ю, народ, країну і, врешті-решт, все людство.

Станкевич В.А. розвиває свою думку стосовно новозавітних принципів учнівства: «Реалізація учнівства полягає в таких складових. По-перше, учнівство наділене божественною владою. По-друге, учнівство передбачає місію, хрещення та навчання того, чого навчав Христос. По-третє, обітована Божа присутність розповсюджується на тих, хто займається учнівством.» [там же] Розумію те, що всяка діяльність учнівства задумана Богом для людей. Вона забезпечує людину цілісним життєвим скеруванням, коли провадиться в межах Христової мудрості та посвяті справі.

Автор посилається на іудейську традицію, на яку опирається Христос, і яка також цікава для глибшого розуміння процесу стосунків вчитель-учень: «Особливістю учнівства в єврейському контексті було те, що вчитель і учень разом пізнавали задум Бога. Його мета – відкрити учням те, що стосується їхнього покликання. Маючи месіанський дар, Вчитель знав таємниці й відкривав їх у притчах (Мт. 13:11; 24:1-25, 46), що були особливим методом, який Він використовував, аби змусити Своїх послідовників мислити. Те, чого учні не могли зрозуміти, Христос пояснював, демонструючи в такий спосіб цінність учнів і важливість їхнього покликання, а також виявляючи Свою довіру.» [26, с. 81] Тут ми бачимо зв'язок вчителя-учня в контексті Божого задуму, а також розуміння, що кожна людина має свою особисту місію в житті, знайти спорядження для якої і має допомогти учнівство. При повчаннях Христос часто використовував методи донесення вчення через притчі, тобто алегорично, що в свою чергу запускає мисленнєві процеси і спонукає до розвитку світогляду.

Аналізуючи постать Ісуса Христа, бачимо Його зацікавленість в реалізації учнями вчення, і не тільки в його точній інтерпретації, але і в особистих стосунках з апостолами. Станкевич В.А. вирізняв головні принципи таких стосунків:

- Христос закликав учнів йти за Ним і разом з тим вони мали вибір у слідуванні;
- посвята справі учнівства як зі сторони Христа, так і зі сторони учнів;
- проведення у спільності багато часу разом;
- Вчитель турбувався про Своїх учнів і вчення;
- учні поважали, слухалися та турбувалися про свого Вчителя;
- у Своїх повчаннях Христос надавав перевагу учням перед простим людом, які б згодом могли навчити своїх послідовників;

- особливим методом промов Христос спонукав учнів мислити;
- «Вчитель знав покликання учнів», чому автор надає фундаментального значення в учнівстві, адже наставник повинен «підготувати їх до майбутнього життя, щоб вони змогли реалізувати свій потенціал»;
- для застосування науки на практиці Христос давав своїм учням практичні завдання, що є проміжним етапом формування учня в учителя. [26, с. 80-81]

Резюмуючи подану інформацію можемо намалювати портрет справжнього вчителя. Феномен вчителя і всі його характеристики задумані Богом для передачі знань від покоління до покоління, щоб зберегти та примножити інформацію про людину, про природу, про Всесвіт, про Бога. Інформація, яку згенерувала попередня генерація людей, необхідна майбутнім людям, щоб убезпечити їх від помилок та спонукати до розвитку. Ісус Христос виявився яскравим прикладом Великого Вчителя, який не тільки наставляв словами Своїх слухачів, був прикладом у всякій справі, але з рештою віддав Своє життя за них. Тому, взявши приклад з нього, справжній вчитель не має обмежуватися лише академічними годинами, але має відтворитися в своїх учнях, допомагаючи їм розкрити та розвинути свої потенціали. Людина, яка стала на позицію вчителя, має розуміти, що вона несе відповідальність за формування світогляду, який пишеться на *чистому аркуші свідомості* дитини, і який мають читати люди, які стикнуться з нею.

Вважаємо цікавою думку в праці Станкевича В.А.: «Вчителем може стати лише той, хто пережив учнівство божественного трикутника, де вчитель та учень навчаються у Великого Вчителя Ісуса Христа. Вчити може той, хто сам вчиться у Бога...» [26, с. 122] Мова йде про те, що справжній вчитель повинен розуміти свою залежність від Христової науки, щоб мати здатність та мотивацію для передачі своїх знань, а також бути прикладом для учнів.

Вважаю принципово важливою тезу, що плідним учнівство стає тоді, коли вчитель проявляє себе по відношенню до учня, як справжній батько. [26, с. 122] Неодноразово автор наголошує про підготовку учнів до майбутнього життя. Справжній батько обов'язково попередить дитину про всі небезпеки та труднощі і навчить, як їх долати. А вже «підготувавши учня, вчитель повинен передати його Богові, але зберігати зв'язок з учнем, постійно молячись і за необхідності допомагаючи йому, що повинен робити й учень щодо вчителя». «Процес учнівства, – продовжує Станкевич В.А., – повинен супроводжуватися очевидною присутністю Бога. Вчитель та учень разом пізнають Бога, навчаючись один в одного, помічають Божу дію, й те, як Бог їх використовує для поширення Свого Царства через продовження учнівства.» [там же]

На доказ переваги християнських принципів в царині учнівства процитуємо рукопис Станкевича В.А.: «...освіта розуміється, передусім, як духовна практика, а не як академічний процес з усіма стандартами й процедурами. Євангельська богословська освіта, з одного боку, має духовно-формульальний та виховний характер, а з іншого – інформаційно-академічний. Саме духовна складова освіти сприймається як сучасна практика учнівства. Сучасна не в тому сенсі, що нещодавно виникла, а в тому, що є діяльністю, яка нині втілює та реалізовує новозавітні принципи учнівства.» [26, с. 146] Відмітимо, що в дисертації автор розглядає взаємодію церковної спільноти та богословської освіти, що не зовсім стосується теми даної кваліфікаційної роботи, але зазначені вище принципи учнівства вважаю універсальними і слушними для використання у формуванні світогляду дітей та впливу на їх свідомість.

В практиці протестантських церков програми, які націлені на виховання дітей, надають батькам чи служителям Недільних шкіл біблійні знання, а також навчають, як сформувати в дитині цілісну духовну особистість. Церковна спільнота вбачає в молодому поколінні своє майбутнє і приділяє значну увагу його вихованню. Кожна дитина цінна для християн, бо вона цінна для Бога. Дітей навчають біблійним історіям, проектуючи їхні висновки на

своє життя, що спонукає до розвитку мислення та аналізу. Розкривають аспекти в молитовній практиці, пошуку своєї місії в житті. А також прививають моральні цінності по відношенню до людей і природи. Наставники надихають вихованців користуватися своїми знаннями в повсякденному житті і передавати їх оточенню, що поступово тренує їх здатність бути вчителем.

### **2.2.3 Особливості виховання дитини в християнській сім'ї**

Протестантські церкви окрім інших напрямків роботи ставлять собі за мету навчати своїх прихожан сімейним цінностям, обґрунтованим на християнському вченні.

Багатодітні сім'ї є яскравим прикладом того, як поєднується любов до Бога і любов до дітей, виховання моральних цінностей та майстерності в різних видах праці. Скажімо, прикладом такої сім'ї є сім'я Корнійчуків з Рівненщини. Сповідуючи християнські цінності, батьки проявляють турботу про своїх 11 дітей. Кожен член родини є майстром своєї справи. Сім'я згуртовується впровадженими сімейними традиціями. Батьки передали своїм дітям віру в Бога та молитовну практику. [84]

Наступним цікавим прикладом є сім'я Біруків, в якій виховується 19 дітей. Маючи в серці глибоку віру в Бога, подружжя опікується, навчає та розвиває крім власних дітей ще і 11 дітей-сиріт. Навіть після того, як діти виростають і за законом уже втрачають батьківську опіку, сім'я Біруків продовжує їх підтримувати, доки їхні діти будуть мати можливість самотійно себе забезпечувати. [74]

Батьки у цих та подібних життєвих історіях вважають народження дітей Божим благом, цінують людське життя і радіють досягненням своїх вихованців попри всілякі буденні труднощі.

На сайті «Домашня церква» у статті «Плюси і мінуси багатодітних сімей» розглядаються переваги багатодітних родин. Авторка, християнський

психолог Наталя Дейнека називає такі переваги багатодітної родини: 1) діти в великій родині можуть грати один з одним, що формує навички в спілкуванні; 2) при збільшенні членів родини збільшується об'єм роботи по господарству і діти залучаються до виконання домашньої роботи в міру сил, що дозволяє дітям вирости пристосованими до сімейного життя; 3) молодші діти зазвичай наслідують своїх старших братів чи сестер, що сприяє розвитку мови, ментальних та інших навичок; 4) через вікову ієрархію в дитячому сімейному колективі в ньому присутня різноманітність, крім того молодші вчаться слухняності, а старші – вмінню керувати; 5) подорослішавши, діти продовжують допомагати один одному та підтримувати тоді, коли батьків не стане; 6) багатодітна родина спроможна підтримувати своїх престарілих батьків, забезпечивши їм догляд. До недоліків авторка віднесла брак часу у особистому спілкуванні з дітьми та відсутність можливості усамітнитися. Але вона стверджує, що діти в великій родині мають певний світогляд, притаманний колективу, і навчаються на прикладах та поведінці, які їм демонструють. [41]

На питання «Про що Ви мрієте?» одна багатодітна мама відповіла: «Мріємо не про земне благополуччя, щоб в діток було все влаштовано матеріально, а щоб вони не боялися нас, пам'ятали, що ми ходимо перед Богом, щоб вони служили Господу. А ще - щоб вміли дати собі раду в житті, вміли висловити свою думку, щоб стали тим, ким хочуть. Ми, звичайно, можемо їм щось підказати, порадити, але це має бути їхнє рішення, щоб вчилися думати. Ну, і щоб, звичайно, були здорові.» [55]

Отже, практика християнських родин показує, що діти в таких сім'ях мають можливість вирости розвинутими, суспільно-активними, пристосованими до життя, стресостійкими. В сім'ях, в яких практикують живу християнську віру, дітям притаманні теплі стосунки в сім'ї, прив'язаність один до одного, родинні зв'язки поколінь, любов і спорідненість, відчуття захищеності, вміння служити своєму ближньому, працьовитість, розвиток особистих талантів. Як правило молоді люди, які вийшли з багатодітних сімей

і самі заводять свої багатодітні родини. А такий чинник не може не позначитися на демографічному показнику країни.

Важливим є питання передачі віри в Бога від батьків до дітей. Християнська газета «Слово про слово» описує дослідження, опубліковане в журналі «Соціологія релігії», яке показало, що молодь, вихована консервативними релігійними батьками, найчастіше відвідують богослужіння щотижня і кажуть, що віра «надзвичайно» важлива у їхньому житті.

Автор дослідження, кандидат соціології в Університеті штату Пенсільванія Джессі Сміт, зазначив, що «консервативні релігійні батьки успішніші в передачі своєї віри, тому що вони не соромляться говорити про Бога і молитися вдома.» А також він додав у своєму резюме на веб-сайті Інституту сімейних досліджень: «Щоб передати релігію, батьки мають зробити її частиною щоденної сімейної взаємодії." "... Якщо діти не отримують чіткого та послідовного повідомлення від своїх батьків про те, що релігія важлива, вони, швидше за все, просто дійдуть висновку, що це неважливо".

Науковець використав дані Національного дослідження молоді та релігії (NSYR) на підставі проведених інтерв'ю з одними й тими самими людьми з різницею в кілька років. Сміт вивчив зв'язок між тим, як батьки відносили себе до консерваторів, поміркованих або лібералів, коли їхні діти були підлітками, і тим, наскільки релігійними були ці діти через 10 років у молодому дорослому віці. На підставі дослідження Сміт зробив наступні висновки: «Близько чверті дітей релігійних консерваторів кажуть, що віра «надзвичайно важлива» у порівнянні з менш ніж однією п'ятою дітей поміркованих/лібералів/інших. Близько 30 відсотків дітей релігійних консерваторів, котрі відвідують церкву щотижня, також відвідують церкву щотижня. Серед дітей помірних/лібералів/інших, які відвідують церкву щотижня, таких трохи більше ніж 20 відсотків. Майже 35% дітей релігійних консерваторів, які кажуть, що віра «надзвичайно важлива», також кажуть, що їхня віра

надзвичайно важлива – це на 12 пунктів більше, ніж у дітей поміркованих/лібералів/інших учасників опитування.»

Водночас автор визнає, що діти консервативних батьків у середньому менш релігійні, і навіть релігійним консервативним батькам необхідно докладати значних зусиль, щоб передати віру. Але попри такі труднощі релігійні консервативні батьки «справляються з цим завданням трохи краще за інших, і їхній секрет простий: коли йдеться про релігійне виховання, будьте практичними», – резюмує Сміт. [71]

Існує проблема в церковній спільності, яка постала перед дітьми, народженими в християнській сім'ї. Церковні діячі створили її через надання переваги новонаверненим молодим людям перед дітьми, які знаходяться в церковній громаді з народження. Дуальність такого становища проявляється також в тому, що як правило, діти віруючих батьків тримаються громади за звичкою, бо іншого поки не знають. Але стикнувшись зі спокусами світу, вони можуть відійти від Бога і перестати відвідувати церковну громаду, в якій вирости.

Але, як пише газета «Слово про слово»: «Підлітки, юнаки і дівчата з віруючих сімей зустрічаються з життєвими проблемами і реагують на них по-різному не тому, що вони народилися в родині, де батьки – сповідують християнство, які намагалися виховувати їх відповідно до християнських цінностей. Батьки не можуть захистити дитину від сили і влади гріха. Тільки Ісус Христос. Батьки не можуть дати дитині вічне життя. Тільки Ісус Христос. Батьки не можуть дати дитині християнський характер. Тому що тільки Господь Духом Святим перетворює наш характер в Характер Христа, коли ми дозволяємо Йому змінювати нашу сутність і наше життя, довіряємося Йому, примиряємося перед Ним і Його волею.» [44]

Автор статті, переживши статус дитини віруючих батьків, розмірковує: «Віра у Христа – це не те, що передається у спадок від віруючих батьків. Це особистий вибір кожної людини, незалежно від того, в якій сім'ї вона народилась (віруючою або невіруючою): Довірю я своє життя Йому? Піду за

Ним по Його шляху? Наскільки я буду вірним Йому, слідуючи за Ним? Народження в родині віруючих батьків, особисто для мене, однозначно: це благословення. Що анітрохи не принижує новонавернених, народжених в невіруючих сім'ях. Адже важливо не те, в якій сім'ї народилися наші діти: віруючих батьків або невіруючих. Важливим є те, які відносини у них особисто з Христом.» [там же]

Тому відповідальністю сім'ї та церковних служителів має стати не намагання не допустити дитину на дорогу спокус, гріха і страждань, але допомогти дитині отримати імунітет через стосунки з Господом, що зобов'язує знаходити підходи у вихованні дітей правдивого образу Ісуса Христа і бути самим справжнім прикладом носія цього образу. І навіть, коли молода людина ухилилася від виконання заповідей, батькам необхідно вчитися дати свободу вибору і завжди залишатися місцем втіхи для свого блудного сина.

Отже, українська освіта забезпечує доступ нашого молодого покоління до всіх необхідних знань, створюється база для оволодіння навичками у майбутній професії, розвитку в наукових, політичних, економічних, технологічних та інших сферах суспільного життя. Але через гуманістичний підхід до виховання світська освіта не може вплинути на те, щоб діти стали високоморальними членами суспільства. Тому що духовна сфера людини залежить від внутрішньої чинника, на який може вплинути лише трансцендентний Бог. А цей вплив регулюється біблійними принципами. Іншим помилковим аспектом гуманізму в освіті є відсутність розуміння того, що учнівство задумане Богом і має впроваджуватися на Біблійних принципах. Вчитель має сам навчатися і бути зразком навчання для учня не тільки в академічних науках, але й в характері, діяльності, життєвій позиції. Справжній вчитель розкриває дитині сенс життя, допомагає їй знайти своє місце через розкриття своїх здібностей та талантів, закладених Богом, а також бути плодотворним в суспільстві. Учень має набути в особі вчителя свого порадника, натхненника, наставника, а зрештою і батька.

Протестантські церкви, які сформувалися з часів Реформації, будують своє вчення на Біблії, знаходячи там інструкцію для побудови щасливого сімейного життя, як виховувати своїх дітей, як регулювати стосунки в сім'ї. Погляд через призму жертовності Ісуса Христа спонукає християн проявляти любов у безкорисній турботі про інших, бути готовим допомогти, бачити чуже страждання та здатність підтримати. Розуміючи те, що сім'я покликана відтворити Божий образ на землі, церкви беруть відповідальність у допомозі молодим людям оволодіти знаннями, які зроблять їхню сім'ю міцною, як виховати благочестивих дітей, як передати наступному поколінню віру в Бога особливо в часи деконструкції свідомості людини і всіх пов'язаних з цим наслідках.

Роль протестантських церков, в яких заохочують молодих людей проходити навчальні курси по підготовці до шлюбу, а згодом супроводжують сім'ю все життя, навчаючи і надихаючи, є надзвичайно важлива. Бачення пасторів, записані в інтерв'ю в Додатку 1, є надбанням у вивченні Біблійних принципів та багатовікової практики християнства. Для навчання батьків та формування навичок педагогіки в церквах залучають християнських вчителів та фахівців, які проводять різноманітні тренінги, сімейні клуби, конференції, табори. Велику увагу служителі приділяють вихованню дітей як майбутніх відповідальних членів суспільства, заохочують батьків бути зразком у служінні людям, патріотами держави, захисниками правди та навчати цьому своїх дітей.

В центрі уваги державних інтересів має бути питання сім'ї та захисту дітей. Без допомоги держави неможливе вирішення проблеми соціальної, економічної кризи родин з дітьми. Державні органи мають бути зацікавлені в сумісній діяльності з церквами, аби піднести рівень стосунків у родині та забезпечення сімей у якісно новий вимір. Християнські громади неодноразово доказували свою здатність у допомозі суспільству. Беззаперечно позитивним впливом для всієї країни був би розроблений механізм взаємодії держави і церкви, особливо стосовно сімейної політики.

### РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ НАПРАЦЮВАННЯ В СФЕРІ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

#### 3.1 Християнські навчальні заклади як альтернатива світській освіті

В сучасній Україні на законодавчому рівні забезпечена діяльність християнських навчальних закладів. Для батьків, стурбованих моральними проблемами в світській школі, надання своїй дитині християнської освіти є гарною альтернативою. А також така можливість забезпечує право батьків виховувати своїх дітей згідно із власними релігійними переконаннями. Причиною того, що батьки-християни віддають своїх дітей до християнських НЗ, є можливість дати освіту на християнських принципах.

Християнський духовно-просвітницький часопис «Слово вчителю» серед переваг християнської освіти вказує на такі принципи:

1. Усе навчання і виховання дитини повинно бути зосереджено навколо Бога і Його Слова.
2. Дітей слід учить правди та скеровувати на істинний шлях.
3. Однолітки повинні позитивно впливати на дитину і допомагати їй ставати християнином.
4. Кожен педагог повинен бути гідним прикладом для наслідування.
5. Лише те навчання дає справжню мудрість, в основі якого — Бог і Його Слово.
6. Християнські школи здатні перетворювати суспільство.

Основними завданнями, які ставлять перед собою християнські навчальні заклади і про які говорить часопис є такі:

- навчання і виховання молодих громадян України на високих принципах християнської моралі при забезпеченні всебічного розвитку особистості дітей;
- виховання учнів в дусі демократичного світогляду, дотримання прав і свобод особистості, поважного ставлення до національних традицій, а також традицій народів і культур світу;
- етичне, естетичне та екологічне виховання і формування гуманістичної культури особистості;
- створення умов, сприятливих для виховання християнського характеру та формування особистості, здатної до прийняття особистих та колективних рішень, заснованих на християнських принципах;
- виховання в учнів свідомого ставлення до власного здоров'я та дотримання здорового способу життя. [29]

Навчальні заклади працюють з державною ліцензією Міністерства освіти та науки за державною навчальною програмою (але усі предмети викладаються через призму християнського світогляду, особливо історія, біологія, література). Християнський освітний центр «Даниїл» аргументує перевагу християнської освіти, порівнюючи принципи та практичний досвід із світською освітою, а саме:

| <b>Християнська освіта</b>                                                       | <b>Світська освіта</b>                                                         |
|----------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------|
| Джерелом усіх знань є Господь!                                                   | Джерелом усіх знань є Людина!                                                  |
| Взаємовідносини у школі будуються на присутності Бога в них (внутрішній фактор). | Взаємовідносини у школі будуються на правилах і обмеженнях (зовнішній фактор). |

|                                                                        |                                                                                                                |
|------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Відсутність згубного зовнішнього впливу.                               | Постійна загроза негативного світського впливу.                                                                |
| Створення здорового психоклімату в навчальному середовищі.             | Часті стреси й низький рівень мотивації до навчання через зневажливе ставлення однолітків.                     |
| Виховання дітей проходить у дусі цнотливості.                          | В цілому школа сприяє взаємовідносинам між хлопцями та дівчатами, в т.ч. раннім.                               |
| Мета навчання – є служіння Богу та людям.                              | Мета навчання – здобути освіту (атестат) для самореалізації.                                                   |
| Усі заходи школи спрямовані на прославлення Бога і поклоніння Йому.    | Загальношкільні та виховні заходи часто пов'язані з ідолопоклонством та гріхом, а також прославленням держави. |
| Навчальні дисципліни викладаються через призму Святого Писання.        | У навчальному процесі не згадують про Бога, а зміст окремих предметів суперечать Його вченню.                  |
| Соціальна та психологічна адаптація дітей з особливими потребами.      | Недостатня увага до розвитку й виховання дітей з особливими потребами.                                         |
| Навчають приймати, любити дітей з особливими потребами, допомагати їм. | Ігнорують потребу виховувати в учнів правильне ставлення до дітей з особливими потребами.                      |

Як видно із вказаних протиставлень, християнські навчальні заклади акцентують увагу більше на внутрішню складову при формуванні характеру дітей. Адже звідти виходить мотивація щодо сприйняття себе (свого «Я»), сприйняття навколишнього світу, а також мотивація щодо навчання та розвитку. Натомість світська школа через гуманістичну ідеологію не може подолати прірву між намірами сформувати високоморальну людину і практичними методами виховання. Зрештою, світське навчання зводиться лише до викладання шкільних предметів.

З огляду на психоемоційний стан формування релігійного світогляду молодій людині дає позитивні результати. Про це свідчить дослідження виконавчого директора Дослідницького інституту Спрінгтайд доктора Джоша Паккарда, про що написано в статті «Релігія - це добре для вас» християнської газети «Слово про слово». В дослідженні брала участь молодь віком від 13 до 25 років. Паккард виявив закономірність: «Ті, хто більше моляться, як правило, процвітають у всіх сферах, включаючи психічне здоров'я». Автор зауважує, що віра і духовність корисні для людей. Як говориться в статті, що такі відкриття Паккарда особливо приголомшливі, коли Америка стикається з «епідемією психічних розладів серед молоді», що відповідає тенденції зростання частки молоді, яка не вважає себе пов'язаною з релігією. Дослідник також зауважує, «що багато релігійних інституцій та лідерів мали б взяти до уваги психічне здоров'я, щоб віра та переконання могли бути належним чином частиною загального підходу до здоров'я людини». Науковець виявив бажання молодих людей шукати відповіді на екзистенційні питання свого життя. «Ми бачимо багато бажання з боку покоління Z розпочати ці розмови й дослідження сенсу і мети, і «Чому я тут, на цій Землі?», – говорить Паккард. Отже, як пише газета, незліченні опитування та дослідження показують переваги віри. Крім того, християни є винятковими в жертвності, у них краще складаються стосунки, вони більш щасливі та задоволені, а також мають краще психічне здоров'я. [71]

До повномасштабної російсько-української війни 2022 року спостерігалася динаміка росту християнських навчальних закладів. Завдяки церквам майже кожен регіон України налічує заклади освіти християнського спрямування. Попри повну залежність від батьків та благодійних організацій християнські школи спроможні забезпечити дітей усіх конфесій якісною освітою. Наприклад, метою Християнської альтернативної школи «Світло», яка знаходиться в м.Рівне, є прагнення стати платформою, де діти отримують сучасні знання, формують характер та здобувають життєві навички (емоційний інтелект, лідерство, критичне мислення). Для цього створені такі умови: навчання у групах до 12 учнів, постійний супровід менторів, особистісний підхід до дитини, проектна робота, дружня атмосфера, що сприятиме розвитку. [78]

Проблемою приватних християнських закладів подекуди є недостатність фінансового забезпечення шкіл. Підтримка з боку держави дозволила б християнським освітянам формувати молодь з цілісним і ціннісним світоглядом, відповідальними за своє життя та життя суспільства і за державу вцілому.

Резюмуючи подану інформацію можна зазначити, що християнські навчальні заклади стають серйозною альтернативою світській освіті стосовно формування у дітей моральних принципів, лідерських навичок, розвитку особистісних талантів, а також спрямування в майбутній професії та виховання відповідальних членів суспільства.

### **3.2 Роль дитячих церковних служінь у формуванні християнського світогляду дитини**

Протестантські церкви показують динамічний розвиток по відношенню до інших християнських спрямувань на теренах України. Їм притаманна участь у всіх напрямках, яким живе суспільство. Окрім інших сфер протестантські громади віддають значну увагу освіті та вихованню дітей. Як

вказано на сайті Всеукраїнського Собору (об'єднання релігійних та громадських організацій, а також усіх небайдужих громадян навколо ідеї побудови християнського шляху розвитку української держави), одним із напрямків його діяльності є молодіжне служіння, ціллю якого є:

- формування ефективної державної політики в сфері дітей, підлітків, молоді;
- підготовка нового покоління лідерів;
- допомога молоді в розкритті особистих талантів та знаходженні свого життєвого покликання на основі християнських цінностей;
- допомога підліткам та молоді у вирішенні проблем пасивності, невпевненості та розчарування;
- популяризація здорового способу життя.

Інструментами реалізації такого завдання вбачають: ведення цілісної стратегії виховання молодого покоління; створення дитячих садків, шкіл, гуртків творчості та спорту; проведення для молоді спортивних та культурно-масових заходів; підготовка юнаків та дівчат до щасливого шлюбу. [38]

Платформою впровадження християнських принципів у виховання дітей являються недільні школи, дитячі, підліткові та молодіжні служіння в помісних церквах. Вони націлені на допомогу кожній дитині у вивченні Біблії, закладають основи духовного життя, приводять до зрілості в науці Ісуса Христа, допомагають знайти особистих шлях, отримати допомогу у вирішенні соціальних, душевних та інших проблем дитини, розвивають здібності і таланти, заохочують до здорового способу життя, формують в молодих людях розуміння принципів міцної сім'ї.

Для цього церкви навчають та задіюють служителів, які були б духовними особистостями, могли постійно працювати над собою, професійно зростати та працювати в команді. [75]

У Пояснювальній записці до навчальної програми для роботи недільних шкіл церков Християн Віри Євангельської вказується, що програма має забезпечувати систематичне та послідовне вивчення Слова Божого, засвоєння

дітьми основних християнських доктрин, що послужить фундаментом для формування високоморальної особистості з християнським світоглядом та духовного зросту кожної дитини. Навчання здійснюється відповідно до вимог та принципів християнської педагогіки, а саме:

- Богоцентричності;
- особистісно-орієнтованого підходу;
- доступності;
- системності;
- наступності та практичної цілеспрямованості.

Програма розрахована на певні вікові категорії дітей та поділяється на такі блоки: 1) дошкільний вік (з 3 до 5 років); 2) молодший шкільний вік (з 6 до 9 років); 3) середній шкільний вік (з 10 до 12 років); 4) старший шкільний вік (з 13 до 15 років). [60]

Безумовно, на сім'ю в першу чергу покладена відповідальність формування світогляду дитини. Але суспільство також відіграє свою роль. Церква ж покликана виконувати функцію духовного впливу на дітей. І хоч недільна школа неспроможна замінити дитині сім'ю, але вона може стати для неї осередком, який гарно буде на неї впливати. Власне дитина сприймає церкву через недільну школу. [76]

### **3.3 Церковні соціальні служіння для дітей різної вікової категорії**

Для координації роботи церков з дітьми, підлітками та молоддю в об'єднаннях існують комітети по даному профілю, які в свою чергу співпрацюють з партнерськими міжнародними організаціями для напрацювання стратегічних задач та обміну досвідом. Прикладом цього є співпраця комітету дитячого і підліткового служіння баптистського Союзу і європейської місії «Служіння поколінням» [51]

Велика кількість прикладів проведення роботи церков з дітьми, підлітками та молоддю можна побачити на сайтах служінь. Так, наприклад,

висвітлено інформацію щодо виховання та формування християнського світогляду під час навчання в Християнській підлітковій академії «Майбутнє», організованої відділом дитячого та підліткового служіння ООЦ ЄХБ Івано-Франківської області за сприяння клубів «Майбутнє». Тут підлітки вивчають Історію християнства, Біблійну географію, також говорять про здорове харчування, вивчення і тлумачення Біблії, курсу Основи християнського життя, спілкування про п'ять мов любові кожної людини і окрема розмова з хлопцями та дівчатами за назвою «Майже дорослі». Крім того вже став традицією кулінарний гурток. [77]

Взагалі ціллю підліткової академії як спільного проєкту дитячого та підліткового служіння в Україні та громадської організації «Міжнародний благодійний фонд “Майбутнє”» є:

- знайомство підлітків із Богом та Його Словом;
- побудова тісних стосунків із Христом;
- формування підлітків як відповідальних служителів, щирих християн та свідомих громадян. [58]

У статті «Не лекціями єдиними – навчання підлітків в коледжі «Тимофій» базується на практиці служіння» бачимо роботу коледжу на базі церкви «Спасіння» м. Луцьк. Розповідається, як підлітки 14-15 років проходять заняття впродовж п'яти днів на осінніх, зимових та весняних канікулах. «Спільною метою засновників та викладачів коледжу є допомога підліткам знайти своє місце в церкві, надання практичних порад щодо реалізації власного потенціалу, дарів і талантів у служінні Богу.» – говорять організатори. Молодь підготовлюють до практичного служіння, розкривають покликання та сутність церкви, дають підліткам відповіді на питання. Крім того кожного дня проводиться якийсь інтерактив: «Наприклад, увечері понеділка говоримо про медіаграмотність, культуру спілкування в соцмережах. У вівторок – проводимо спортивні конкурси, естафети, квести. Середа – день місіонерських поїздок. У четвер – hand made (рукоділья). Дівчаток навчають готувати, шити, виготовляти щось своїми руками, хлопців – майструвати, лагодити, ліпити з глини. Це чудово, адже більша частина наших студентів виросла у місті, а тому не має такого досвіду.

У п'ятницю, в останній день, ми проводимо вечір молитви та підсумків. На розмову з підлітками запрошуються служителі, місіонери, які мають багато практики, вони поділяться досвідом.» Тобто бачимо, що підлітки отримують достатню кількість практичних навичок як в служінні Богу, так і в побуті, а також, як це робити правильно та ефективно. [59]

В пошуках відповідей на виклики сучасного швидкоплинного часу служителі впроваджують різні методи вивчення Біблії дітьми. Плануючи наступні кроки, вони ставлять собі питання: «Яким буде дитяче служіння моєї церкви у 2025 році? Як дитяче служіння інтегрувати у життя помісної церкви? Чи існує життя групи недільної школи в позаурочний час? Де взяти ідеї для дитячого служіння? Віртуальний світ у дитячому служінні.» Діляться майстер-класами з професійної майстерності «Використання інформаційних технологій у дитячому служінні», «Унікальність дитячого служителя», «Новітній біблійний урок», «Методика викладання біблійного уроку для початківців», «Біблійно-музичний урок для дошкільного та молодшого шкільного віку». [86]

На тлі військових дій в Україні лідери дитячих, підліткових та молодіжних служінь на своїх зустрічах торкаються таких тем, як душеопікунство, адже ця тема надзвичайно актуальна сьогодні, коли служителям доводиться стикатися з дітьми та дорослими з душами, зраненими війною. «Біблія, Боже слово, пропонує те, чого ніяка інша система мислення запропонувати не може. Тільки Христос, Дивний Порадник, зможе порадити як вберегтися від порожнечі, яка з'являється в людській душі у час катастроф. Дивлячись на проблему і процес її розв'язання крізь призму Святого Письма, намагаючись в належний час і в належній мірі застосувати засоби, що їх пропонує Біблія – ми зможемо стати хорошими душеопікунами», – наголосив один із служителів. [81]

Стосовно служіння дітям, постраждалим внаслідок російської агресії, протестантськими церквами робиться дуже багато. Влітку проводяться табірні служіння для всіх дітей, зокрема і для дітей внутрішньо переміщених осіб.

«Молодь «Церкви Христа Спасителя» міста Луцька провела двадцять три літні програми для дітей у різних областях нашої країни: Волинь, Рівненщина, Львівщина та Полтавщина. З них 15 тривалістю в три дні та 8 – одноденних.

Загалом таке дозвілля відвідало 1700 дітей віком від 6 до 17 років.» – розповідається на сайті УЦ ХВС. [57]

Команда табірнього служіння «Kidscamprv» з Рівненщини в цьому році провела більше як 30 заходів. «Під час війни було проведено 11 дитячих свят виключно для дітей внутрішньо переміщених осіб. Нашою метою було допомогти відволіктися дітям від воєнних дій в країні та разом зануритися в дружню, табірну атмосферу», – розповідає координатор. Крім спортивних, мистецьких, кулінарних та інших активностей дітей доєднали до не менш цікавого вивчення Біблії та дослідження біблійних істин. [73]

На Тернопільщині пройшли табори за програмою «Хоробре серце», де наставники доносили дітям ключові тези: «Ти не самотній!», «Ти важливий!», «Усі тебе люблять!», «Слідуй та віруй!». Наставники працювали також з дітьми ВПО, здійснюючи душевну опіку, пропонуючи різні вправи, де діти могли відкрити свій біль та незагоєні рани. [48]

Молодь церков ХВС м.Шумськ провела одноденні дозвілля для дітей в різних селах Тернопільщини, на яких вони здійснили «Подорож Біблією», де дізналися про різних біблійних героїв та те, як Бог опікувався ними, відвідали різні локації, створених, аби зацікавити та розважити діток. «Такі одноденні майданчики допомагають психологічно дітям, які попри віддаленість від лінії фронту, переживають так звані «дзеркальні травми». Адже спричинені війною стреси у батьків, так чи інакше позначаються і на дітях. Як показує практика, знайомство з Ісусом – найкращий шлях до повернення сердечного миру і балансу у житті. Власне це і має на меті християнська молодь.» - говорить на сайті ХВС. [79]

Служителі Об'єднання християнських церков «Дім хліба» також побачили необхідність у служінні саме сільським дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах, та діткам з особливими потребами. С кожним роком Клуб Суперкниги «Вітрила надії» охоплював турботою дітей з маленьких містечок Дніпропетровської, Херсонської, Кіровоградської та інших областей. Ціллю служіння є надати дітям батьківське прийняття, якого вони не отримують вдома,

навчити відповідальності за своє життя, навчити християнським цінностям та розставляти пріоритети в житті. [53]

Служінням з тривалою історією в Україні є робота Благодійного фонду «Добрий Самарянин» на базі п'ятидесятницької Одеської Народної Церкви. В його рамках проводяться постійні акції із забезпеченням подарунками сиріт, вихованців дитячих будинків, дітей із малозабезпечених сімей, а також різностороння допомога сім'ям дітей-інвалідів та з цукровим діабетом. На сайті фонду можна дізнатися інформацію, як зібрати подарунок та доставити його волонтерам, або зробити цільове фінансове вкладення для реалізації мрії конкретної дитини. [35] Крім того церква постійно підтримує людей, які тікають від російської окупації, працюють з дітьми ВПО на базі Недільної школи, де вони знайомляться з героями Біблії, служіння Роял Ренджерс виховує в дітях дисципліну, самоорганізованість, розвиває їх знання та навички, а підліткові та молодіжні зустрічі утверджують та укорінюють їх у вірі в Бога. [61]

Протестантські церкви та служіння оснащені великим вибором християнської літератури стосовно виховання дітей. Існують як друкарські видання так і електронні ресурси, на яких викладають християнські принципи у вихованні для дітей, молоді, для вихователів та викладачів. Розповсюджено також літературні твори християнської тематики, призначені для молодшої аудиторії.

### **3.4 Будинки сімейного типу: шлях вирішення проблеми сирітства на прикладі Благодійного фонду «Пілігрим»**

Яскравим прикладом роботи з проблемою сирітства є Благодійний фонд «Пілігрим», який до війни локалізувався в Маріуполі. Фонд реалізував найбільший реабілітаційний проєкт на території України для дорослих та підлітків, які мали наркотичну залежність та діти найскладнішої соціальної категорії (з підвалів, вулиць, безхатченки).

З лютого 2000 року до початку вторгнення Російської Федерації в Україну через дитячий центр «Республіка Пілігрим» пройшло понад 4 000

підлітків, з яких понад 60 % повернуто до родин чи інтернатів, на багатьох підлітків оформлено опіку, деякі діти усиновлені.

Кілька років тому у фонді «Пілігрим» розпочав діяльність проєкт, який був націлений дати кожній дитині свою сім'ю. До початку війни було організовано 12 сімейних дитячих будинків, у кожному з яких мешкало до 10 дітей. Один із них спрямований на усиновлення дітей з хворобою на ВІЛ/СНІД. Взагалі, це був єдиний сімейний дитячий будинок на території країн колишнього СНД. «Бачення на найближчі роки для розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт – це будівництво цілого села, де у дитячих сімейних будинках проживатимуть прийомні батьки з дітьми.» – говориться на сайті фонду. Сподіваємося, що після перемоги у війні і відбудови нашої країни подібні проєкти будуть у всіх областях, враховуючи той факт, що багато дітей залишилися сиротами через загибель батьків. Засновником та керівником фонду «Пілігрим» став Геннадій Мохненко — старший священнослужитель «Церкви Добрих Перемін» у Маріуполі, фундатор реабілітаційних центрів для дорослих, прийомний отець 33 дітей та підлітків, єпископ Приазовського регіону Церкви Божої України. Геннадій також є ініціатором акції боротьби з поширенням наркотиків «Обридли», істориком, соціологом, релігієзнавцем, магістром богослов'я, місіонером та журналістом. На його рахунку кілька знакових книг: «Скарати не можна помилувати», «Непедагогічна поема» та інші. Благодійний фонд «Пілігрим» під керівництвом пастора Геннадія Мохненка у 2008 році спільно з пасторами інших слов'янських церков, телеканалом ТБН розпочав національну акцію усиновлення «Ти знайдешся!», мета якої – закликати християн усиновлювати сиріт в Україні та в інших країнах пострадянського простору. Сайт фонду повідомляє, що цей проєкт у 2011 році (тривав до 2018 року) переріс у широкомасштабну акцію – кругосвітній велотур «Світ без сиріт». Пастор Геннадій Мохненко зі своїми прийомними синами, колишніми безпритульниками, об'їхали навколо всієї земної кулі на велосипедах у кілька етапів. Метою проєкту є привернення уваги до проблем сирітства, натхнення

людей до сімейних форм виховання сиріт, руйнування міфів про усиновлення, створення інформаційних приводів на тему викорінення сирітства у світі. [36]

Резюмуючи даний розділ ще раз варто відмітити роботу протестантських церков у справі навчання та виховання молодих людей. Безумовно, християнські громади виконують важливу роль духовного впливу на підростаюче покоління українців через заснування дитячих, підліткових та молодіжних служінь в рамках помісних церков. Недільні школи допомагають батькам навчати своїх дітей Біблійним основам, зчиняють душеопікунський вплив, що є надзвичайно актуальним через військові дії в Україні.

Завдяки законодавчій базі християнські організації можуть створювати навчальні заклади, де дітей виховують на християнських цінностях, сприяють особистісному розвитку, гарно впливають на психічне та тілесне здоров'я дитини, формують світогляд молодих людей бути відповідальними членами суспільства для розбудови нашої держави на демократичних засадах, зберігаючи та розвиваючи українську культуру. З боку державних органів влади необхідно підтримати таку справу програмами з спільної діяльності держави та церкви, а також спрямованих на фінансування християнських навчальних закладів. Також заслуговує уваги проєкт (на зразок пропозиції Благодійного фонду «Пілігрим») стосовно створення села, в якому могли б проживати сім'ї з усиновленими дітьми, що сприятиме розвитку будинків сімейного типу, аби вирішити проблему сиротинців в державі.

## ВИСНОВКИ

В даній роботі було розглянуто принципи формування світогляду дітей в постмодерний час. У вихованні ідентичності молодшої особи вагомим фактором мають стати ціннісні орієнтації, моральна свідомість та цілеспрямованість, за прищеплення яких відповідальна сім'я, церква і держава. Сім'я зобов'язана стати для дитини осередком формування таких чеснот для подальшого розвитку в дорослому житті. Церква покликана допомогти сім'ї виховати дитину як духовну особистість, так і відповідального члена суспільства. Держава, в свою чергу, має створити умови для гармонійного існування сім'ї.

Простежено розвиток сучасних світоглядних впливів на свідомість дітей. Ідеї прогресу в новому самоусвідомленні, емансипація особистості, розвиток свободи, який призводить до «безкінечної кількості невизначеностей» беруть початок в ідеї смерті Бога. Мораль християнства сприймається як виклик для постмодерністів. Істина для них залежить не від якогось абсолюту, але від історичного чи соціального контексту. Вона мертва, бо мертвий автор, мертве слово, мертва мораль. Істину радше створюють, ніж виявляють. За Фуко її нав'язують ті, хто наділені владою. Таке пояснення вкладається в марксистську концепцію класової боротьби, яка в свою чергу призвела до сучасних неомарксистських тенденцій, таких як сексуальна революція. Не відчуваючи себе частиною метанаративу, людина постмодерну шукає для себе чуттєвих переживань та емоційних задоволень, що призводить до нестабільності внутрішньої сутності людини. Сформована таким чином молода людина без певного досвіду потрапляє в різні випробування. Крім того, в західній цивілізації відбувається трансформація сім'ї та сімейних цінностей, зміна типової чоловічої та жіночої моделі поведінки, ріст насильства у суспільстві, яке популяризується масмедіа і т.ін.. На думку дослідників теми глобальної сексуальної революції за такими атаками світових лобі на сім'ю покладена ідея скорочення народонаселення Землі. Держави перебирають на

себе функції виховання дітей, що йде врозріз з правом батьків виховувати їхніх дітей згідно із своїми релігійними та світоглядними переконаннями. Гендерний мейнстрім глибше і глибше проникає в свідомість молодих людей, вчиняючи ідеологічне насилля над душею дитини, розмиваючи її статеву ідентичність.

Досліджено, що ідеологія світського гуманізму, яка закорінена в Просвітництві, руйнує біблійну концепцію того, що в основі буття лежить Слово, яким являється Сам Ісус Христос. Усвідомлюючи кризове становище сучасної української сім'ї, освітяни виявили наявність суперечностей у подоланні даної кризи. Ними виявилися висока значущість сімейних цінностей та відсутність науково обґрунтованих стратегій, педагогічних умов та методів ціннісного виховання дітей. В основі пошуку відповідей на питання аксіологічного підходу у формуванні дитячого світогляду ґрунтується концепція гуманізму. Науковці вбачають інтуїтивне усвідомлення норм та цінностей людської поведінки, що християнство називає моральним законом, автором якого є Істина, а не суспільство. Даний висновок дозволяє з'ясувати, що цінності мають спиратися на Бога, який регламентує всі людські процеси. Приналежність до Божества змінює світоглядну позицію людини, вона усвідомлює себе новим творінням. Вчення Ісуса Христа відкриває в людині духовну складову, що стає сенсом її існування. Таким чином з'ясовано, що світська освіта не здатна торкатися духовних глибин дитини, проте це не має заважати їй заохочувати дітей до етичних дій. Також в роботі вказано на недолік в гуманістичному підході до навчання дітей через відсутність розуміння вчителями правдивого задуму стосовно учнівства. Справжній вчитель покликаний розкрити дитині сенс життя, допомогти знайти своє місце, розкрити її здібності і таланти. Вчитель має сам навчатися і, що особливо цінно, має стати прикладом для дитини в характері, вчинках та моральних принципах через особистий розвиток внутрішньої складової, на яку може вплинути лише трансцендентний Бог. Це призводить до розуміння в необхідності християнської освіти та формуванні християнського світогляду дітей.

В контексті сімейних цінностей розглянуто явище Реформації, яка стала потужним поштовхом у розумінні позиції сім'ї з точки зору самозбереження

та розвитку держави. На думку реформаторів міцний і гармонійний шлюб, який здатний народити та виховати щасливих дітей як майбутніх відповідальних членів суспільства, можливий лише на ґрунті Христового Євангелія. Біблійна антропологія, досліджена в рамках даної роботи, становить основу підходу до формування сімейних цінностей. Одним із пріоритетів протестантських церков є світоглядна допомога у створенні сімейних стосунків, їхнє обґрунтування з точки зору Божого задуму, та виконання функції, покладеної на родини. В розділах даної магістерської роботи було виявлено, як служителі реформаторських церков, натхнені прикладом жертвовності Ісуса Христа, створюють біблійні підходи у вихованні дітей Його правдивого образу, передаючи таким чином віру наступному поколінню та формуючи світоглядні принципи на моральних цінностях.

Виявлено відмінності між християнськими і світськими навчальними закладами освіти. А саме те, що християнським школам притаманне не просто предметне викладання, але і збудування духовної складової молодого людини. В роботі відмічено також необхідність сприяння держави таким навчальним закладам по причині єдиного бачення у вихованні дітей як майбутніх відповідальних членів суспільства.

Особливим акцентом даної кваліфікаційної роботи є важливість співпраці державних та церковних органів. Як одна, так і інша інституції залежні від впровадженої політики один одного. Активна сумісна діяльність та проекти церкви та держави здатні подолати кризові явища, якими просякнуте українське суспільство.

Резюмуючи дану роботу, вбачаємо надзвичайно важливим зобов'язання сформувати на християнських засадах ціннісний світогляд нової генерації молодих українців, яким доведеться взяти кермо правління майбутньої України.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

### І. Друковані джерела

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / переклад проф. Івана Огієнка. – Київ.: Українське Біблійне Товариство, 2018. – 1229 с.
2. Збірник документів 1996 - 2021 Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. [Електронний ресурс] // [vcsiro.org](http://vcsiro.org). – 2021. – Режим доступу: <https://www.academia.edu>
3. Конституція України: станом на 01.01.2020 р. [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

### ІІ. Монографії, наукові статті у фахових виданнях, автореферати

4. Акинъчиц С. Золотой век Беларуси / Станислав Акинъчиц. Исторический информационно-просветительский сборник. 4 изд. – Киев: “Східноєвропейська Реформація”, 2016. - 128 с.: ил.
5. Анделин Х. Все о детях / Пер. с англ. – Украина.: Украина, 2010. – 468 с.
6. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах / І.Бех, К.Журба. // Гірська школа українських Карпат: наук.-фах. видан. з пед. наук – 2017. – №16. – С. 24–33.
7. Бинцаровский Д. История современного богословия. – Минск: Полиграфкомбинат им. Я. Коласа, 2016. – 512 с.
8. Бойко О. Міра нормативно-ціннісної системи як універсальна організація суспільного життя / О. Бойко. // – 2012. – №3. – С. 132–140
9. Гаврилюк Т.В. Християнська антропологія в її сучасних трансформаціях: дис. ... доктора філос. Наук : 2015 / Гаврилюк Тетяна Вікторівна. – К., 2015. – 395 с.

10. Гончар Л. В., Кравченко Т. В., Мачуська І.М., Павицька К. М., Хижняк А. В. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах : монографія / Л. В. Гончар, Т. В. Кравченко, І.М. Мачуська, К. М. Павицька, А. В. Хижняк; за заг. ред. Л. В. Гончар. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. – 176 с.
11. Горбатенко В. Постмодерн і трансформація ціннісної основи людського буття / В.Горбатенко // Політичний менеджмент: наук. журн. – 2005. – №1. – С. 3-13
12. Д.Джеймс Кеннеди и Джерри Ньюкомб Что было бы, если бы Иисус не родился? - Пер. с англ. Кабацкий Д. – Одесса: Христианское просвещение, 2009. – 304 с.
13. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія. Навч. посіб. / Т.В.Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
- 14.Климишин О.І. Психологія духовності особистості: християнсько-орієнтований підхід / О.І. Климишин. - Івано-Франківськ: Гостинець, 2010. - 440 с.
15. Кубі Г. Глобальна сексуальна революція: руйнування свободи в ім'я свободи / Габрієла Кубі ; пер. із нім. О. Коцюби. – Тернопіль : Мандрівець, 2020. – 328 с.
16. Лес Пэрротт III, Подросток и его проблемы. Руководство для родителей, психологов, наставников и специалистов по работе с подростками, Издание 4-е, Издание религиозной организации “Христианское общество “Библия для всех”, Санкт-Петербург, 2015 год.
17. Люїс К.С. Просто християнство / Клайв Стейплз Люїс ; пер. з англ. А. Маслюх. – Львів : Свічадо, 2019. – 224 с.
18. Мак-Грат А. Інтелектуальні витоки європейської Реформації / Пер. з англ. М.Климчука і Т.Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 344 с. – (Серія “Ідеї та Історії”; вип. 1)
19. Мартинов А. Ю. Футурологічні сценарії глобальної перспективи // Нова парадигма: Альманах наукових праць.—Вип. 28.—Запоріжжя, 2002. — С. 152.

20. Музиченко Л.В. Чинники формування ідентичності в юності / Л.В.Музиченко. // Наукові записки. – 2003. – Том 22 Частина II – С. 296 - 299
21. Неудачина Т. І., Коробкіна О. Г. Психологія розвитку та формування особистості дитини : реком. бібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наукова бібліотека; уклад.: Т. І. Неудачина; відп. ред. О. Г. Коробкіна. – Харків : ХНПУ, 2018. - 76 с.
22. Плохій С. Брама Європи / Сергій Плохій ; пер. з англ. Романа Ключка. – Перероб. і доп. вид. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2021. – 512 с.
23. Райт Т. Тайна зла: откровенный разговор с Богом, Том Райт; [пер. с англ. М. Завалова] М.: Эксмо, 2010. — 256 с.— (Книга-откровение)
24. Рацінгер Й. Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів / Пер. з нім. О. Конкевича. – Львів: Місіонер, 2006. – 168с.
25. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К.: Академвидав, 2006. – 360 с. (Альма-матер).
26. Станкевич В.А. Новозавітна теологія учнівства та її актуалізація в сучасних євангельських практиках : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.14. Київ, 2019. – 228 с.
27. Шелли Б. История Церкви, рассказанная просто и понятно / Брюс Шелли ; [перевод с английского В. Измайлова]. – Москва : Эксмо, 2021. – 608 с. : ил. – (Религии, которые правят миром).
28. Шеремета Р.М., Романенко О., Сміт В.Л. [та ін.] Реформація: успіх Європи і шанс для України: колективна монографія за редакцією Романа М. Шеремети та Ольги Романенко / Р. М. Шеремета, О. Романенко, В. Л. Сміт [та ін.]; Університет менедж. освіти. – К.: Самміт-Книга, 2017. – 256 с.: іл.

### **III. Інтернет-ресурси**

29. Артерчук Т. Чому християнська приватна школа? [Електронний ресурс] // Слово вчителю: христ. дух.-просв. часопис. – 2016. – Режим доступу: <https://slovovchitelyu.org/rubrik/metodika/chomu-hrystyyanska-pryvatna-shkola/>

30. Афоризмы и цитаты Августина Блаженного [Електронний ресурс] // Citaty.su. – Режим доступу: <https://citaty.su/aforizmy-i-vyskazyvaniya-avgustina-blazhennogo>
31. Балога П. Чи кожна влада від Бога? [Електронний ресурс] // РІСУ. – 2022. – Режим доступу: [https://risu.ua/chi-kozhna-vlada-vid-boga\\_n131622](https://risu.ua/chi-kozhna-vlada-vid-boga_n131622)
32. Барт Р. Смерть автора [Електронний ресурс] // Электронная библиотека RoyalLib. – Режим доступу: [https://royallib.com/read/rolan\\_bart/izbrannie\\_raboti\\_semiotika\\_poetika.html#1925120](https://royallib.com/read/rolan_bart/izbrannie_raboti_semiotika_poetika.html#1925120)
33. Біблійний погляд на сім'ю [Електронний ресурс] // Слово. – Режим доступу: <http://www.god.in.ua/?p=21768>
34. Біблійний погляд на сім'ю (закінчення) [Електронний ресурс] // Слово. – Режим доступу: <http://www.god.in.ua/?p=21781>
35. Благодійний фонд «Добрий Самарянин» [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу: <https://www.good.od.ua/uk/>
36. Благодійний фонд «Пілігрим» [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу: <https://republicpilgrim.org/about-us>
37. В Україні різко зросла кількість дитячих суїцидів: за 4 місяці 126 спроб і самогубств [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2021. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/05/28/7295176/>
38. Всеукраїнський Собор [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sobor.com.ua/about>
39. Г.Маркузе як ідейний натхненник руху нових лівих [Електронний ресурс] // Освітній портал. – Режим доступу: <https://zen.in.ua/publikatsiyi/g-markuze-yak-ideyniy-nathnennik-ruhu-novih-livih>
40. Горбатенко В.П. і Бутовська І.О. Новітні суспільно-політичні тенденції загальноцивілізаційного поступу [Електронний ресурс]. – 2005. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-531.html>
41. Дейнека Н. Плюси і мінуси багатодітних сімей [Електронний ресурс] // Домашня церква. – Режим доступу:

[https://dc.lviv.ua/zhuttya\\_v\\_podruzhzhi/dti/plyusy-i-minusy-bagatoditnyh-simej.html](https://dc.lviv.ua/zhuttya_v_podruzhzhi/dti/plyusy-i-minusy-bagatoditnyh-simej.html)

**42.** Досвід про людське розуміння. Розуміння розуму [Електронний ресурс] // weblib.pp.ua. – 2022. – Режим доступу: <http://weblib.pp.ua/opyt-chelovecheskom-razumenii-ponimanie-9431.html>

**43.** Дракони і робототехніка: як у Покровську працює центр для дітей зі складними життєвими обставинами [Електронний ресурс] // vrciro.org. – 2021. – Режим доступу: [https://risu.ua/drakoni-i-robototekhnika-yak-u-pokrovsku-pracyuye-centr-dlya-ditej-zi-skladnimi-zhittyevimi-obstavynami\\_n123388](https://risu.ua/drakoni-i-robototekhnika-yak-u-pokrovsku-pracyuye-centr-dlya-ditej-zi-skladnimi-zhittyevimi-obstavynami_n123388)

**44.** Дятлик Т. Дітям віруючих батьків присвячується... : [Електронний ресурс] // Слово про слово: христ.газета. – 2021. – Режим доступу: <https://slovoproslovo.info/dityam-viruyuchykh-batkiv-prysvyachuetsy>

**45.** Європейський парламент відмовився надати «праву на аборт» статус права людини [Електронний ресурс] // risu.ua. – 2022. – Режим доступу: [https://risu.ua/evropeyskiy-parlament-vidmovivsy-na-dati-pravu-na-abort-status-prava-lyudini\\_n65470](https://risu.ua/evropeyskiy-parlament-vidmovivsy-na-dati-pravu-na-abort-status-prava-lyudini_n65470)

**46.** Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text)

**47.** Закон 4: Запрет иметь недопустимые сексуальные отношения [Електронний ресурс] // asknoah.org. – 2013. – Режим доступу: <https://asknoah.org/wp-content/uploads%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F.pdf>

**48.** Захоплене дозвілля для дітей військовослужбовців та ВПО організували поблизу Збаражу [Електронний ресурс] // Українська Церква Християн Віри Євангельської. – 2022. – Режим доступу: <https://www.chve.org.ua/tabir-chohnyu-lis14-20-08-22/>

49. Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій про гідність і велич дару людського життя [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-statement-pro-life>
50. Звіт за результатами дослідження щодо наявних послуг для вагітних жінок, дітей раннього віку та їх сімей, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/files/zvit-2022.pdf>
51. Зустріч із партнерами комітету дитячого служіння [Електронний ресурс] // Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів. – 2020. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/strategichna-zustrich-komitetu-dytyachogo-sluzhinnya/>
52. Калинюк Н. Правовий режим ембріона людини [Електронний ресурс] / Н. Калинюк // Медична академія: газета. – 2021. – Режим доступу: <https://medychna-akademia.tdmu.edu.ua/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9-%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D0%BC-%D0%B5%D0%BC%D0%B1%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8/>
53. Клуб Супер Книги «Вітрила надії» - 2018 [Електронний ресурс] // Дім хліба: об'єднання християнських церков – 2018. – Режим доступу: <https://www.dom-hleba.org.ua/news/12014/%D0%BA%D1%81%D0%BA-%D0%B2%D0%86%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%86%D0%87--2018>
54. Комісія єпископатів ЄС про резолюцію Європарламенту щодо права на аборт [Електронний ресурс] // Католицький оглядач. – 2022. – Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/komisiya-iepiskopativ-ies-pro-rezolyuciyu-ievroparlamentu-shchodo-prava-na-abort>
55. Матір 16-ти дітей Галина Ціцей: На обід варимо в середньому літрів сім борщу [Електронний ресурс] // risu.ua. – 2022. – Режим доступу:

[https://risu.ua/matir-16-ti-ditej-galina-cicej-na-obid-varimo-v-serednomu-litriv-sim-borshchu\\_n125097](https://risu.ua/matir-16-ti-ditej-galina-cicej-na-obid-varimo-v-serednomu-litriv-sim-borshchu_n125097)

**56.** Молер А. Постмодернізм і суспільство [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим

доступу:

<https://www.youtube.com/watch?v=cl2ucgzfDco&list=PLCH41iHh6Z1Rxgc1FkorO6-kFST4O5QZ3&index=29>

**57.** Молодь луцької «Церкви Христа Спасителя» протягом літа послужила в таборах для 1700 дітей та підлітків [Електронний ресурс] // Українська Церква Християн Віри Євангельської. – 2022. – Режим доступу: <https://www.chve.org.ua/luck-molod-tabjry2022/>

**58.** На зустрічі керівників дитячого служіння презентували роботу підліткових академій [Електронний ресурс] // Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів. – 2021. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/nazustrichi-kerivnykiv-dytyachogo-sluzhinnya-prezentuvaly-robotu-pidlitkovyh-akademij/>

**59.** Не лекціями єдиними – навчання підлітків в коледжі «Тимофій» базується на практиці служіння [Електронний ресурс] // Українська Церква Християн Віри Євангельської. – 2022. – Режим доступу: <https://www.chve.org.ua/volyn-koledf-tymofiy-22/>

**60.** Недільні школи [Електронний ресурс] // Українська Церква Християн Віри Євангельської. – 2011. – Режим доступу: <https://www.chve.org.ua/nedilni-shkoly/>

**61.** Одеська Народна Церква [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://church.odessa.ua/ru/>

**62.** Орлова Т. Сексуальна революція: причини і наслідки [Електронний ресурс]. – 2003. – Режим доступу: [https://zn.ua/ukr/SOCIUM/seksualna\\_revoljutsiya\\_prichini\\_ta\\_naslidki.html](https://zn.ua/ukr/SOCIUM/seksualna_revoljutsiya_prichini_ta_naslidki.html)

**63.** Особливості розвитку в дошкільному дитинстві (4-6р) [Електронний ресурс]. – 2020 – Режим доступу: [https://www.vnmu.edu.ua/downloads/pdf/OSKI\\_osobl-rozv\\_med-ps-2020.pdf](https://www.vnmu.edu.ua/downloads/pdf/OSKI_osobl-rozv_med-ps-2020.pdf)

64. Павленко П. Західна цивілізація під “Дамокловим мечем” гей-пропаганди (несімейні “сімейні цінності” у західному християнстві) [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу: [https://risu.ua/zahidna-civilizaciya-pid-damoklovim-mechem-gey-propagandi-nesimeyni-simeyni-cinnosti-u-zahidnomu-hristiyanstvi\\_n108458](https://risu.ua/zahidna-civilizaciya-pid-damoklovim-mechem-gey-propagandi-nesimeyni-simeyni-cinnosti-u-zahidnomu-hristiyanstvi_n108458) ]
65. Питаннями дітей і сімей має займатися окреме міністерство – заявила ВРЦіРО [Електронний ресурс] // [vrciro.org](http://vrciro.org). – 2021. – Режим доступу: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-to-establish-ministry-for-protecting-families>
66. Порівняння християнської та світської освіти [Електронний ресурс] // Даниїл: громадська організація «Християнський освітній центр». – Режим доступу: <https://daniil.center/#about-box>
67. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14.12.2004 р. № 2231-IV [Електронний ресурс]. – 2005. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15#Text>
68. Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, Порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених: наказ Міністерства охорони здоров’я України від 29.03.2006 р. №179 [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text>
69. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
70. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
71. Релігійні консервативні батьки найбільш успішні у передачі віри дітям: [Електронний ресурс] // Слово про слово: христ.газета. – 2022. – Режим доступу: <https://slovoproslovo.info/religiyni-konservativni-batki-naybilsh-uspishni-u-peredachi-viri-dityam-doslidzhennya>

72. Репресивна толерантність в дії: останні події та філософія Герберта Маркузе [переклад] [Електронний ресурс] // Християни для України. – Режим доступу: <http://c4u.org.ua/represyvna-tolerantnist-v-diyi-ostanni-podiyi-ta-filosofiya-gerberta-markuze/>
73. Табірному служінню «Kidscamp» вже понад десять років. Як працює команда зараз? [Електронний ресурс] // Українська Церква Християн Віри Євангельської. – 2022. – Режим доступу: [https://www.chve.org.ua/kidscampv\\_2022/](https://www.chve.org.ua/kidscampv_2022/)
74. Таке життя: багатодітна сім'я Біруків. [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=zVJGHHZQu\\_8](https://www.youtube.com/watch?v=zVJGHHZQu_8)
75. У Харкові дитячі та підліткові служителі розглянули можливості та шляхи розвитку роботи з дітьми [Електронний ресурс] // Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів. – 2022. – Режим доступу: [u-harkovi-dytyachi-ta-pidlitkovi-sluzhyteli-rozglyanuly-mozhlyvosti-ta-shlyahy-rozvytku-roboty-z-ditmy](https://www.baptyst.com/u-harkovi-proyshla-zustrich-dityachih-i-pidlitkovykh-sluzhyteliv/)
76. У Харкові пройшла зустріч дитячих і підліткових служителів [Електронний ресурс] // Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів. – 2022. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/u-harkovi-proyshla-zustrich-dityachyh-i-pidlitkovykh-sluzhyteliv/>
77. Формування підлітків у християнській академії «Майбутнє» [Електронний ресурс] // Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів. – 2022. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/formuvannya-pidlitkiv-u-hrystyuyanskij-akademiyi-majbutnye/>
78. Християнська альтернативна школа “Світло” [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу: <https://school-svitlo.business.site/>
79. Християнська молодь Шумська допомагає сільським дітям пережити психологічні травми, влаштовуючи дозвілля [Електронний ресурс] // Українська Церква Християн Віри Євангельської. – 2022. – Режим доступу: <https://www.chve.org.ua/ternopilschyna-shumsk-dity/>

- 80.** Цінності, місія, бачення Братства ЄХБ [Електронний ресурс] // Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів. – 2017. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/bachennya-i-rezolyutsiyi/>
- 81.** Час для духовного збагачення та відпочину мали працівники дитячого служіння Рівненщини [Електронний ресурс] // Українська Церква Християн Віри Євангельської. – 2022. – Режим доступу: <https://www.chve.org.ua/dytyache-sluj-rivne-retryt/>
- 82.** Чи важливо давати дитині християнську освіту? [Електронний ресурс] // [gotquestions.org](http://gotquestions.org). – Режим доступу: [Ukrainian-christian-education.html](http://Ukrainian-christian-education.html)
- 83.** Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyclop.com.ua/content/view/1038/58/1/15/#28679>
- 84.** Як живе багатодітна сім'я Корнійчуків? [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Ox9hcYQvEsQ>
- 85.** Ярема М. Ембріон – це людина чи ні? [Електронний ресурс] / М.Ярема // CREDO. – 2017. – Режим доступу: <https://credo.pro/2017/12/195672>
- 86.** «NEXTSTEP» – конференція для дитячого та підліткового служіння на Рівненщині [Електронний ресурс] // Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів. – 2019. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/nextstep-konferentsiya-dlya-dytyachogo-ta-pidlitkovogo-sluzhinnya-na-rivnenshhyni/>

## Інтерв'ю з пасторами українських протестантських церков на тему підготовки молоді до сімейного життя

В інтерв'ю прийняли участь:

**Грунтковський Станіслав Станіславович**, пастор Ірпінської Біблійної церкви, керівник відділу сімейного служіння ВСЦ ЄХБ, м.Ірпінь, Київська область. Інтерв'ю від 25.10.2022р.

**Єгоров Дмитро Вікторович**, молодший пастор церкви «Дім Хліба», молодіжний пастор об'єднання, лідер служіння консультування, м.Кривий Ріг. Інтерв'ю від 20.10.2022р.

**Савчак Олег Степанович**, старший пастор Церкви повної євангелії “Любов і зіллення” м.Тернопіль. Інтерв'ю від 07.09.2022р.

**Синюк Микола Петрович**, єпископ, завідувач Департаменту місій УЦХВС, доктор богослов'я, директор місії «Голос надії» м. Луцьк. Інтерв'ю від 12.11.2022р.

**Питання 1:** Чи проводиться у Вашій церкві попереднє консультування (дошлюбне), його ціль?

**Грунтковський С. С.:** *“Дошлюбне консультування обов'язкове для вступу в шлюб. Включає в себе курс з 10 уроків. Служителі націлені та посвячені, щоб готувати молодих людей до подружнього життя. Ціль дошлюбного консультування – допомогти зробити молодим людям три подорожі: 1) в себе (знайти в собі добре і хороше, як “стартовий капітал” для подружнього життя у вигляді навичок, звичок, чеснот, світогляді, а також і негативне, що може бути токсичним для подружнього життя; 2) знайти те добре, що в партнері (що є хорошим, а що складним, щоб приймати і покривати любов'ю); 3) в Божий дизайн, принципи, керуючись якими пара зможе побудувати міцний шлюб.”*

**Єгоров Д. В.:** *“Проводиться на підставі Біблії під час етапу заручин. Молодим людям роз'яснюють, яким задуманий шлюб Господом, як підготуватися, мати вірне розуміння, як будувати відносини в шлюбі, що є важливим. Шлюб - відносини “однієї плоті”, коли двоє людей розділяють життя один одного. Для дошлюбного консультування використовується розроблена програма підготовки, в межах якої молодятам дають завдання для опрацювання. Вони обговорюють між собою дані питання, шукають відповіді, діляться своїми враженнями. Ціль консультування - це якісна підготовки до шлюбу,*

закладення фундаменту та отримання певних навичок для майбутнього сумісного життя.”

**Савчак О. С.:** “Так. Молоді люди спочатку проходять навчання біля 6 уроків, де їх орієнтують стосовно Божого погляду на інститут сім’ї. Після навчання можуть вже оголосити заручення.”

**Синюк М. П. :** “Так, останні десять років я практикую дошлюбне консультування. Яку ціль переслідую при цьому? Досить часто молоді люди, які бажають створити сім’ю, не мають елементарного розуміння, що означає створити сім’ю. Не розуміють відповідальності, яка покладається на них і особливо на голову сімейства.”

**Питання 2:** Яких тем торкаються на дошлюбному консультуванні?

**Грунтковський С. С.:** “Навіщо шлюб? Про що мріяв Бог, коли творив шлюб? Молодим людям розкривають Божественні цілі для шлюбу. А також 4 принципи для подружнього життя: комунікація (як взаєморозуміння зробити нормою); ролі і обов’язки в подружньому житті; бюджет; інтимного життя.”

**Єгоров Д. В.:** “Розглядаються такі питання: чим являється шлюб з Біблійної точки зору; що люди очікують від шлюбу; чи ці очікування відповідають ролям, які Бог відвів для кожного учасника подружжя в рамках Слова Божого; які ролі, обов’язки та позиції чоловіка та дружини. Торкаються теми спілкування і конфліктів в шлюбі. Темі сексуальних відносин присвячено більше часу в шлюбних консультуваннях. На етапі заручин поверхнево торкаються даного питання і обов’язково в рамках Біблії. Роз’яснюється тема фінансів так само з християнської позиції. Навчають про створення бюджету, зростання сім’ї в економічному плані, а також про існуючий матеріальний стан, чи можливо утримувати сім’ю на даному етапі.”

**Савчак О. С.:** “Чи молоді люди відповідають один одному? Чи розуміють вони, що таке шлюб? Чи люблять один одного?

Чи розуміють, що шлюб це і не гроші, і не секс?”

**Синюк М. П.:** “Як правило, я торкаюся декількох тем. Перша - чи готові молоді люди взяти відповідальність у шлюбі? Чи готові вони все життя пройти разом без жодних умов? Як будуть вирішувати свої матеріальні потреби, де будуть жити? Питання народження дітей, їх виховання, складнощі у період появи першої дитинки у сім’ї.”

**Питання 3:** Чи обов'язково молоді люди мають проходити дошлюбне консультування?

**Грунтковський С. С.:** *“Обов'язково! Як ми не маємо права керувати автомобілем без навчання (бо від мого водіння залежить життя і здоров'я людей учасників дорожнього руху), так само підготовка до подружнього життя молодих людей є надзвичайно важливою!”*

**Єгоров Д. В.:** *“Дошлюбне консультування не є обов'язковим, але в церкві створюється така культура, що коли молоді люди впевнені у своєму обранцеві їх заохочують проходити дошлюбну підготовку, для них проводять вінчальну церемонію перед всією церквою, яка молиться і благословляє молодят.”*

**Савчак О. С.:** *“Так, це процес. Церква не просто надає шлюб і закінчує свою місію, але навпаки, вона дає старт сім'ї і веде на протязі всього життя, консультуючи, надихаючи, наставляючи, чим окремо займається церковне Сімейне служіння.”*

**Синюк М. П.:** *“Вважаю, що так. На сьогодні є різні підготовчі курси обов'язкові для проходження молодят. Дошлюбне консультування у його превентивному контексті, допомагає глибше усвідомити суть стосунків у сім'ї, уникнути деяких "підводних рифів", що можуть стати несподіванкою після вступу в шлюб.”*

**Питання 4:** Чи вчення Христа має відношення до будування сім'ї?

**Грунтковський С. С.:** *“Вся Біблія вказує на це: історія людства починається шлюбом Адама і Єви; перші заповіді, перші благословіння, перші спокуси, перше гріхопадіння, перші наслідки гріхопадіння – все це відбулося з рамок сім'ї. Ной з сім'єю спасся в ковчезі. Бог назвав Себе Богом Авраам, Ісаака, Якова (тобто конкретної сім'ї). 10 заповідей захищають інститут сім'ї. Євангеліє починається з описання сім'ї Господа Ісуса Христа, перше чудо Христос вчинив при народженні нової сім'ї в м.Кана, перші місіонери посилалися в дома (у сім'ї), перша проблема Церкви зчинилася в сім'ї Ананії та Сапфіри, перше навернення язичників сталося в сім'ї сотника Корнилія, а також земна історія людства має закінчитися шлюбом Христа та Церкви.”*

**Єгоров Д. В.:** *“Так! Ісус Христос є Творцем сім'ї. В Біблії є приклади*

відношення та вчення Христа стосовно сімейних стосунків. Він заклав фундамент. Крім того згідно з Писанням Сам Христос є цим фундаментом для будування сім'ї. Успішна сім'я будується на пізнанні Христа як кожного члена подружжя окремо, так і сумісне посвячення родини. Біблійна любов є основою всього, а це та любов, якою Христос нас любить.”

**Савчак О. С.:** “Так, фундаментальне: Біблія з перших сторінок напряду говорить про це: не добре бути людині самій, Бог дав помічницю, чітка модель сім'ї, коли людина має плодитися і помножуватися, наповнювати землю, і всі ці функції вона також виконує в сім'ї.”

**Синюк М. П.:** “Якщо говорити про саму суть вчення Христового, а воно в любові до ближнього, то це яскраво показує, що наука Христова торкається сім'ї. Навчаючи людей взаємин з ближніми, (а наші найближчі ближні це сім'я), з Богом і людиною, між людиною й людиною, й безумовно - у сім'ї Господь дає фундаментальні основи для будівництва сімейного дому. У Мт. 19 розділ, Христос показує на основі, як було від початку, згідно з Божим задумом. Що поєднано Ним на фундаменті Євангелії й взаємної любові, те стоїть як дім, збудований на скелі.”

**Питання 5:** Чи відтворює сім'я образ Божий на землі?

**Грунтковський С. С.:** “Так має бути! Шлюб має три риси, які відображають образ Божий подібно до взаємин в межах Святої Трійці: спілкування в сім'ї щире і відкрите (без криків, погроз, звинувачень, маніпуляцій), єдність в різноманітті (Отець, Син і Святий Дух різні, але вони не зраджують один одному, по цій причині Бог проти розлучень, флірту, порнографії і всього, що руйнує єдність у подружньому житті); спільність служіння в любові – взаємодоповнююча команда Трійці і, як зразок, така ж команда чоловіка і дружини. Таким чином, шлюб задуманий як земне віддзеркалення складної Божої природи.”

**Єгоров Д. В.:** “Так! Бо людина створена за образом Божим, а єдність в шлюбі являється повнотою Божого образу та відносин на землі. Сім'я, мабуть, це єдине, що залишилося нам від Едемського саду. Сім'я була започаткована Богом і вона все ще існує в людському суспільстві. А батьківська опіка над дітьми показує Бога-Творця, відкриває суть любові, відносин, жертви.”

**Савчак О. С.:** “Християнська сім'я задумана відтворювати образ Божий, на це вказує Послання до Ефесян 5:22, де показаний прообраз стосунків Христа та Церкви і такі ж стосунки мають бути у сім'ї.”

**Синюк М. П.:** *“Окремо як чоловік, так і дружина, так і діти - це відтворення справді Божого образу. Але атмосфера сім'ї, атмосфера взаємин, яка побудована на вірі в Бога, на взаємній любові, якраз вона і відтворює те, що від самого початку того, що запланував Бог стосовно сім'ї. З іншої точки зору, сім'я відображає ідею підпорядкування. І в цьому контексті образ Божий може бути відображений. А ідея в наступному: кожній дружині - голова чоловік, чоловіку - голова Христос, Христу - голова Бог. Тобто, Божя ієрархія, Боже підпорядкування передбачає саме такий принцип. І в цьому його задум, в цьому його суть і в цьому його благословіння для кожної сім'ї. В цьому якраз і відтворення задуму Божого в сім'ї на землі.”*

**Питання 6:** Які основні функції сім'ї?

**Грунтковський С. С.:**

- 1)Відображати образ Божий через взаємовідносини любові.
- 2)Примножувати образ Божий через виховання благочестивих і чеснотних дітей.
- 3)Представляти образ Божий через доповнююче служіння дарами і талантами чоловіка і дружини суспільству, нести турботу і справедливість.

*Крім того в сім'ї найкраще задовільняються наші потреби, такі як: фізіологічні, побутові (дім, їжа, одяг), емоційні (любов, повага, захищеність), духовні (шукання Бога, зміцнення сім'ї).”*

**Єгоров Д. В.:** *“Відповідно до Біблійної позиції, люди створені для відносин з Богом, тож сім'я має будувати такі відносини з Творцем на посвяті Йому. Також в сім'ї люди мають допомагати, доповняти силою один одного. Функціями також є взаємна посвята та сумісна праця в тому, до чого покликав Господь, творити Його волю, цілі і бажання, розповсюдження Його Царства. Християнська сім'я покликана бути взірцем для інших людей у відносинах між собою та з дітьми. Також в сім'ї люди люблять одне одного, допомагають один одному. Воля Божа є на те, щоб сім'я відтворювала та примножувала людство, виховувати дітей.”*

**Савчак О. С.:** *“Спільно служити Богу, синергізм однієї плоті. В сім'ї відбувається помноження дарів і талантів. Бог дав нам наказ оволодіти землею, тож в сім'ї ми підсилюємося та збагачуємося здібностями один одного. Також сім'я покликана покрити потреби один одного, любити і задовільняти, народити і посвятити благочестивих дітей, залишити*

*нащадків після себе, бо Бог є Богом поколінь.”*

**Синюк М. П.:** *“Перша сім’я, яка була створена в Едемському саду... у Бога було декілька намірів і декілька планів. І найперший із них, щоб було їм добре. Тобто людина сама по собі є досконалою тільки в поєднанні один з одним, вона стає повністю гармонійною істотою. Отже, функції сім’ї в тому, щоб чоловіку і дружині було комфортно, зручно, було добре у всіх відношеннях: у сфері спілкування, в інтимній, у сфері розуміння і пізнання волі Божої і т.д.. Інша сторона - це морально-етична. Апостол Павло говорить, щоб для уникнення блуду, кожен хай має свою дружину, а кожна дружина - свого чоловіка. Ну, ще я називаю таку соціальну складову “доглядати”. Як пам’ятаємо, Бог говорив до перших людей, доглядати сад Едемський. Людина - соціальна істота. Тому сім’я - це місце служіння, це місце праці, це місце у соціумі, ну, і якщо говорити в контексті християнства, доносити ідею Христа до тих людей, які ще блукають своїми шляхами.”*

**Питання 7:** Чи можуть брати шлюб одностатеві пари? Чому?

**Грунтковський С. С.:** *“Посилаючись на першоджерело Біблію, ні! Бог задумав шлюб як єднання надзвичайно різних чоловіка і жінку, різних фізіологічно, психологічно, емоційно. Ця унікальність і різність має бути об’єднана величезною любов’ю. А ще для того, щоб народжувалися діти, що являється важливою складовою Божого дизайну. В одностатевих шлюбах народження дітей неможливе природнім, Богом задуманим шляхом.”*

**Єгоров Д. В.:** *“Беззаперечно ні! По Біблії шлюб - це стосунки різностатевих чоловіка і жінки. Крім того гомосексуальні стосунки засуджуються Біблією, є мерзотою для Бога та не благословляються Ним, а також не здатні на людське відтворення”*

**Савчак О. С.:** *“Ні, не можуть. Така пара приречена, вона немає життя в собі, не здатна плодоносити. Вони обмануті. ”*

**Синюк М. П.:** *“Біблія дає конкретний приклад, яким чином ми маємо відноситися до подібних речей. Міста Содом і Гомора були знищені саме через цей гріх, гріх людей, які, як говорить апостол Павло, мали перевернутий розум робити непотребства, робити те, що не до вподоби Божій волі, що протиприродне, що не дає жодного потомства, те, що зрештою призводить*

людину до рівня нижчої істоти. Разом з тим це є вияв, насправді, гріховних кайданів, які надзвичайно міцно скували. Тому одностатеві шлюби - це протиприродно, протизаконно, проти Божого Слова. Це те, що призводить до деградації і до винищення людини, тому що жоден одностатевий шлюб не може ніколи дати жодного потомства. Це огидно і противно Божій волі, чому і були покарані та жорстко міста Содом і Гомора. ”

#### **Питання 8: Що робить шлюб щасливим?**

**Грунтковський С. С.:** “Бог задумав шлюб не для того, щоб зробити нас щасливими, а для того, щоб зробити нас кращими. Коли чоловік і дружина стають кращими, вони стають щасливими. Кращими в тому, як терплять, слухають, служать, жертвують, прощають, піклуються, спілкуються, вислуховують, загоюють рани одне одного. Коли ми стаємо кращими, ми стаємо щасливішими. ”

**Єгоров Д. В.:** “Всі пари щасливі по-своєму. Щасливі відносини - це результат тривалої праці членів подружжя. Посвята Господу і особисті відносини з Ним, в першу чергу, роблять шлюб щасливим. Шлюб дає радість, насолоду і благословіння. У Христі є вся повнота, тому рецепт щастя в шлюбі, це бути особисто щасливим у Господі. В шлюбі люди мають служити один одному через особисте наповнення щастям. Також практика використання Біблійної мудрості у побутових речах: як вирішувати конфлікти, послух Господу в різних ситуаціях незалежно від своїх емоцій чи суб'єктивного бачення, посвята один одному базується на посвяті Господу. Також практика любові такої, про яку говорить Біблія (жертвна, та, яка служить). Важливо також шукати мудрості. Частина її приходить і з досвідом сумісного життя.”

**Савчак О. С.:** “Жертва. Це означає вмерти для себе. В шлюбі ми приймаємо рішення зробити щасливим свого партнера, не бути егоїстом. І коли обоє працюють для свого партнера, то це збагачує стосунки. ”

**Синюк М. П.:** “Щасливий, міцний і надійний шлюб - це надзвичайно не просте завдання. Але в разі цього питання, що робить шлюб щасливим, ключове слово не “щасливим”, а “робить”! Тобто, які зусилля прикладаються партнерами у шлюбі, сім'ї, чоловіком і дружиною для того, щоб почувати себе щасливими. Взагалі-то, шлюб - це ідея віддавати себе для задоволення, для щастя іншої людини. Тільки у віддачі може вибудовуватися справжній благословенний шлюб. Ми говоримо про те, що в шлюбі людина добровільно втрачає свою

незалежність, добровільно віддає свою свободу, свою владу над собою іншій людині, про що говорить апостол Павло у своєму посланні, що чоловік не має влади над собою і жінка не має влади над собою, якщо говорити про фізичне тіло. Зробити шлюб щасливим означає зробити щасливим того, хто з тобою в шлюбі. Віддавати, я знову повторююся, віддавати у всіх сферах і в емоційній сфері, і в інтелектуальній сфері, і в етичній, і в духовній, і в душевній, в усіх-усіх сферах бути готовим віддати. Максимум і вершина любові - ми говоримо про Господа нашого Ісуса Христа. Бог так полюбив світ, що віддав Свого Сина. І тому варто виходити з цього. Так мають чоловіки любити своїх жінок і навзаєм, як Христос полюбив Свою Церкву. Власне, шлюб робить щасливим, коли він, вона і вони, мається на увазі і потомство, дивляться в одному напрямку. Йдуть, не просто взявшись за руки, а йдуть в одному напрямку, в напрямку Божого Царства. ”

**Питання 9:** Чи вказується, що сім'я має жити окремо?

**Грунтковський С. С.:** “Так! Як читаємо в перших розділах Книги Буття, що чоловік має залишити батька і матір. Як і дружина. Залишити фізично, фінансово, емоційно. Шлюб задуманий, як незалежна держава. Ось чому, залишаючись в повазі і вдячності до батьків, мають жити окремо. ”

**Єгоров Д. В.:** “Так, сім'я має жити окремо, як написано в Біблії. Це необхідно, щоб пара могла сильніше зв'язатися одне з одним. Для цього вона має відділитися від батьківської родини, як фізично (жити окремо), так і на рівні душі, фінансово, ментально.”

**Савчак О. С.:** “Так, відліпитися морально, духовно, матеріально.”

**Синюк М. П.:** “Молоді люди, які вступають в шлюб повинні жити окремо. Боже Слово каже, що пристане чоловік до своєї дружини, і двоє будуть одним, залишать батька і матір. Для нормального функціонування сім'ї, для нормального духовного росту, для нормального налагодження стосунків у будь-якій сфері, і в фінансовій сфері, і в інтимній сфері, і в сфері матеріальній, інтелектуальній та і в будь-якій іншій за краще жити окремо. Можливо скромно, можливо не з таким широким розмахом, але жити окремо, вибудовувати свій стиль життя, вибудовувати свою сім'ю, бо кожна сім'я це є індивідуальність, це є щось неповторне. А тому, моє переконання, варто жити окремо. Хоча є ситуації, коли відсутність житла, якісь матеріальні речі та інше не дають такої можливості. Можна будувати стосунки, жити разом, але сім'я має залишатися недоторканою і з своїми кордонами своєї

мови, своїх фінансів, своїх рішень, своїх ситуацій, які вона сама має вирішувати. ”

**Питання 10:** Чи вказується, що партнери мають мати дохід?

**Грунтковський С. С.:** *“Перед тим, як одружитися, у Адама вже була робота, він вже був зайнятий справою. Ось чому, без сумніву, саме на чоловікові в першу чергу лежить відповідальність бути годувальником. І перш, ніж сказати “Кохаю” комусь, хлопець має бути готовим цю відповідальність фінансового тягара, піклування про їжу, одяг, житло, безпеку взяти на себе. Це не означає, що тільки чоловік має працювати. Писання не відкидає той факт, що і дружина може працювати і, навіть, часом може заробляти більше. І все ж: на чоловікові має бути ця відповідальність.”*

**Єгоров Д. В.:** *“На консультуванні піднімається питання фінансового забезпечення сім’ї, адже поки ми на землі, “за все відповідає срібло,”- як говорить Біблія. Обговорюється питання бюджету, як молоді люди бачать своє забезпечення. Служителі не ставлять якихось фінансових обмежень, але роз’яснюють та заохочують молодят думати над цими питаннями і шукати відповіді.”*

**Савчак О. С.:** *“Обов’язково. Молоді люди так і наставляються, що спочатку необхідно мати дохід, а потім сім’ю. Коли сім’я “відліплена” від батьків матеріально, тоді вона може мати моральну і духовну свободу. ”*

**Синюк М. П.:** *“Тобто матеріальні речі, фінансовий достаток - це необхідні атрибути для функціонування кожної сім’ї. Я переконаний, що глава сімейства - це той, хто турбується про те, щоб сім’я була забезпечена, щоб був дах над головою, щоб був хліб щоденний, був одяг, тобто забезпечити тим, що необхідно, необхідний мінімум для функціонування сім’ї. Дружина може також працювати, заробляти якісь кошти і бути ще одним таким гарним джерелом поповнення матеріальних ресурсів у сім’ї.”*

**Питання 11:** Чи вказується молодим людям на обов’язковість мати практичні навички в побуті?

**Грунтковський С. С.:** *“Саме так! У курсі дошлюбної підготовки намагаємося просканувати і світогляд молодих людей, і розпізнати необхідні навички, без яких неможливе подружнє життя. Під такими навичками,*

*вміннями в побуті обговорюємо, наприклад: хто буде будувати кар'єру, як розподілять домашні обов'язки в приготуванні їжі, веденні бюджету, дисциплінуванні дітей, в організації свят, відвідуванні рідних тощо. Всі ці питання обговорюються на курсі дошлюбної підготовки.”*

**Єгоров Д. В.:** *“Глибоко не торкаються, але поверхнево обговорюють побутові питання. В час заручин молоді люди обговорюють тему побуту.”*

**Савчак О. С.:** *“Так! Як вказано в Старому Завіті, що батьки мають передати своє ремесло, роботу своїм дітям, щоб підготувати їх до дорослого самотійного життя. Тож молоді люди мають мати, може й недосконалі, але потрібні в побуті навички.”*

**Синюк М. П.:** *“Біблія часто говорить про те, що людина і молода людина у тому числі повинна вміти працювати своїми руками, працювати у полі, працювати на виробництві і разом з тим, бути людиною, яка в побуті також знає, що, де і як. На превеликий жаль, багато трагедій і багато розлучень у сім'ях починається з дрібниць і, власне, як стверджує статистика, із побутових дрібниць. Безумовно, для дівчини обов'язково мати навички, як вести хатні справи, готувати їжу, мати елементарне розуміння про відповідальність у вихованні дітей, хоч це здобувається в майбутньому і з досвідом. Чоловік також повинен вміти і знати, як поремонтувати дрібні побутові прилади, які можливо поремонтувати, як зробити найпростіший ремонт і ще багато-багато інших речей, які повинні молоді люди задля їхнього балга, міцності їхньої сім'ї повинні вміти, знати, розвивати і практикувати, здобувати навіть більше і більше.”*

**Питання 12:** *Що сім'я має передати своїм дітям, які цінності, і що необхідно для цього?*

**Грунтковський С. С.:** *“Найкоротша формула ДНК, яка має передаватися від батьків до дітей це – найбільші заповіді: любити Господа всім серцем, всім розумом, всіма силами, всім єством; і ближнього як самого себе. Якщо батькам вдасться виплекати у дітей надзвичайно щирю любов до Бога і до ближніх, то вони можуть спокійно відправляти їх у доросле життя і самотійне плавання. А для цього потрібно бути втіленням цих чеснот. Бо ми, в першу чергу впливаємо сутністю. По-друге, потрібно знаходити час для щирого і відкритого спілкування зі своїми дітьми, мати спільне дозвілля, спільний досвід, бути не лінивими, а творчими в передачі Божих істин.”*

**Єгоров Д. В.:** *“Існує повний курс-семінар по вихованню дітей для сімейних пар. І пари, які оголошували заручини та брали шлюб, згідно з Писанням, обов’язково мають прослухати цей курс навчання, опрацювати його та обговорити. Сім’я має передати своїм дітям правильний образ Господа згідно з Писанням. Батьки своїм відношенням до дітей, чи один з одним відтворюють, яким є Господь у тому, що показують, якою є любов, прощення, милість, визнання своїх помилок, як вони слухають і цінують дітей.*

*Чоловік і дружина також мають передати своїм дітям правильний образ стосунків у сім’ї. Надати дітям впевненість в житті та в майбутньому, задовольнити їхню потребу в любові, прийнятті, запевнити, що у Бога є план на їхнє життя. Сім’ї необхідно передати дитині віру, при чому не на якихось повчаннях, але на власному житті, віру, як щось практичне і живе. Для того, щоб передати такі цінності, батькам необхідна Божа благодать, бо вони можуть помилятися. Батьки мають завіт з Богом і Він як сильніша сторона завіту, допомагає їм у вихованні. Також батькам необхідно молитися за своїх дітей і бути прикладом у справжньому християнстві.”*

**Савчак О. С.:** *“В першу чергу дітям потрібно бути Біблійно вмотивованими, тому що Біблія дає багато обітниць стосовно життєвої мудрості, поведінки і т.і.. Віра в Бога має бути практичною. Баланс і духовного, і практичного. Батьки мають бути прикладом для дітей в духовності і фізичних практиках”*

**Синюк М. П.:** *“Батьки мають передати бажання, розуміння того, хто є Бог, що потрібно навчитися молитися, потрібно шанувати старших, потрібно у своєму житті розуміти, що ти відповідальний: ти несеш відповідальність за твої слова, твої поступки, думки. І тому це надзвичайно актуально, тому що на сьогодні багато людей стараються передати матеріальні статки, стараються передати або дати гарну освіту і забезпечити блискучу перспективу в майбутньому. Я вважаю це не головне. Так, при можливості можна зробити і це. Але найперше, цінності євангельські, цінності, закладені у Біблії, а це: любов, взаємоповага, трудолюбство, щирість стосунків у сім’ї - я вважаю, що це фундаментальні речі, які батьки обов’язково повинні залишити у спадок своїм дітям.”*

**Питання 13:** Чи навчають молодих людей навчати та виховувати своїх дітей як майбутніх відповідальних членів суспільства?

**Грунтковський С. С.:** *“Так! Ми плаємо у церквах сімейне служіння з трьох*

складових: дошлюбна підготовка, яка є першою частиною повноцінного сімейного служіння; друга складова – це школа сімейного життя (сімейні домашні малі групи, сімейні клуби, конференції, тренінги, табори, ретріти, метою яких є передача батькам надзвичайних знань, умінь і формування навичок педагогіки (правда в тому, що ми не вчилися бути батьками, це мистецтво потрібно опановувати). І ми віримо, що служителі з даром вчителя повинні бути залучені в цей процес в спорядження молодих подружніх пар для цієї важливої місії виховання. Без сумніву, ми маємо вчитися у своїх батьків, і бути самим хорошим прикладом батьків.”

**Єгоров Д. В.:** “В цей час, коли ми живемо, це питання являється надзвичайно важливим. В радянські часи церква не вважала за потрібне навчати батьків виховувати дітей відповідальними членами суспільства. Результат цього проявляється в російській церкві, коли вона не протистойть беззаконній владі. Не так давно виявилася така потреба. Пастори та служителі допомагають сім'ям з дітьми розуміти виховати дітей, як відповідальних членів суспільства, щоб вони гарно навчалися, здобували освіту, ставали кращими спеціалістами і могли б чинити вплив на суспільство, бути відповідальним в політичній системі, патріотичним, протистояти кривді, несправедливості, та піднімати свій голос як християнин.”

**Савчак О. С.:** “Християни мають самі бути включеними в потреби суспільства і навчати цьому своїх дітей. Мають виховувати дітей бути відповідальними членами суспільства, не відмежовуватися та не ізолюватися від суспільних викликів, особливо в наш воєнний час, виховувати в душі патріотизму, волонтерства, служіння суспільству.”

**Синюк М. П.:** “Це надзвичайно відповідальне завдання навчати своїх дітей із перспективою, хто це буде у майбутньому. Я інколи говорю так, звершуючи молитву над дітьми в церкві: “Ви, дорогі батьки, тримаєте зараз на своїх руках майбутніх директорів шкіл, директорів заводів, майбутніх відповідальних конструкторів, майбутніх вчених. Ви тримаєте на своїх руках міністрів, президентів вашої країни. Але чи стануть вони такими залежить від того, наскільки правильно ми будемо їх виховувати!” Власне від виховання від того, які фундаментальні речі будуть закладені у дитинку від року до семи, найперше, так буде і в майбутньому. І тому, важко переоцінити ту відповідальність, яка покладається на батьків, не просто виховувати, але готувати достойних членів громадянського суспільства, а в майбутньому людей, які зможуть те, що отримано в батьківському домі і далі розвивати,

*і далі його імплементувати у суспільстві там, де будуть знаходитися в майбутньому ці молоді люди. Взагалі, на цю тему є дуже-дуже багато різних книг, різних лекцій семінарів. Але хтось сказав так: “Ви можете не виховувати своїх дітей, все одно, вони будуть схожі на вас! Виховуйте себе!” Здається, це стара англійська приказка і вона дуже й дуже актуальна на сьогодні. ”*

**Питання 14:** Чи вказується на важливість розвитку талантів та здібностей дитини?

**Грунтковський С. С.:** *“Так! Церковна спільнота спонукає до розвитку дітей зокрема в музичних талантах і здібностях. Дуже багато музичних і хорових колективів, інструментальних ансамблів. В наших церквах, зокрема, в Ірпінській Біблійній церкві дуже розвинене спортивне служіння. Проводимо тренінги по ІТ-технологіях, зокрема по програмуванню. Правильне богослів'я полягає в тому, що всі таланти і дари, закладені Богом в людині потенційно, треба розвинути до максимального рівня. І церква має бути спільнотою, “теплицею”, де з ранніх дитячих років, підліткового віку і юнацтва це може траплятися. Власне, церква для того, щоб допомогти батькам розпізнати і виплекати в дітях ці дари і таланти. ”*

**Єгоров Д. В.:** *“В межах семінарів по вихованню батькам вказують, що кожна дитина має свої таланти від Господа і їй необхідно давати простір для розвитку, але мудро до цього підходити, щоб не перевантажувати дитину.”*

**Савчак О. С.:** *“Так, обов'язково! Кожна людина в світлі Божого наказу оволодівати землею має знайти своє покликання в Бозі, знайти свою сферу діяльності, де вона проявить свої таланти і здібності. ”*

**Синюк М. П.:** *“ Варто розуміти, що немає безталанних дітей. Всі діти, які народилися, благословенні Богом, мають закладені в своїй основі дуже і дуже багато потенціалу. Тому варто просити в молитві у Бога мудрості, щоб виявляти ось те, що може наша дитинка робити найкраще, щоб вона могла це розвивати, удосконалювати і в майбутньому стати фахівцем, гарним робітником, будівельником, гарним слюсарем, гарним електриком, гарним співаком, гарним проповідником, місіонером, служителем, пастором. Тобто завдання батьків і про це говорить Боже Слово: “Батьки виховуйте ваших дітей в науці і настанові Господній”. Не тільки за останнім словом педагогічної новаторської ідеї, але те, що лишається незмінним - в науці і*

*настанові Господній. Розвивати таланти і здібності в дитині з точки зору її майбутнього, але з точки зору, як цими талантами вона зможе послужити для поширення Божого Царства, послужити для Божої слави.”*

**Питання 15:** Чи згодні з такою думкою: чоловіки мають мати можливість достатньо заробляти, щоб матері могли більше знаходитися вдома?

**Грунтковський С. С.:** *“І так, і ні! Погоджуюся з тезою, що чоловік має нести відповідальність бути годувальником і лідером, щоб особливо в перші чотири-шість років життя мама могла максимально бути залученою в процес піклування і догляду за дитиною. Але це не означає, що тато, який заробляє гроші і важко працює, приходячи додому має скласти руки і не бути залученим в процес виховання. Зовсім ні! Абсолютна більшість фахівців стверджують, що в проміжок з шести до дванадцяти років роль татуса стає більш важливою, ніж роль матері. Тому, насправді, обоє відповідальні за процес виховання, хоча основна відповідальність за те, щоб піклуватися про фізіологічні потреби сім'ї лежить на чоловікові.”*

**Єгоров Д. В.:** *“Згоден, бо Господь дав чоловіку таку можливість. Хоч не є обов'язковим, але являється таким мейнстрімом. Жінка є господинею дому, вона створює затишок, проводить багато часу з дітьми. Чоловіки не мають перекладати все на дружин і примішувати її роль, але все ж таки мама має бути “в доступі” для дітей. Це є прикладом Божої турботи і любові по відношенню до дітей.”*

**Савчак О. С.:** *“Ідеально так, хоч це не є закон. Але однозначно дитина має бути з батьками.”*

**Синюк М. П.:** *“На моє переконання, достатньо заробляти чи недостатньо заробляти безумовно це обов'язок мужчини, чоловіка, який здобуває хліб, який здобуває матеріальні цінності, щоб сім'я могла благополучно функціонувати. Це моє переконання також, що роль дружини-матері неперевершена і її не можна переоцінити тому, що від того наскільки дім, наскільки сім'я, діти під опікою і увагою матері, настільки впевненіше, комфортніше почувається чоловік, настільки продуктивніше він буде навіть у плані тому, щоб більше заробляти матеріальні ресурси. І тому я вважаю, що це нормальна теза, що чоловіки повинні заробляти достатньо. Разом з тим життя і практика показує, моя особиста у тому числі, що життєвими поворотами та складними перехрестями життєвого шляху можна пройти не тоді, коли*

*гарно заробляєш, а тоді, коли є глибока, щира повага, взаємна любов і, коли є “шматок хліба і зелень”, але є згода, є мир, є взаємоповага, тоді можна пройти благословенно і успішно. І тому хай все буде в міру! Хай все і у всьому буде любов, а тоді буде успіх і благословіння!”*